

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หนังสือ แก่นพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน
ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานปลัดกระทรวง
การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สปอว.)
ภายใต้โครงการพัฒนาความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาและพัฒนา
กำลังคนชั้นสูง (Reinventing University) ประจำปีงบประมาณ 2568
ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หนังสือ แก่นพระพุทธานุภาพกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

- ผู้แต่ง** : พระเทพวัชรสารบัณฑิต,รศ.ดร.และคณะ
พิมพ์ครั้งที่ 1 : พุทธศักราช 2568
จำนวนที่ตีพิมพ์ : 500 เล่ม
ผู้ทรงคุณวุฒิ : พระเมธาวิเชียรสร,รศ.ดร.,
 ศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ,
 รศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, รศ.ดร.อำนาจ บัวศิริ
ออกแบบปก : พิจิตร พรหมลี

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พระเทพวัชรสารบัณฑิต

แก่นพระพุทธานุภาพกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน.--พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2568.

296 หน้า.

1. พุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชน. I. ชื่อเรื่อง.

294.311783

ISBN 978-616-618-150-0

- จัดทำโดย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
สนับสนุนโดย : สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา
 วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สปอว.)
พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
 โทร 035-001124 ต่อ 0 / 066-0604192
E-mail: mcupress@mcu.ac.th

คำนำ

หนังสือ “แก่นพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน” เล่มนี้ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานปลัดกระทรวง การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สพว.) ภายใต้โครงการ พัฒนาความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาและพัฒนากำลังคนชั้นสูง (Reinventing University) ประจำปีงบประมาณ 2568 ของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงนับเป็นผลผลิตทางวิชาการที่เกิดจาก การร่วมมือกันของหลายภาคส่วน โดยเฉพาะความทุ่มเทแรงกายแรงใจของ คณะจารย์ในมหาวิทยาลัยที่ตั้งใจรังสรรค์องค์ความรู้เชิงพุทธให้สามารถ ประยุกต์ใช้กับโจทย์สังคมร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม

ภายในเล่มประกอบด้วยเนื้อหาสำคัญ 11 บท โดยเริ่มจาก การปูพื้นฐานความเข้าใจเรื่องชุมชน และพัฒนาการของแนวคิดการพัฒนา ไปจนถึงการเชื่อมโยงหลักธรรมในพระพุทธศาสนากับเป้าหมายการพัฒนา ที่ยั่งยืน (SDGs) อย่างเป็นระบบ แต่ละบทนำเสนอประเด็นที่ลึกซึ้งและ หลากหลาย ตั้งแต่พุทธเศรษฐศาสตร์ ความยากจนและความหิวโหย พุทธ สันติภาพ สุขภาวะเชิงพุทธ พุทธิปัญญา วิปัสสนากรรมฐาน ไปจนถึงการมี ส่วนร่วมทางสังคม และข้อเสนอเพื่อออกแบบชุมชนในอนาคตผ่านอริยสัจ โมเดล หนังสือเล่มนี้จึงไม่เพียงช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจหลักธรรมเชิงทฤษฎี แต่ยังชี้ให้เห็นแนวทางประยุกต์ใช้ที่สามารถนำไปต่อยอดในงานวิจัย นโยบายการพัฒนา และการทำงานในพื้นที่จริงได้อย่างเหมาะสม

ในฐานะบรรณาธิการ ข้าพเจ้าหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อพระสังฆาธิการ นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้บริหารท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม ตลอดจนผู้สนใจทั่วไปที่ต้องการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนบนพื้นฐานคุณค่าแห่งพระพุทธศาสนา ขอนุโมทนาและขอบคุณทุกท่านที่ร่วมกันทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วง หากมีข้อบกพร่องประการใด ผู้เขียนขอรับไว้แต่เพียงผู้เดียว และขอให้หนังสือเล่มนี้เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการเรียนรู้ นวัตกรรม และการลงมือทำเพื่อชุมชนสันติสุขต่อไปในอนาคต

พระเทพวัชรสารบัณฑิต

สารบัญ

เนื้อหา	หน้า
คำนำ	ค
สารบัญ	จ
บทที่ 1 บทนำ “ชุมชนคืออะไร”	1
1. บทนำ.....	2
2. องค์ประกอบของชุมชน.....	4
3. ประเภทของชุมชน.....	7
4. วิวัฒนาการชุมชนในประเทศไทย.....	13
5. สรุปท้ายบท.....	16
บทที่ 2 ชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	19
1. บทนำ.....	20
2. ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	21
3. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs.....	24
4. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน.....	29
5. หลักและวิธีการพัฒนาชุมชน.....	34
6. ศาสนากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	37
7. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	39
8. สรุปท้ายบท.....	42
บทที่ 3 พุทธเศรษฐศาสตร์ “ยุติความยากจนและความหิวโหยเพื่อสังคมที่ยั่งยืน”	45
1. บทนำ.....	45

2. ความหมายของพุทธเศรษฐศาสตร์.....	47
3. หลักการพื้นฐานของพุทธเศรษฐศาสตร์.....	49
4. ความแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก.....	52
5. พระพุทธศาสนามักับการจัดความยากจน SDG1.....	54
6. การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	56
8. พระพุทธศาสนามักับการจัดความหิวโหย SDG2.....	59
9. สรุปท้ายบท.....	62

บทที่ 4 พุทธเศรษฐศาสตร์ “บทวิเคราะห์ความยากจนและความหิวโหย” 67

1. บทนำ.....	68
2. การวัดความยากจนและดัชนีความหิวโหย.....	69
3. สาเหตุของความยากจนและความหิวโหย.....	72
4. พระพุทธศาสนามักับการจัดความยากจน.....	80
5. พระพุทธศาสนามักับการจัดความหิวโหย.....	91
6. สรุปท้ายบท.....	97

บทที่ 5 พุทธเศรษฐศาสตร์ “การเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจไปสู่ความยั่งยืน” 99

1. บทนำ.....	100
2. ปัญหาการจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ SDG8.....	104
3. ปัญหาการพัฒนาอุตสาหกรรม นวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน SDG9.....	106

4. ปัญหาความเหลื่อมล้ำภายในและระหว่างประเทศ SDG10.....	109
5. ปัญหาการผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบภายใต้กรอบ SDG 12.....	113
6. สรุปปัญหาและความเชื่อมโยงในการบรรลุเป้าหมาย.....	117
7. หลักพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	122
8. สรุปท้ายบท.....	138
บทที่ 6 พุทธสันติภาพ	141
1. บทนำ.....	141
2. สันติภาพในพระพุทธศาสนา.....	142
3. หลักพุทธธรรมกับการสร้างสันติภายใน (Inner Peace)	145
4. หลักพุทธธรรมกับการสร้างสันติสัมพันธ์ (Relational Peace).....	151
5. หลักพุทธธรรมกับการสร้างสันติเชิงโครงสร้าง (Structural/Ultimate Peace).....	159
6. สรุปท้ายบท.....	165
บทที่ 7 สุขภาวะเชิงพุทธ	167
1. บทนำ.....	168
2. ความหมายของสุขภาวะเชิงพุทธ.....	169
3. ประเภทของสุขภาวะเชิงพุทธ.....	174

4. พระพุทธานุศาสตร์กับการมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี	
SDG 3.....	181
5. สรุปท้ายบท.....	184
บทที่ 8 พุทธิปัญญา	187
1. บทนำ.....	187
2. ปัญญาในพระพุทธานุศาสตร์.....	189
3. พุทธิปัญญา.....	192
4. พระพุทธานุศาสตร์กับการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ	
SDG4.....	197
5. สรุปท้ายบท.....	204
บทที่ 9 วิปัสสนากรรมฐาน	205
1. บทนำ.....	206
2. ความหมายและขอบเขตของวิปัสสนากรรมฐาน.....	207
3. พระพุทธานุศาสตร์กับการรับมือการเปลี่ยนแปลง	
ภูมิอากาศ.....	213
4. พระพุทธานุศาสตร์กับการใช้ทรัพยากรทางทะเลอย่าง	
ยั่งยืน.....	216
5. พระพุทธานุศาสตร์กับการใช้ระบบนิเวศบนแผ่นดินอย่าง	
ยั่งยืน.....	218
6. สรุปท้ายบท.....	223

บทที่ 10 การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน	225
1. บทนำ.....	226
2. ความหมายการมีส่วนร่วมทางสังคม.....	228
3. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางสังคม.....	231
4. พระพุทธศาสนากับการร่วมมือเพื่อการพัฒนา SDG17..	235
5. การประยุกต์ใช้หลักธรรมในบริบทชุมชน : กรณีศึกษาคลินิกทันตกรรมสิริวิฑฒโก.....	239
6. สรุปท้ายบท.....	247
บทที่ 11 บทส่งท้าย	249
1. สรุปเนื้อหาประจำบท.....	249
2. การประยุกต์สัปปายะสู่การบริหารชุมชน.....	257
3. การประยุกต์อริยสัจสู่การบริหารชุมชน.....	258
บรรณานุกรม	263
ภาคผนวก	277
คณะทำงาน.....	277

บทที่ 1

บทนำ

“ชุมชนคืออะไร”

แนวคิดที่ว่าด้วยเรื่อง “ชุมชน” ซึ่งเป็นคำที่มีนัยยะและความหมายที่หลากหลาย ในฐานะหน่วยทางสังคมที่ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ด้วยเหตุที่ว่ามนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่โดยลำพังผู้เดียวหรืออยู่อย่างโดดเดี่ยวเฉพาะตนเองหรือครอบครัวของตนเองได้ มนุษย์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม สังคม ชุมชน เพื่อช่วยเหลือพึ่งพาและการจัดการชีวิตร่วมกัน ดังนั้น การศึกษาเพื่อนำความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ “ชุมชน” จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่สนใจงานด้านการพัฒนาชุมชน ทั้งนักศึกษา นักวิชาการ ประชาชน ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักพัฒนาชุมชนที่มีส่วนสำคัญในการสร้างกระบวนการพัฒนาชุมชนให้เกิดขึ้นในชุมชน (บุญยิ่ง ประทุม, 2566)

โดยในบทนี้ ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับชุมชน ความหมาย องค์ประกอบ ประเภท วิวัฒนาการชุมชนในประเทศไทย แนวโน้มชุมชนในอนาคต เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับชุมชนต่อไป

1. บทนำ

ความหมายของชุมชนนั้นมีอยู่หลายนัยอาจกล่าวได้ว่าในสังคมมนุษย์ การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือเป็นสังคมถือเป็นธรรมชาติพื้นฐานที่ดำรงอยู่มาตั้งแต่อดีตกาล “ชุมชน” จึงถือเป็นหน่วยทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม โดยรวมได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่

คำว่า “Community” โดยมีรากศัพท์เดิมที่มาจากภาษา Indo-European คือคำว่า “Mei” ซึ่งแปลว่าการเปลี่ยนแปลง (Change) หรือการแลกเปลี่ยน (Exchange) และเมื่อนำมาสนธิกับคำว่า “Kom” ซึ่งหมายถึง ด้วยกับ (With) จะได้คำว่า “Kommein” ซึ่งหมายถึงแบ่งปันโดยทั้งหมด (Prasad, 2017)

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ได้ให้ความหมายของชุมชนไว้ว่า “ชุมชน” คือหมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง (2556) ได้สรุปความหมายของชุมชนออกเป็น 3 แนวทาง ที่มีความแตกต่างกันออกไปตามที่มาและความหมาย คือ

1. ชุมชน หมายถึง การรวมตัวกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันตามบรรทัดฐานทางสังคม มีความผูกพัน มีความเป็นปึกแผ่น และอาจหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มีสายสัมพันธ์กันทั้งในมิติความสัมพันธ์แบบเครือญาติและมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

2. ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทั้งในด้านพื้นที่และความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน

3. ชุมชน หมายถึง องค์กรและขบวนการทางสังคมที่มีวัตถุประสงค์แน่วแน่และรวมกันในระยะเวลานานพอสมควร จนเกิดระบบความสัมพันธ์และความผูกพันกันเกิดขึ้น เช่น องค์กรชุมชน องค์กรในท้องถิ่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มผลประโยชน์ เป็นต้น

นอกจากนี้ คำว่าชุมชนในความหมายของสากลและนักคิดของตะวันตก ได้ให้ความหมายทั้งที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับความหมายของนักวิชาการไทย ดังต่อไปนี้

มาร์ค ให้ความหมายของคำว่าชุมชนว่า หมายถึง คนจำนวนหนึ่ง ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความเชื่อ มีผลประโยชน์ กิจกรรมและมีคุณสมบัติอื่นที่คล้ายคลึงกัน คุณลักษณะเหล่านี้ มีลักษณะเด่นเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกนั้นตระหนักและเกื้อกูลกัน

นอร์ตัน ได้อธิบายคำว่า ชุมชน หรือ Commune ว่าเป็นคำที่มาจากภาษาฝรั่งเศส ซึ่งหมายถึง การอยู่ร่วมกันของประชาชนในท้องที่ใดท้องที่หนึ่งเป็นเวลานาน จนทำให้ประชาชนเหล่านี้มีความรักและผูกพันกัน จนเป็นหนึ่งเดียว จึงได้พยายามร่วมกันในการจัดระบบการปกครองตัวเอง เรียกว่า Self-Governing Community อันถือว่าเป็นรากฐานสำคัญของการปกครองท้องถิ่นในฝรั่งเศส เยอรมันและอีกหลายประเทศ ในทวีปยุโรป (Hornby, 1994)

อีกนัยหนึ่ง Albert Sydney Hornby (1994) ได้ให้ความหมายว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีศรัทธา ความเชื่อ เชื้อชาติ การงานหรือมีความรู้สึกนึกคิด ความสนใจที่คล้ายคลึงกัน มีการเกื้อกูลและการเป็นอยู่ร่วมกัน โดยมองว่า คำว่า “ชุมชน” น่าจะมีความหมายโดยนัยต่าง ๆ คือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน เขตพื้นที่การปกครองกลุ่ม คนที่มีความสนใจร่วมกัน กลุ่มคนที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีส่วนร่วมต่อกัน

กล่าวได้ว่าทุกชุมชนทำหน้าที่เชื่อมโยงขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม เอื้ออำนวยความร่วมมือของคนกลุ่มต่าง ๆ และเพิ่มพูนความสัมพันธ์อันใกล้ชิดทางสังคมซึ่งเป็นพื้นฐานการคุ้มครองทางสังคมที่สำคัญ

2. องค์ประกอบของชุมชน

ชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (สนธยา พลศรี, 2553)

1. คนในชุมชน (Man) คนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน เนื่องจากการพัฒนา ชุมชนเป็นการพัฒนาคน โดยความร่วมมือกันของคนในชุมชน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคนในชุมชนด้วยตนเอง การพัฒนาชุมชนจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนโดยตรงทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ

2. ทุนของชุมชน (Capital) ทั้เงินทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนสิ่งแวดล้อม

2.1 ทูทางสังคม ได้แก่ คุณภาพของคน การจัดระเบียบทางสังคม สถาบันทางสังคม กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เทคโนโลยีต่าง ๆ ฯลฯ

2.2 ทูทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ ผลิตภัณฑ์ รายได้ แหล่งทุนของชุมชน ฯลฯ

2.3 ทูทางสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ ภูเขา แม่น้ำ ลำคลอง น้ำตก ฯลฯ

ทูทางของชุมชนเหล่านี้จะเป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

3. วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา (Materials) เช่น อาคาร สถานที่ วัสดุสำนักงาน วัสดุ ก่อสร้าง เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ยานพาหนะ เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น โดยวัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ต้องมีคุณภาพที่เหมาะสม ทันสมัยและเพียงพอกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่กำหนดขึ้น

4. ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนา (Strategy or Methodology) การพัฒนาชุมชนมีหลายวิธีการ เช่น การให้การศึกษาอบรม การจัดระเบียบชุมชน การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่มและองค์กร การวางแผนและโครงการ การประสานงาน เป็นต้น ยุทธศาสตร์เหล่านี้เมื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนต้องเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับชุมชน จึงจะเป็นประโยชน์และสนับสนุนการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ

5. กระบวนการพัฒนาชุมชน (Community Development of Process) จะมีลักษณะเป็น ลำดับขั้นตอนในการดำเนินงาน คือ

การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ชุมชน การวางแผนและโครงการ การดำเนินงาน การประเมินผลและการทบทวนเพื่อไขปัญหาและอุปสรรค ซึ่งต้องดำเนินงานไปตามลำดับ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ

6. การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน (Government and Private Sector Support) เป็นการสนับสนุนช่วยเหลือเฉพาะในสิ่งที่มีความจำเป็นเกินขีดความสามารถของชุมชนหรือเพื่อกระตุ้นเร้าให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา

7. การบริหารและการจัดการที่ดี (Good management) เป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคคล กลุ่ม องค์กร การเงิน เวลา พัสดุ ครุภัณฑ์ อาคารสถานที่ เป็นต้น ให้มีประสิทธิภาพ

8. นักพัฒนาชุมชน (Change Agent) นักพัฒนาชุมชนเป็นผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน จูงใจ ประสานงาน ระดมพลังหรือศักยภาพของประชาชนและชุมชนมาใช้ในการพัฒนา

9. การประสานงาน (Coordinating) เพื่อเป็นการเชื่อมประสานระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกันเป็นไปในทิศทางเดียวกันและเป็นลำดับขั้นตอนที่กำหนดไว้

10. ผลของการพัฒนา (Result of Development) เป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน พัฒนาชุมชน ซึ่งจะทำให้คนที่ร่วมการพัฒนามีขวัญและกำลังใจที่ดี มุ่งมั่นที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จต่อไปองค์ประกอบทั้ง 10 ประการของการพัฒนาชุมชนนี้ จะมี

ลักษณะความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ซึ่งจะ ส่งผลกระทบต่อกันและกันเป็น ห่วงโซ่ของการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชน ดังนั้นนักพัฒนาจึงต้อง ดำเนินงานไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนให้ ประสบความสำเร็จได้นั้น ก็จะต้องทำการ พัฒนาองค์ประกอบเหล่านี้ให้มี คุณภาพ มีปริมาณที่เพิ่มขึ้นและเหมาะสมกับการนำมาใช้ในการพัฒนา ชุมชน

3. ประเภทของชุมชน

การจัดแบ่งประเภทของชุมชนนั้น ได้มีผู้ศึกษาและพยายามจัดแบ่ง ประเภทของชุมชนออกเป็นประเภทต่าง ๆ หลายประเภทด้วยกัน ดังนี้

1. การแบ่งตามขนาดของประชากร

การแบ่งชุมชนตามขนาดของประชากร เป็นการแบ่ง ประเภทของชุมชนตามจำนวนของสมาชิกใน ชุมชน แบ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้ (Karlin, J., 1940 : 48)

- 1.1 หมู่บ้านเล็ก (Hamlet) คือชุมชนที่มีประชากรต่ำกว่า 1,000 คน
- 1.2 หมู่บ้าน (Village) คือชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่ 1,000-2,500 คน
- 1.3 เมืองเล็ก (Town) คือชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่ 2,500-25,000 คน
- 1.4 เมือง (City) คือชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่ 25,000-100,000 คน

1.5 เมืองใหญ่ (Large City) คือชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่ 100,000-1,000,000 คน

นอกจากนี้กระทรวงมหาดไทยได้วางหลักเกณฑ์การจัดตั้งหมู่บ้านไว้ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.2539 ไว้ดังนี้

1. หมู่บ้าน

กรณีเป็นชุมชนหนาแน่น ประกอบด้วย การเป็นชุมชนที่มีราษฎรไม่น้อยกว่า 1,200 คน หรือมีจำนวนบ้านไม่น้อยกว่า 240 บ้าน ซึ่งเมื่อแยกหมู่บ้านใหม่แล้วจะต้องมีราษฎรไม่น้อยกว่า 600 คน หรือมีจำนวนบ้านไม่น้อยกว่า 120 บ้าน และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลและที่ประชุมหัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ

กรณีเป็นชุมชนห่างไกล ประกอบด้วย การเป็นชุมชนที่มีราษฎรไม่น้อยกว่า 600 คน หรือมีจำนวนบ้าน ไม่น้อยกว่า 120 บ้าน ซึ่งเมื่อแยกหมู่บ้านใหม่แล้วจะต้องมีราษฎรไม่น้อยกว่า 200 คน หรือมีจำนวนบ้านไม่น้อยกว่า 40 บ้าน ชุมชนใหม่ต้องห่างจากชุมชนเดิมไม่น้อยกว่า 6 กิโลเมตร และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลและที่ประชุมหัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ

2. ตำบล

กรณีเป็นชุมชนหนาแน่น ประกอบด้วย การเป็นชุมชนที่มีราษฎรไม่น้อยกว่า 4,800 คน มีหมู่บ้าน ไม่น้อยกว่า 8 หมู่บ้าน และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลและที่ประชุมหัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ

กรณีเป็นชุมชนห่างไกล ประกอบด้วย การเป็นชุมชนที่มีราษฎรไม่น้อยกว่า 3,600 คน หรือมีจำนวนหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 6 หมู่บ้าน ชุมชนใหม่ต้องห่างจากชุมชนเดิมไม่น้อยกว่า 6 กิโลเมตร และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลและที่ประชุมหัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ

3. กิ่งอำเภอ

กรณีเป็นชุมชนหนาแน่น ประกอบด้วย มีราษฎรไม่น้อยกว่า 30,000 คนขึ้นไป มีตำบลไม่น้อยกว่า 5 ตำบล และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล หัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ และสภาจังหวัด

กรณีเป็นชุมชนห่างไกล ประกอบด้วย มีราษฎรไม่น้อยกว่า 15,000 คนขึ้นไป มีตำบลไม่น้อยกว่า 4 ตำบล ที่ว่าการกิ่งอำเภอใหม่ต้องห่างจากที่ว่าการอำเภอเดิมไม่น้อยกว่า 25 กิโลเมตร และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล หัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอและสภาจังหวัด

4. อำเภอบ

ประกอบด้วย เป็นกิ่งอำเภอบมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือเป็นกิ่งอำเภอบมาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี ในกรณีที่มีเหตุผลความจำเป็นทางการปกครองและการบริการประชาชน คือมีราษฎรตั้งแต่ 30,000 คนขึ้นไป และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมหัวหน้าส่วนราชการประจำจังหวัดและสภาจังหวัด

ปัจจุบันตำบลไม่มีการจัดตั้งเพิ่มแล้วโดยผลทางกฎหมายของพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 ตามคำวินิจฉัยของคณะกรรมการกฤษฎีกา ส่วนกิ่งอำเภอบและอำเภอบไม่มีการจัดตั้งเพิ่มเติมใหม่ด้วยเหตุผลของมติคณะรัฐมนตรี

2. การแบ่งตามลักษณะทางนิเวศวิทยา

การแบ่งชุมชนตามลักษณะทางนิเวศวิทยาหรือชุมชนในทางนิเวศวิทยาแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้ (เสถียร เหลืองอร่าม, ม.ป.ป.)

2.1 ชุมชนบริการขั้นต้น เป็นชุมชนขนาดเล็กที่ทำการผลิตสินค้าในรูปของวัตถุดิบซึ่งเป็นขั้นแรกของกระบวนการจำหน่าย เช่น ชุมชนที่มีการกลสิกรรม ประมง เหมืองแร่ เป็นต้น

2.2 ชุมชนจำหน่ายหรือชุมชนการค้า เป็นชุมชนย่านการค้า ศูนย์กลางการค้า จำหน่ายวัตถุดิบที่ได้รับมาจากชุมชนบริการขั้นต้น

2.3 ชุมชนอุตสาหกรรม ทำหน้าที่บริการในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งอุตสาหกรรมขนาดย่อมและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ มีการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เด่นชัดอย่างน้อยหนึ่งแห่ง มีการจำหน่ายผลผลิตสูง

2.4 ชุมชนประเภทพิเศษ เป็นชุมชนที่ไม่มีลักษณะพิเศษทางเศรษฐกิจที่แน่นอนเฉพาะ ลงไปและอาจไม่มีหน้าที่พิเศษในการผลิตหรือการจำหน่ายผลผลิตโดยเฉพาะ เช่น ชุมชนศูนย์การศึกษา ศูนย์ที่พักตากอากาศ ศูนย์กลางทางการเมือง เป็นต้น

3. การแบ่งตามวิวัฒนาการของเศรษฐกิจ

การแบ่งชุมชนตามวิวัฒนาการของเศรษฐกิจ เป็นการแบ่งชุมชนตามลักษณะเศรษฐกิจของชุมชนที่เกิดขึ้น ตั้งแต่เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นลำดับแรกสุดจนกระทั่งปัจจุบัน แบ่งออก ได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้ (สนธยา พลศรี, 2547)

3.1 ชุมชนล่าสัตว์และเก็บอาหารป่า จัดว่าเป็นชุมชนลำดับแรกสุดของมนุษย์และสิ้นสุดเมื่อ ประมาณหมื่นกว่าปีที่ผ่านมา มีลักษณะสำคัญคือมนุษย์ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์และเก็บพืชป่าที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นอาหารมีสมาชิกประมาณ 10-100 คนและเป็นเครือญาติเดียวกัน บริเวณที่อยู่อาศัยมักตั้งอยู่ใต้ เฝิงผา หรือในถ้ำที่ให้ความมั่นคงและปลอดภัยในระดับหนึ่ง การตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยเป็นแบบชั่วคราว ความเชื่อเป็นความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและไสยศาสตร์ผูกพันกับอำนาจลึกลับในธรรมชาติที่เกี่ยวกับเรื่องอาหาร ความปลอดภัยของชีวิตกับความผาสุกร่วมกันของชุมชน ความสามารถในการสร้างเทคโนโลยีมีจำกัด ทำให้ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุน้อย เมื่อแหล่งที่อยู่อาศัยไม่มีสัตว์และพืชเป็นอาหารอีกต่อไป ก็จะย้ายชุมชนไปยังแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์

3.2 ชุมชนเกษตรกรรม เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณหมื่นปีที่ผ่านมานุมนุษย์รู้จักพัฒนาเทคโนโลยีประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ให้มี

ประสิทธิภาพสูงขึ้น รู้จักทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ทำให้ปริมาณอาหารเพิ่มมากขึ้น จนมีผลผลิตส่วนเกินที่สามารถเก็บสะสมไว้หรือนำไปแลกเปลี่ยนกัน การตั้งหลักแหล่งของชุมชนเป็นแบบถาวร ชีวิตความเป็นอยู่เหมาะสมบูรณ์ขึ้น ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบระบบเครือญาติ จำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น เกิดการขยายตัวของชุมชนเป็นหมู่บ้านหลายหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียงกัน รู้จักจัดระเบียบการบริหารปกครองและรักษาความปลอดภัยของชุมชน มีผู้นำชุมชนซึ่งทุกคนยอมรับนับถือที่อาจจะไม่ใช่ญาติพี่น้องดูแลปกครองหมู่บ้านบางแห่งเริ่มขยายเป็นชุมชนเมือง

3.3 ชุมชนอุตสาหกรรม เป็นชุมชนที่วิวัฒนาการจากชุมชนเกษตรกรรม อันเป็นผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ของประเทศอังกฤษและประเทศในยุโรปตะวันตก แล้วแพร่กระจายไปทั่วโลก เป็นชุมชนที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสูงและนำมาใช้แทนแรงงานคนและสัตว์ที่มีมาแต่เดิม มีระบบโรงงานอุตสาหกรรมที่แบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ระหว่างนายทุน ฝ่ายจัดการและผู้ใช้แรงงาน ความสัมพันธ์ที่เป็นแบบระบบเครือญาติเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์แบบนายจ้างกับลูกจ้าง ไม่มีหนี้บุญคุณต่อกัน การจัดช่วงชั้นทางสังคม ยึดถือรายได้และฐานะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ กิจกรรมส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการผลิต การจำหน่าย การบริโภค การแสวงหากำไรแทบทั้งสิ้น เกิดการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว เพราะโรงงานอุตสาหกรรมมักตั้งอยู่ในเมืองหรือบริเวณที่อยู่ใกล้เคียง จูงใจให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานและเกิดชุมชนขึ้น

3.4 ชุมชนการค้าและบริการ เป็นชุมชนต่อเนื่องจากชุมชนอุตสาหกรรม กล่าวคือเมื่อระบบโรงงาน อุตสาหกรรมสามารถผลิตสินค้า

ได้มาก ทำให้เกิดความต้องการวัตถุดิบและตลาดสำหรับจำหน่ายมากขึ้น จึงเกิดระบบธุรกิจการค้าและการผลิตที่มีความคล่องตัวในการซื้อขาย เช่น ระบบการเงินที่มีมาตรฐานในการเปรียบเทียบเดียวกัน ระบบสินเชื่อ ระบบธนาคาร การคมนาคมขนส่งสินค้าที่สะดวกรวดเร็ว มีเทคโนโลยีการ สื่อสาร ทันสมัยและมีเครือข่ายติดต่อกันอย่างกว้างขวางในรูปแบบไปรษณีย์ โทรศัพท์ โทรสาร เครื่องสมองกล หรือคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น ทำให้เกิดการจัดการองค์การทางธุรกิจขนาดใหญ่ในรูปของบริษัท ห้างร้าน ห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ และขยายกิจการออกไปยังชุมชนอื่น ๆ ที่เรียกว่า บริษัท ผู้ซื้อ ผู้ขาย และผู้บริโภค สามารถติดต่อผ่านระบบการสื่อสารและ ชำระเงินผ่านระบบธนาคารได้ โดยไม่ต้องติดต่อกันโดยตรง

4. วิวัฒนาการชุมชนในประเทศไทย

การแบ่งวิวัฒนาการชุมชนในประเทศไทยเป็นการแบ่งโดย พิจารณาจากความมากน้อยในการพัฒนาของชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งอาจแบ่ง ได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. ชุมชนด้อยพัฒนา จัดว่าเป็นชุมชนที่สมาชิกยังไม่มี ความพร้อมในการพัฒนา ด้อยการศึกษาเล่าหลังในทางวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี เชื้อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่นอกเหนือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จิตสำนึกร่วมกันของชุมชน ต่างคนต่างอยู่ไม่สนใจซึ่งกันและกัน ไม่มีการเรียนรู้ร่วมกัน ขาดความสัมพันธ์และการโต้ตอบกันทางสังคม มักมุ่งผลประโยชน์ของตนเองเป็นใหญ่ การพัฒนาชุมชนแบบนี้ต้องใช้ บุคลากร ทรัพยากร เทคนิควิธีการและระยะเวลา มาก

2. ชุมชนพร้อมพัฒนา เป็นชุมชนที่สมาชิกมีความพร้อมในพื้นฐานของการพัฒนา เช่น มีการศึกษาสูงขึ้น มีการปฏิบัติและเรียนรู้ร่วมกัน ยอมรับในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เชื่อในเหตุผล มีความสัมพันธ์ทางสังคมและการโต้ตอบต่อกันทางสังคม มีผู้นำ มีกลุ่มและองค์กร เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน มีจิตสำนึกชุมชนที่มุ่งผลประโยชน์ส่วนรวมก่อนส่วนตน เป็นต้น ชุมชนแบบนี้จัดเป็นชุมชนที่มีความพร้อมจะพัฒนาสามารถดำเนินการพัฒนาได้ง่ายและรวดเร็ว

3. ชุมชนกำลังพัฒนา เป็นชุมชนที่สมาชิกพร้อมใจร่วมกันกำลังกันเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนาชุมชนของตนโดยบุคคลกลุ่มองค์กรในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งประชาชนภาคเอกชนและภาครัฐบาลให้บรรลូវวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน ด้วยเทคนิควิธีการและกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน แต่อาจจะประสบปัญหาอุปสรรคบางประการ จึงยังไม่ประสบความสำเร็จต้องปรับเปลี่ยนวิธีการและใช้ระยะเวลาอีกระยะหนึ่ง

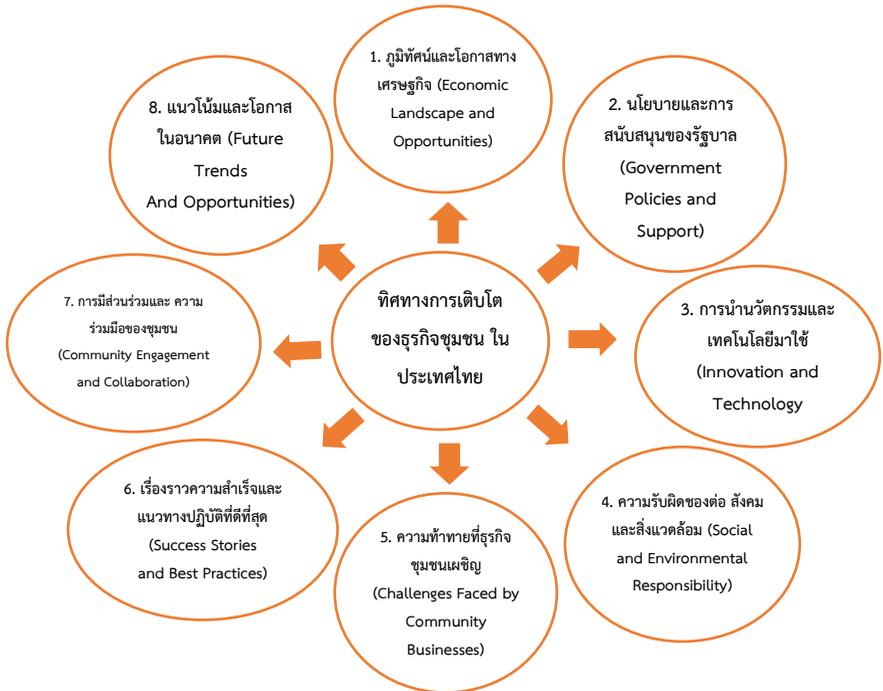
4. ชุมชนเร่งรัดพัฒนา เป็นชุมชนที่พัฒนาต่อเนื่องจากชุมชนกำลังพัฒนา โดยผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาได้ร่วมกันสรุปบทเรียนของการพัฒนา ปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาจนได้แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม จึงระดมพลังกันพัฒนาอย่างเต็มที่

5. ชุมชนพัฒนา เป็นชุมชนที่สามารถบรรลូវวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้สามารถพัฒนา ชุมชนได้ด้วยศักยภาพของชุมชนเอง เป็นชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน คือช่วยเหลือและพึ่งตนเองได้ ไม่ทำลาย

สิ่งแวดล้อม มีกระบวนการสืบทอดการพัฒนาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่น หนึ่งอย่างสม่ำเสมอ

การแบ่งประเภทของชุมชนตามแนวทางและเกณฑ์ที่กล่าวมานี้ เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น เพราะประเภทของชุมชน จะช่วยให้มองเห็นลักษณะเด่นเฉพาะของชุมชนแต่ละประเภท ตลอดจนทั้ง ปัญหาที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งในความเป็นจริงชุมชนอาจจะมี ความซ้อนทับกับเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้อยู่ ดังนั้นจึงต้องมองเกณฑ์อื่น ๆ ประกอบเข้าด้วย ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เกิดความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 1.1 ทิศทางการเติบโตของธุรกิจชุมชนในประเทศไทย

5. สรุปท้ายบท

ดังนั้น คำว่า ชุมชน จึงหมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันมีความสัมพันธ์กันทั้งความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมและมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อาจจะมีอาณาบริเวณพื้นที่มีจารีตประเพณีอย่างเดียวกันหรือไม่ มีพื้นที่ในการอยู่รวมกันก็ได้ ซึ่งจะมีองค์ประกอบที่เหมือนกัน คือกลุ่มคน สถานที่หรืออาณาบริเวณ ความสนใจ ทางสังคม การปฏิบัติต่อกันทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม องค์กรทางสังคมและมีผลประโยชน์ร่วมกัน และจากแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนทำให้เห็นว่าชุมชนในลักษณะของชุมชนที่มีชีวิตนั้น คือการที่สมาชิกมีความรู้สึกว่าเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์มีการสื่อสารกันอย่างมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม มีจิตสำนึกที่จะปกป้องรักษาชุมชนร่วมกันและการมีจิตวิญญาณที่จะรักษาผลประโยชน์ร่วมของชุมชน ท้ายที่สุดแล้วจะเกิดเป็นความหวงแหนชุมชน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของความเป็นชุมชน ในชุมชน ๆ หนึ่งที่มีคุณค่าจะมีคุณลักษณะที่บ่งชี้ถึงความเป็นชุมชน คือคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ทุนทางสังคม สิทธิและความชอบธรรม รวมถึงการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน การที่ชุมชนมีความหมายทั้งในแง่ความสัมพันธ์ของกลุ่มชนและการอยู่อาศัยในอาณาบริเวณเดียวกัน โดยชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับคำว่าสังคมด้วย ชุมชนจะเป็นส่วนย่อยของสังคม จึงทำให้มีแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนหลายแนวคิด คือแนวคิดทางสังคมวิทยา แนวคิด ทางมานุษยวิทยา แนวคิดชุมชนประชาสังคมและแนวคิดชุมชนเสมือนจริง โครงสร้างของชุมชน ประกอบด้วยองค์การทางสังคมและสถาบันทางสังคม

ชุมชนอาจจะแบ่งออกเป็นหลายประเภทตามหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันออกไป คือแบ่งตามขนาดของประชากร แบ่งตามลักษณะของกิจกรรม แบ่งตามลักษณะทางนิเวศวิทยา แบ่งตามหน่วยการปกครอง แบ่งตามวิวัฒนาการของเศรษฐกิจ แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนและแบ่งตามระดับการพัฒนา ชุมชนมีหน้าที่ที่สำคัญในการเป็นกลไกการตอบสนองทั้งทางกายและทางใจรวมถึงทางสังคมส่วนรวม ตลอดจนชุมชนยังมีการควบคุม รักษาระเบียบ มีค่านิยมและหลักการที่เป็นคุณค่าคอยยึดเหนี่ยวผู้คนให้ สมานฉันท์กันจะช่วยทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน

ดังนั้น แนวคิดชุมชนตามพัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทย มักยึดโยงชุมชนกับพื้นที่ทางกายภาพและวิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น ต่อเมื่อสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประเด็นการอาศัยอยู่ร่วมกันในหน่วยพื้นที่เดียวกันเป็นกลุ่มหรือการพบปะกัน บางกรณีอาจไม่ชัดเจน เนื่องจากเป็นเพียงพื้นที่และการปฏิบัติ บนเครือข่ายทางสังคมในลักษณะของชุมชนเสมือนจริง จึงทำให้เกิดการคลี่คลายและขยายกรอบคิดโดยไม่ได้จำกัดนิยามความหมายของชุมชนไว้เพียงความหมายใดความหมายหนึ่งเป็นการเฉพาะเจาะจง (อุทัย ปริญญา สุทธินันท์, 2561)

นอกจากนั้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายคำว่า ชุมชนในปัจจุบันมีกรอบการอธิบาย ความหมายของชุมชนในมุมมองที่แตกต่างกัน อันได้แก่ ประการแรก มุมมองโดยทั่วไปตามศัพท์นั้นคือ ชุมชน หมายถึงการอยู่ร่วมกันในหน่วยพื้นที่เดียวกันของประชากรที่เป็นสมาชิก โดยมีความสัมพันธ์กันหรือมีผลประโยชน์บางอย่างร่วมกัน มีกรอบบรรทัดฐาน

หรือระเบียบกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันของประชากรที่เป็นสมาชิก
ประการที่ 2 มุมมองโดยนัยเฉพาะตามการใช้ ได้แก่ 1. ชุมชนเฉพาะกลุ่มคน
ซึ่งหมายถึงชุมชน เฉพาะพื้นที่ที่เป็นชุมชนสำหรับสมาชิกของกลุ่มนั้น
โดยเฉพาะ เช่น ชุมชนรอบโรงงานอุตสาหกรรม ชุมชนแออัด ฯลฯ 2. ชุมชน
หมู่บ้านหรือชุมชนท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงชุมชนที่ประกอบด้วยหมู่บ้าน
หลาย ๆ หมู่บ้านที่มีบนเรือน อยู่ในพื้นที่หรือเขตเดียวกันเป็นกลุ่มก้อน
3. ชุมชนประชาคม ซึ่งคำว่า “Community” ในภาษาอังกฤษ
ส่วนภาษาไทยนอกจากจะแปลว่าชุมชนแล้ว ยังหมายถึงประชาคมหรือ
ชุมชนที่เป็นประชาคมด้วย และ 4. ชุมชนเสมือนจริง ปัจจุบันนี้คำว่า
“Community” ไม่ได้จำกัดอยู่กับความหมายที่ให้มีความสำคัญกับอาณา
บริเวณทางภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงชุมชนที่เป็นรูปธรรมหรือชุมชน
ที่เป็นนามธรรมในลักษณะอื่นด้วย โดยเฉพาะชุมชนเสมือนจริง ซึ่งเป็น
ชุมชนเครือข่ายทางสังคมที่ไม่มีอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจน
หากแต่อาศัยเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ หรือเครือข่ายทางสังคมเป็น
อาณาบริเวณของชุมชน ดังนั้น ในบทนี้ถือว่าเป็นการทำความเข้าใจ
ความหมาย บริบท การเปลี่ยนแปลงความเป็นพลวัตของชุมชนจากมุมมอง
ของนักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจคำว่า ชุมชน
(Community) ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บทที่ 2

ชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ขององค์การสหประชาชาติ ได้กล่าวถึงประเด็นหลักเกี่ยวกับ แนวคิดดั้งเดิมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 องค์การสหประชาชาติมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีส่งเสริมอุตสาหกรรม เพื่อแก้ปัญหาค่าความยากจน การขาดแคลนอาหารของประชากรโลกที่เพิ่มขึ้น ผลกระทบของแนวคิดเดิมเป็นการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจมากเกินไป ทำให้เกิดผลเสียต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากส่งเสริมการบริโภคที่ไม่มีขีดจำกัด ในขณะที่ทรัพยากรโลกมีจำกัด เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากแนวทางการพัฒนาที่ผิดพลาดในอดีต โดยเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่บูรณาการและสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของทั้งคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตอย่างยุติธรรม

1. บทนำ

ในสังคมโลกยุคดิจิทัลหรือยุคเครือข่ายสังคมออนไลน์ ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของมนุษย์ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โลกกำลังเผชิญกับปัญหาความท้าทายที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันในหลายมิติที่ส่งผลกระทบต่อสังคมทั่วโลก ภายใต้บริบทดังกล่าว องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) ได้กำหนด “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development Goals: SDGs) ขึ้นในปี ค.ศ. 2015 เพื่อเป็นกรอบการพัฒนาสำหรับประเทศต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากขาดการมีส่วนร่วมจาก “ชุมชน” ซึ่งถือเป็นหน่วยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของสังคม

ชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ **รากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน** เพราะการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงเริ่มต้นจากระดับท้องถิ่น การพัฒนาที่ยั่งยืนจะบรรลุผลสำเร็จได้เมื่อคนในชุมชนเข้าใจ มีส่วนร่วม และลงมือทำเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยคำนึงถึงมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน เมื่อชุมชนเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้ การพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับประเทศและระดับโลกก็จะเกิดขึ้นตามมา

ภาพที่ 2.1 เยาวชนได้ลงพื้นที่เพื่อเรียนรู้ชุมชน

2. ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน มาจากคำว่า “การพัฒนา” และ “ยั่งยืน” ตามความหมายในภาษาอังกฤษว่า “Sustainable Development” ซึ่งหมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถของคนรุ่นหลังในการตอบสนองความต้องการของพวกเขา การพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถสรุปได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

1. การพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นความต้องการของมนุษย์ หมายถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนที่คำนึงถึงความต้องการของมนุษย์ซึ่งอาจเป็นความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิต และความต้องการที่จะมีมาตรฐานที่ดีกว่าเดิม

2. การพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นขีดจำกัดของสิ่งแวดล้อม หมายถึง ระบบสภาพแวดล้อมมีขีดจำกัดในการให้ทรัพยากร และมีขีดจำกัดในการรองรับของเสีย

3. การพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นความยุติธรรมในสังคมทั้งระหว่างชนรุ่นเดียวกันกับชนรุ่นต่อ ๆ ไป หมายถึง ความยั่งยืนนั้นไม่อาจมั่นคงอยู่ได้หากปราศจากนโยบายการพัฒนาที่คำนึงถึงปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมมาพิจารณาด้วย ดังนั้น จึงต้องคำนึงถึงหลักการความยุติธรรมระหว่างคนรุ่นปัจจุบันกับชนรุ่นต่อ ๆ ไป (Intergenerational Equity) และหลักการความยุติธรรมระหว่างชนรุ่นเดียวกัน (Intergenerational Equity)

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) นั้น เป็นคำที่ใช้กันมากในการพัฒนาประเทศ มีการให้คำนิยาม แตกต่างกันไปตามการแปลความของประเทศต่าง ๆ และได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายทัศนะ ดังนี้ คำว่ายั่งยืน (Sustainable) เป็นคำที่มาจากภาษาละติน คือ Sustenere ซึ่งหมายถึง การส่งเสริม หรือสนับสนุน (Uphold) โดย Redclift, Micheal กล่าวว่า ความยั่งยืนนั้นเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมหรือกระบวนการเพื่อสนับสนุน (Uphold) หรือปกป้อง(Defended) ความสามารถในการดำรงอยู่ (Redclift, 1994)

องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือองค์การยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึง การพัฒนาที่สนองความต้องการของ ประชาชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคต ต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง” (Sustainable development refers to development that fulfills the current needs of populations without compromising the needs of future generations) และได้ขยายความว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป็นความเข้าใจกว้าง ๆ เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ทาง ธรรมชาติและ เศรษฐศาสตร์ ขณะเดียวกันก็เกี่ยวข้องกับหลักฐานทางวัฒนธรรมที่พร้อม ด้วยการยึดถือความเป็นมนุษย์ และด้วย วิธีการ ใดๆก็ตามแต่ต้องทำให้ เขาตระหนักถึงความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่น ๆ รวมทั้ง ขานรับต่อความ ต้องการจำเป็นตาม แนวคิดพื้นฐานใหม่ที่จินตนาการไว้ เพื่อความสัมพันธ์ ระหว่างประชาชนชาวโลกและเพื่อการเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยอันยั่งยืนยาวนาน ของชีวิตมนุษย์ควรตั้งอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมที่ยึดถือคุณค่าของความ เป็นมนุษย์ด้วย (UNESCO-ACEID, 1997)

พระพุทโธษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2561) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนคือ การพัฒนาที่มีคุณภาพครบทั้ง สามด้าน ประกอบด้วย ชีวิต มนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีหลักการสำคัญอยู่ที่เพื่อประโยชน์สุข ของคนส่วนใหญ่ ลดการ เบียดเบียนกันและเกื้อกูลต่อกันให้มากขึ้น

ภาพที่ 2.2 เยาวชนได้ลงพื้นที่สำรวจปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ดังนั้น ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชน คือ การที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยไม่ทำลายฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน รวมทั้งรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น

3. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดที่มุ่งสร้างสมดุลระหว่าง การเติบโตทางเศรษฐกิจ ความยุติธรรมทางสังคม และการรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำลายความสามารถของคนรุ่นต่อไปในการตอบสนองความต้องการของพวกเขา มีรายละเอียดดังนี้

1. ที่มาของ SDGs

องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้กำหนด “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development Goals: SDGs) ขึ้นในปี ค.ศ. 2015 เพื่อแทนที่” เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ” (MDGs) ที่หมดอายุลง โดย SDGs มีผลบังคับใช้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2016–2030 และเป็นกรอบการทำงานที่ประเทศสมาชิก 193 ประเทศ รวมทั้งไทยตกลงร่วมกันดำเนินการ

2. องค์ประกอบหลักของ SDGs

SDGs ประกอบด้วย 17 เป้าหมายหลัก (Goals) ที่ครอบคลุม 3 มิติสำคัญ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

ขจัดความยากจน (No Poverty)

1. ขจัดความหิวโหย (Zero Hunger)
2. สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (Good Health and Well-being)
3. การศึกษาที่มีคุณภาพ (Quality Education)
4. ความเท่าเทียมทางเพศ (Gender Equality)
5. น้ำสะอาดและการสุขาภิบาล (Clean Water and Sanitation)
6. พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ (Affordable and Clean Energy)
7. งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Decent Work and Economic Growth)
8. อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน (Industry, Innovation, and Infrastructure)
9. ลดความเหลื่อมล้ำ (Reduced Inequalities)
10. เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน (Sustainable Cities and Communities)
11. การผลิตและการบริโภคที่รับผิดชอบ (Responsible Consumption and Production)
12. การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Action)

13. การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล (Life Below Water)
14. การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก (Life on Land)
15. สันติภาพ ความยุติธรรม และสถาบันที่เข้มแข็ง (Peace, Justice, and Strong Institutions)
16. ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Partnerships for the Goals)

3. ความเชื่อมโยงกับชุมชน

ชุมชนเป็นหน่วยงานสำคัญในการบรรลุ SDGs เนื่องจากเป็นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง เช่น การจัดการน้ำ ป่าไม้ เป็นฐานการผลิตอาหาร SDG2 และพลังงานสะอาด SDG7 รวมทั้งการมีทุนทางสังคม ความไว้วางใจ ความร่วมมือที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำ SDG10 เช่น ตัวอย่างการนำ SDGs ไปใช้ในไทย

SDG12 การบริโภคอย่างรับผิดชอบ มีโครงการ “ถุงยั่งยืน” ลดการใช้พลาสติก SDG4การศึกษาที่มีคุณภาพ มีโครงการโรงเรียนพอเพียงท้องถิ่น SDG11 ชุมชนยั่งยืน มีโครงการเมืองเชียงรายกับการออกแบบพื้นที่สีเขียว เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีความท้าทายของการดำเนินงาน SDGs อยู่หลายประการที่ยังต้องเดินหน้าทำงานร่วมกันต่อไป เช่น การขาดการมีส่วนร่วม จากทุกภาคส่วน ข้อจำกัดด้านงบประมาณ และเทคโนโลยี และความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

SDGs เป็นกรอบการพัฒนาที่สมบูรณ์แบบที่สุดในปัจจุบัน เพราะไม่เพียงแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่ยังคำนึงถึงผลกระทบในระยะยาว โดยชุมชนเป็นพลังสำคัญที่จะทำให้เป้าหมายเหล่านี้บรรลุผลได้จริง

แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ได้ถูกนำไปขยายรายละเอียดเพื่อการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร (ทอมสันคอย สวัสดิ์, 2542)

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติที่เริ่มมาจากสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (WCED) มีสาระสำคัญ สรุปได้ดังนี้

1. มีจุดร่วมเดียวกันคือ การมองเห็นปัญหาของการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนา เศรษฐกิจที่ไม่สมดุลในแต่ละภาคของสังคมโดยรวม

2. แนวทางมาจากแนวคิดที่กล่าวได้ว่า การพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและ สถาบันต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยมิติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หากแต่แนวความคิดขององค์การสหประชาชาติได้รวมมิติทางวัฒนธรรมเข้าไว้ในกิจกรรมการพัฒนาด้วย ฉะนั้นจึงเน้นคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมรวมในกิจกรรมการพัฒนา

3. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่เน้นการพัฒนาที่แยกส่วนกันในแต่ละมิติของสังคม ดังนั้น องค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมจะต้องเข้าร่วมกัน

พัฒนาสิ่งแวดล้อมของสังคมให้ดำรงต่อเนื่องไปถึงชนรุ่นต่อไปอย่างต่อเนื่อง และดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ

4. การพัฒนาที่ยั่งยืนในส่วนของมิติทางการเมือง ต้องส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

5. ในส่วนของภาคเศรษฐกิจต้องการสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการค้า การอุตสาหกรรมและการเงิน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งจะเป็นเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในลักษณะเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม ฯลฯ จำเป็นต้องคำนึงถึงการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป ด้วยโดยตลอด

6. ระบบการบริหารหรือระบบราชการที่มีศักยภาพ มีความยืดหยุ่น สามารถตรวจสอบและแก้ไขปรับปรุงตนเองได้

7. การดำเนินการดังกล่าวจะมีประสิทธิภาพได้ต้องใช้บริบทของการศึกษาเป็นเครื่องมือ โดยคำนึงถึงการจัดหลักสูตรทางสิ่งแวดล้อมศึกษา ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษา และได้รับการเรียนรู้ในระดับพื้นฐานอย่างแท้จริง (ดลพัฒน์ ยศธร, 2560)

ภาพที่ 2.3 สร้างการมีส่วนร่วมทุกฝ่าย

ทั้งนี้ความสำเร็จของการขับเคลื่อน SDGs ในชุมชนจึงไม่ใช่ภาระของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่คือการทำงานร่วมกันที่ทุกฝ่ายเข้ามาเติมเต็มในส่วนที่ขาดหายไปเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและยั่งยืนในชุมชน

4. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนมีรากฐานจากแนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา อาทิ ทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital Theory) เน้นความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และเครือข่ายในชุมชน ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Participatory Development) ที่ เน้นให้ชุมชนมีบทบาทนำในการวางแผนและดำเนินการ ทฤษฎีการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) ที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของไทย ดังนี้

1. ความหมายและวิวัฒนาการของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน (Community Development) หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองในการแก้ไขปัญหาและยกระดับคุณภาพชีวิตต่ออย่างเป็นระบบและยั่งยืน โดยมีลักษณะสำคัญคือเป็นกระบวนการจากล่างขึ้นบน (Bottom-up Approach) เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานและคำนึงถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

วิวัฒนาการแนวคิดพัฒนาชุมชน

ยุคแรก ยุคอาณานิคม (1940-1950) เน้นการให้ความช่วยเหลือพื้นฐาน

ยุคที่สอง ยุคสมัยใหม่ (1960-1980) เน้นการมีส่วนร่วม

ยุคที่สาม ยุคโลกาภิวัตน์ (1990-ปัจจุบัน) เน้นการพึ่งพาตนเองและความยั่งยืน (United Nations, 1956; Chambers, 1983)

2. ทฤษฎีสำคัญในการพัฒนาชุมชน

ก. ทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital Theory) Robert Putnam ให้นิยามว่าเป็น “เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่สร้างความไว้วางใจและความร่วมมือ” แบ่งเป็น

1. ทุนทางสังคมแบบเชื่อมโยง (Bonding Social Capital) ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มที่คล้ายคลึงกัน

2. ทุนทางสังคมแบบประสาน (Bridging Social Capital) ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างกัน

3. ทูทางสังคมแบบเชื่อมต่อ (Linking Social Capital)
ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับผู้มีอำนาจ (Robert Putnam, 1993)

ข. ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Participatory Development Theory)
Paulo Freire (1970) เสนอแนวคิด “การศึกษาที่ปลดปล่อย” (Liberation Education) โดยเน้นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ (Praxis) การสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Critical Consciousness) และการลดบทบาทของผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก

ค. ทฤษฎีการพึ่งตนเอง (Self-Reliance Theory) E.F. Schumacher (1973) เสนอในหนังสือ “Small is Beautiful” โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีเหมาะสม (Intermediate Technology) การพัฒนาระดับชุมชน (Community-based Development) การคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากร

ง. ทฤษฎีระบบนิเวศชุมชน (Community Ecology Theory)
Warren กล่าวว่าชุมชนเป็นระบบนิเวศทางสังคมที่ประกอบด้วยระบบประชากร ระบบสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง และระบบวัฒนธรรม (Warren, 1978)

3. แนวทางการพัฒนาชุมชนในบริบทไทย

ก. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเสนอหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ 3 ห่วง ได้แก่ ห่วงพอประมาณ ห่วงมีเหตุผล ห่วงมีภูมิคุ้มกัน และ 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความรู้และคุณธรรม

ข. แนวคิดบวร (บ้าน-วัด-โรงเรียน) พัฒนาจากแนวคิดเดิมของไทยที่เน้นบ้านซึ่งเป็นหน่วยพื้นฐานทางสังคม วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางจิตใจ และโรงเรียนในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้

4. กระบวนการพัฒนาชุมชน

ก. ขั้นตอนหลัก 5 ขั้นตอน คือ

1. การสร้างความตระหนัก (Conscientization)
2. การวิเคราะห์ชุมชน (Community Analysis)
3. การวางแผนร่วม (Participatory Planning)
4. การดำเนินการ (Implementation)
5. การติดตามประเมินผล (Monitoring and Evaluation)

ข. เครื่องมือพัฒนาชุมชน 4 อย่าง คือ

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)
2. การทำแผนที่เดินดิน (Transect Walk)
3. การวิเคราะห์ SWOT ชุมชน
4. การจัดเวทีประชาคม

5. ตัวอย่างทฤษฎีประยุกต์

ก. ทฤษฎี 4 รู้

1. รู้ตน (รู้ศักยภาพชุมชน)
2. รู้ทรัพยากร (รู้สิ่งที่ชุมชนมี)
3. รู้คนอื่น (รู้เครือข่ายภายนอก)
4. รู้โลก (รู้บริบทการเปลี่ยนแปลง)

ข. แนวคิดสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา

1. การสร้างความรู้
2. การสร้างความร่วมมือ
3. การสร้างการเปลี่ยนแปลง

การพัฒนาชุมชนในยุคปัจจุบันต้องบูรณาการหลายทฤษฎี โดยเน้น

1. การเสริมสร้างทุนทางสังคม
2. การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง
3. การพัฒนาตามบริบทท้องถิ่น
4. การเชื่อมโยงกับระบบใหญ่

แนวโน้มสำคัญคือการเปลี่ยนจาก “การพัฒนาชุมชน” (Community Development) เป็น “การพัฒนาที่ชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อน” (Community-driven Development) ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

ภาพที่ 2.4 เยาวชนเรียนรู้ ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ทฤษฎีที่กล่าวมานั้นล้วนมีจุดร่วมกันคือการมองว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนในชุมชนมีศักยภาพและความพร้อมที่จะเป็น ผู้กำหนดทิศทาง ในการพัฒนาของตนเอง

5. หลักและวิธีการพัฒนาชุมชน

หลักการพัฒนาชุมชน (Principles of Community Development) หลักการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทางพื้นฐานที่นำไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ โดยองค์การสหประชาชาติ (UN) และนักวิชาการได้ระบุหลักการสำคัญ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) หมายถึง กระบวนการที่สมาชิกชุมชนมีบทบาทตั้งแต่การตัดสินใจไปจนถึงการดำเนินงาน
2. การเสริมสร้างศักยภาพ (Capacity Building) หมายถึง การพัฒนาทักษะ ความรู้ และความมั่นใจของสมาชิกชุมชน
3. การใช้ทรัพยากรท้องถิ่น (Local Resource Utilization) หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์
4. การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง การพัฒนาที่คำนึงถึงความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

วิธีการพัฒนาชุมชน (Methods of Community Development)

วิธีการพัฒนาชุมชนมีหลายรูปแบบ โดยสามารถแบ่งเป็นขั้นตอนและเครื่องมือดังนี้

ก. ขั้นตอนการพัฒนาชุมชน

1. การสร้างความตระหนัก (Awareness Raising) หมายถึง ใช้เวทีประชาคมหรือกิจกรรมสันตนาการ
2. การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพ (Community Analysis) หมายถึง ใช้เครื่องมือเช่น การทำแผนที่เดินดิน (Transect Walk) และการวิเคราะห์ SWOT
3. การวางแผนร่วม (Participatory Planning) หมายถึง ชุมชนร่วมกันกำหนดแผนงานผ่านเวทีสมัชชาชุมชน
4. การดำเนินการ (Implementation) หมายถึง ใช้รูปแบบ “กลุ่มองค์กรชุมชน” เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรอินทรีย์
5. การติดตามและประเมินผล (Monitoring & Evaluation) หมายถึง ใช้แบบสอบถามหรือการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

ข. เครื่องมือพัฒนาชุมชนที่สำคัญ

เครื่องมือ	วัตถุประสงค์	ตัวอย่างการใช้ในไทย
1. วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)	เพื่อแก้ปัญหาโดยชุมชนเป็นผู้วิจัย	โครงการแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยชุมชนภาคเหนือ

เครื่องมือ	วัตถุประสงค์	ตัวอย่างการใช้ในไทย
2. การทำแผนที่ทรัพยากรชุมชน	ระบุจุดแข็งและจุดอ่อนของพื้นที่	โครงการจัดการป่าชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่
3. เวทีประชาคม	สร้างข้อตกลงร่วมกัน	การจัดทำแผนพัฒนาตำบลตาม พ.ร.บ.กระจายอำนาจ

ค. กรณีศึกษา การพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จ

1. โครงการป่าชุมชนบ้านห้วยหินขาว จังหวัดลำปาง วิธีการใช้หลักกรามีส่วนร่วมและการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ส่วนผลลัพธ์สามารถฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมได้กว่า 500 ไร่

2. โครงการธนาคารข้าวจังหวัดยโสธร วิธีการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพาตนเอง ส่วนผลลัพธ์ลดปัญหาความยากจนได้กว่า 60%

อุปสรรค	แนวทางแก้ไข	หลักฐานอ้างอิง
1. ขาดการมีส่วนร่วมของเยาวชน	สร้างกิจกรรมที่ดึงดูดคนรุ่นใหม่	UNESCO (2018) เรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชน

อุปสรรค	แนวทางแก้ไข	หลักฐานอ้างอิง
2. งบประมาณไม่เพียงพอ	ระดมทุนผ่านกองทุนชุมชน	แนวทางกองทุนสวัสดิการชุมชน ตาม พ.ร.บ.ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546

6. ศาสนากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

ศาสนาในฐานะรากฐานทางจริยธรรมเพื่อความยั่งยืน ศาสนาทุกศาสนามีบทบาทสำคัญในการกำหนดกรอบความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะในมิติทางจริยธรรมและสังคม จากการศึกษาของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) พบว่า 84% ของประชากรโลกนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงศักยภาพอันมหาศาลของสถาบันศาสนาในการขับเคลื่อน SDGs

1. พระพุทธศาสนากับ SDGs

1. หลักอริยสัจ 4 กับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทุกข์ ปัญหาสอดคล้องกับการระบุปัญหาใน SDGs

สมุทัย สาเหตุเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์รากเหง้าปัญหาการพัฒนา

นิโรธ เป้าหมายสัมพันธ์กับ SDGs ที่ต้องการบรรลุ

มรรค แนวทางเป็นกระบวนการดำเนินงานเพื่อการพัฒนา

2. หลักสังคหวัตถุ 4 กับ SDGs

ทาน การให้ สนับสนุน SDG 1 จัดความยากจนและ
SDG 2 จัดความหิวโหย

ปิยวาจา วาจาไพเราะส่งเสริม SDG 16 สังคมสงบสุข

อรรถจริยา การประพฤติประโยชน์แก่กุล SDG 3
สุขภาพดี

สมานัตตา ความเสมอภาคสนับสนุน SDG 10
ลดความเหลื่อมล้ำ

(พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2565)

2. ศาสนาคริสต์กับ SDGs

1. คำสอนเรื่องการดูแลสรรพสิ่ง (Stewardship) หนังสือปฐมกาล 2:15 กล่าวว่า “พระเจ้าทรงมอบหมายให้มนุษย์ดูแลสวนเอเดน” ซึ่งสอดคล้องกับ SDG 13 การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และ SDG 15 ระบบนิเวศทางบก

2. หลักความรักเพื่อนมนุษย์ (Agape Love) ส่งเสริม SDG 10 ลดความเหลื่อมล้ำ และ SDG 16 สันติภาพ

3. ศาสนาอิสลามกับ SDGs

1. หลักซะกาต (Zakat) การบริจาค 2.5% ของทรัพย์สินเพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้ สนับสนุน SDG 1 จัดความยากจน

2. หลักเคาะลีฟะฮ์ (Khalifah) การเป็นผู้ดูแลแทนพระเจ้าในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สอดคล้องกับ SDG 12 การบริโภคอย่างรับผิดชอบ

4. ศาสนาฮินดูกับ SDGs

1. หลักอหิงสา (Ahimsa) การไม่เบียดเบียนซึ่งสอดคล้องกับ SDG 14-15 การอนุรักษ์ระบบนิเวศ

2. หลักตรีมูรติ ความสมดุลระหว่างการสร้างพระพรหม การรักษาพระวิษณุและการทำลายพระศิวะ สัมพันธ์กับแนวคิดความยั่งยืน

ศาสนาทุกศาสนามีศักยภาพสูงในการเป็นพลังขับเคลื่อน SDGs ผ่านกรอบจริยธรรม ที่กำหนดพฤติกรรมมนุษย์ เครือข่ายสถาบันศาสนา ที่เข้าถึงชุมชน และหลักคำสอน ที่สอดคล้องกับความยั่งยืน เพราะฉะนั้น จึงควรบูรณาการหลักศาสนาในนโยบายการพัฒนาทุกระดับ และส่งเสริมการวิจัยต่อเนื่องเกี่ยวกับศาสนากับความยั่งยืน

7. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งบ่มเพาะคุณธรรม เช่น ความเมตตา การไม่เบียดเบียน ความเสียสละ และความรับผิดชอบ ซึ่งตรงกับเป้าหมายของ SDGs ที่มุ่งเน้น ความเท่าเทียม ความยุติธรรมและการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

1. มิตีศีลธรรมและจริยธรรม

พุทธศาสนาสอนหลักศีล 5 สอนไม่ให้ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ และไม่เสพของมีนเมา ส่งผลโดยตรงต่อ SDG 3 สุขภาพ, SDG 5 ความเสมอภาคทางเพศ, SDG 16 สันติภาพและความยุติธรรม

2. ส่งเสริมความยุติธรรมและสันติภาพ

พุทธศาสนาสอนให้คนเคารพกัน มีเมตตา อภัย และไม่เบียดเบียน ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และลดความขัดแย้ง ซึ่งสัมพันธ์กับ SDG 16 (Peace, Justice and Strong Institutions) หลัก อวิหิงสาความไม่เบียดเบียนและสันติความอดทน ซึ่งเป็นรากฐานของสังคมที่ปรองดอง และการพัฒนาสังคมโดยปราศจากความรุนแรง

3. ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างพอเพียงและยั่งยืน

พุทธศาสนาสอนให้มนุษย์รู้จักพอประมาณ ไม่โลภและใช้ทรัพยากรด้วยความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยการสอนหลัก อิทธิบาท 4 และ มัชฌิมาปฏิปทา สอนให้ไม่สุดโต่งทั้งด้านบริโภคและการละเว้น นอกจากนี้ยังมีหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้ทรงพระราชทานไว้ นั่น สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น “มัตตัญญูตา” รู้จักประมาณ เป็นต้น

ง. ส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

พุทธศาสนามีบทบาทในการสร้างโอกาสการเรียนรู้และส่งเสริมการศึกษาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต พระพุทธเจ้าทรงเน้นการแสวงหาปัญญา ความรู้ และการฝึกฝนตนเอง เช่นในหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ยังสนับสนุนเป้าหมาย SDG 4 การศึกษาอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม

ประเทศไทยเป็นประเทศพุทธศาสนา ประชาชนกว่า 90% นับถือพระพุทธศาสนา ศาสนาพุทธจึงมีบทบาทสูงในการส่งเสริม SDGs ผ่านวัดและการทำงานของพระสงฆ์ในระดับชุมชน เช่น

พระสงฆ์กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น แนวคิด “พระสงฆ์
นักอนุรักษ์” การประกาศเขตวัดเป็น “ป่าชุมชน” หรือ “ป่าศักดิ์สิทธิ์”

วัดเป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน ส่งเสริมการอ่าน การสอนศีลธรรม
และทักษะอาชีพ

วัดกับการบรรเทาทุกข์ เช่น การแจกอาหาร การให้คำปรึกษา
ในยามวิกฤตโรคระบาดหรือภัยพิบัติ

พุทธศาสนาจึงไม่สามารถแยกออกจากการพัฒนา หากแต่เป็น
ฐานรากที่หล่อหลอมจิตใจมนุษย์ให้มีจริยธรรม มีความรับผิดชอบ และรู้จัก
การอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลกับธรรมชาติ การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธ
ศาสนาเข้ากับนโยบายพัฒนาและกิจกรรมของชุมชน เป็นแนวทางสำคัญ
ในการทำให้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดผลอย่างแท้จริงและถาวร

ภาพที่ 2.4 เยาวชนและชาวบ้านเรียนรู้หลักและวิธีการพัฒนาชุมชน

หลักและวิธีการพัฒนาชุมชน คือการสร้างความเข้มแข็งจากภายใน โดยมีการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญและขับเคลื่อน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและพัฒนาได้อย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

8. สรุปท้ายบท

ผลการพัฒนาที่ยั่งยืนคือกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่อิงวัฒนธรรม ในลักษณะเป็นองค์รวมเป็นการบูรณาการและความสมดุล ทั้งระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ไปพร้อมกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนา เพื่อให้บรรลุตามความต้องการของมนุษย์และเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตด้วยความยุติธรรม การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ขององค์การสหประชาชาติสรุปได้ 3 ประการดังนี้

1. บทบาทขององค์การสหประชาชาติที่มีต่อการพัฒนาโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตามแนวคิดมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นแกนหลัก ด้วยวิธีการส่งเสริมสนับสนุนงานด้านอุตสาหกรรม ซึ่งใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหา ประชากรโลกที่เพิ่มมากขึ้น แต่มีมาตรฐานแห่งการดำรงชีพ ขจัดความอดอยากยากไร้ขาดแคลนอาหาร โดยเฉพาะขาดการศึกษาอันเป็นบ่อเกิดของการมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่เสื่อมโทรมอันทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บทั้งร่างกายและจิตใจ วนเวียนเป็นวงจรปัญหา

2. การพัฒนาที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจเป็นแกนหลัก ส่งผลดีต่อโลก เฉพาะด้านอุตสาหกรรมการผลิตวัตถุดิบอำนวยความสะดวก และการส่งเสริมให้การบริโภคอย่างมากขึ้นในระดับไม่มีขีดจำกัด ในขณะที่ทรัพยากรในโลกมีจำกัด ดังนั้น การใช้อุตสาหกรรมเป็นตัวชี้วัดความเจริญ พัฒนา จึงส่งผลเสียหายต่อมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อมอย่างต่อเนื่องมากกว่าผลดีด้านเศรษฐกิจ

3. แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นเป้าหมาย อันว่าด้วยแนวความคิดและแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดมาจากการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ ที่ผิดพลาดบกพร่องไม่ยั่งยืนดังที่แล้วมา

“สุขจากภายใน”

บทที่ 3

พุทธเศรษฐศาสตร์

“ยุติความยากจนและความหิวโหยเพื่อสังคมที่ยั่งยืน”

การแสวงหาทางเลือกใหม่สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนในยุคที่โลกเผชิญกับความท้าทายด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีนักวิชาการได้พยายามเสนอพุทธเศรษฐศาสตร์ในฐานะแนวคิดทางเลือกที่มุ่งเน้นความเป็นอยู่ที่ดีอย่างแท้จริง (Well-being) การพึ่งพาตนเองและการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน แทนการมุ่งเน้นเพียงตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) หรือกำไรสูงสุดแต่เพียงอย่างเดียว

1. บทนำ

ในยุคที่โลกเผชิญกับความท้าทายด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรงและซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น การแสวงหาทางเลือกใหม่สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงกลายเป็นความจำเป็นเร่งด่วนมากกว่าที่เคย (United Nations, 2015) ปัญหาต่าง ๆ เช่น ความยากจนที่ยังคงแพร่หลาย ความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ทวีความรุนแรงขึ้น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของมนุษย์และวิกฤตสุขภาพจิตที่แพร่ระบาดไปทั่วโลก ล้วนชี้ให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนา

แบบเดิมที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักอาจไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาเหล่านี้อีกต่อไป

พุทธเศรษฐศาสตร์หรือเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ได้กลายเป็นแนวคิดทางเลือกที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการ นักพัฒนา นักการเมืองและผู้กำหนดนโยบายทั่วโลกอย่างต่อเนื่อง (Zsolnai, 2018) โดยเฉพาะในบริบทของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ของสหประชาชาติที่มุ่งสร้างโลกที่ดีกว่าสำหรับทุกคนภายในปี 2030 แนวคิดนี้ไม่ได้เป็นเพียงการต่อต้านหรือปฏิเสธระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบดั้งเดิมเท่านั้น แต่ยังเสนอกรอบความคิดใหม่ที่มุ่งเน้นความเป็นอยู่ที่ดีอย่างแท้จริง การพึ่งพาตนเองที่เข้มแข็ง การสร้างความสามัคคีในสังคม และการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (Brown, 2017) โดยมีรากฐานมาจากหลักธรรมอันลึกซึ้งและครอบคลุมของพระพุทธศาสนาที่ได้สั่งสมและพัฒนามาเป็นเวลากว่าสองพันห้าร้อยปี

ความน่าสนใจของพุทธเศรษฐศาสตร์อยู่ที่การนำเสนอมุมมองที่แตกต่างอย่างชัดเจนต่อการวัดความสำเร็จทางเศรษฐกิจ แทนที่จะมุ่งเน้นเพียงตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) หรือกำไรสูงสุด แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน ความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุและจิตใจ และความยั่งยืนของสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่องค์การสหประชาชาติส่งเสริม

2. ความหมายของพุทธเศรษฐศาสตร์

1. ความเป็นมาและพัฒนาการ

พุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics) เป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาขึ้นน้อยอย่างเป็นระบบครั้งแรกโดย E.F. Schumacher นักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมัน-อังกฤษ ในบทความเรื่อง “Buddhist Economics” ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1966 และต่อมาได้รับการขยายความในหนังสือชื่อดัง “Small Is Beautiful: Economics as if People Mattered” ปี ค.ศ. 1973 (Schumacher, 1973) ซึ่งได้รับการยอมรับเป็นหนังสือที่มีอิทธิพลต่อการคิดเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจทางเลือกมากที่สุดหนังสือหนึ่งของโลกและได้รับการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ กว่า 30 ภาษาทั่วโลก (Brown, 2017)

แนวคิดของ Schumacher เกิดขึ้นจากประสบการณ์การทำงานในประเทศพม่าระหว่างปี 1955-1961 ในฐานะที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งทำให้เขาได้สัมผัสโดยตรงกับวิถีชีวิตและปรัชญาพุทธแบบเถรวาทที่เน้นความเรียบง่าย การพึ่งพาตนเอง และความสามัคคีในชุมชน (Daniels, 2007) ในช่วงนั้นพม่าเป็นประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชและกำลังต่อสู้เพื่อหาทิศทางการพัฒนาประเทศที่เหมาะสม

หลังจากที่ Schumacher วางรากฐานแนวคิดไว้แล้ว พุทธเศรษฐศาสตร์ได้รับการพัฒนาต่อโดยนักวิชาการหลายท่านทั่วโลก โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียที่มีรากฐานทางพุทธศาสนาแข็งแกร่ง เช่น ประเทศไทย ศรีลังกา พม่า และภูฏาน แต่ละประเทศได้นำหลักการพื้นฐานมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับบริบทและความต้องการของตนเอง จนกลายเป็น

แนวทางการพัฒนาที่หลากหลายแต่มีจุดร่วมเดียวกันคือการมุ่งเน้นความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนเป็นหลัก

2. นิยามจากนักวิชาการไทย

ในบริบทของประเทศไทย พุทธเศรษฐศาสตร์ได้รับการพัฒนาและปรับประยุกต์โดยนักวิชาการหลายท่านอย่างต่อเนื่อง โดยมีการตีความและขยายความให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยและความต้องการในการพัฒนาประเทศ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2548) ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาระดับโลก ได้ให้ความหมายของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่า “การจัดการทรัพยากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เป็นไปตามหลักธรรมเพื่อสร้างสรรค์คุณภาพชีวิตที่ดีงาม โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์และสร้างสังคมที่มีความสุขร่วมกัน” ท่านเน้นย้ำว่าเศรษฐศาสตร์แนวพุทธไม่ใช่การปฏิเสธความก้าวหน้าทางวัตถุ แต่เป็นการหาจุดสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุและจิตใจอย่างสมดุล เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีอย่างยั่งยืน

อภิชัย พันธเสน (2558) นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์พัฒนาการชั้นนำของไทย ได้กำหนดความหมายของพุทธเศรษฐศาสตร์ในมิติที่กว้างขวางกว่า โดยระบุว่า เป็น “ระบบเศรษฐกิจที่มีรากฐานจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา เน้นความพอเพียง ความเรียบง่ายและการไม่เบียดเบียน มุ่งเน้นการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีสำหรับทุกคนโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม”

ดร.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ นักสิทธิมนุษยชนและนักพัฒนาชุมชนที่มีชื่อเสียงระดับโลก มองพุทธเศรษฐศาสตร์ในฐานะ “ทางเลือกจากระบบ

เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ที่เน้นการพัฒนาจากภายในชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแนวทาง” (Sivaraksa, 2009)

การพัฒนาแนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ในบริบทไทยยังได้รับอิทธิพลจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ซึ่งมีรากฐานจากหลักพุทธธรรมและได้รับการยอมรับจากองค์การสหประชาชาติเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

พุทธเศรษฐศาสตร์เป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีรากฐานจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา มุ่งเน้นความเป็นอยู่ที่ดีและความสุขของประชาชนเป็นหลัก มากกว่าการแสวงหากำไรสูงสุด โดยเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุ จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นธรรมสำหรับทุกคนในสังคม

3. หลักการพื้นฐานของพุทธเศรษฐศาสตร์

พุทธเศรษฐศาสตร์มีหลักการพื้นฐานที่แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในประเด็นสำคัญหลายประการ ซึ่งสะท้อนถึงมุมมองที่ครอบคลุมและลึกซึ้งต่อการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรของมนุษย์

1. หลักทางสายกลาง (Middle Path)

หลักทางสายกลางเป็นหัวใจสำคัญของพุทธเศรษฐศาสตร์ที่หลีกเลี่ยงความสุดโต่งทั้งในด้านความยากจนที่เกินไปและความฟุ่มเฟือยที่เกินไป ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร (วิ.ม. (ไทย) 1/15/10-12) ที่ว่า “ควรเว้นจากขั้วทั้งสองคือ กามสุขัลลิกานุโยค

และอรรถกถาญาณุโยค เมื่อเว้นจากขั้วทั้งสองแล้ว มรรคเป็นกลางนี้เป็นมรรคที่ตถาคตตรัสรู้แล้ว”

ในแง่เศรษฐกิจ หลักนี้หมายถึงการหาสมดุลระหว่างการทำงานและการพักผ่อน ระหว่างการออมและการใช้จ่าย ระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ โดยไม่ให้ด้านใดด้านหนึ่งมีความสำคัญเหนือกว่าอย่างสุดโต่ง

2. หลักไม่เบียดเบียน (Ahimsa)

การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม (Brown, 2017) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสัมมาอาชีวะ (Right Livelihood) ในอริยมรรค 8 องค์ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมหาปริณิพพานสูตร (ที.ปา. (ไทย) 2/82/146-147) ที่ระบุการงดเว้นจากอาชีพที่เป็นอันตรายต่อสัตว์โลก เช่น การค้าอาวุธ การค้าสัตว์มีชีวิต การค้าเนื้อสัตว์ การค้าเหล้า และการค้าพิชยาเสพติด

3. หลักปฏิจกสมุปบาท (Dependent Origination)

การเข้าใจความเชื่อมโยงและพึ่งพาซึ่งกันและกันของทุกสิ่งทุกอย่างตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมหานิทานสูตร (ที.ปา. (ไทย) 2/31/55-56) ว่า “อิทัปปัจจยตา อิมิ อูปปนน” (เพราะอันนี้มี อันนี้จึงเกิดขึ้น) ทำให้ตระหนักว่าความเป็นอยู่ที่ดีของคุณคคนหนึ่งขึ้นอยู่กับความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคน และการพัฒนาเศรษฐกิจต้องคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยรวม

4. หลักความพอเพียง (Sufficiency)

การบริโภคและการผลิตในระดับที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ โดยไม่สะสมทรัพย์สินเกินความจำเป็น ตามหลักสันตฎฐิ

(Contentment) ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในรัตนสูตร (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/14/9) ว่า “สันตภูฏี ปรมิ ฌนั” (ความสันโดษเป็นทรัพย์สมบัติอันสูงสุด) ความพอเพียงไม่ได้หมายถึงความยากจนหรือการอดอยาก แต่หมายถึงการรู้จักพอและการมีความสุขกับสิ่งที่มีอยู่

5. หลักเมตตา กรุณา (Compassion and Loving-kindness)

การให้ความสำคัญกับสวัสดิภาพของผู้อื่นเท่ากับตนเอง ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในเมตตาสูตร (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/8/1-11) ทำให้เกิดจิตสำนึกในการแบ่งปันและช่วยเหลือกัน ในระบบเศรษฐกิจ หลักนี้ปรากฏในรูปของการทำงานเพื่อสังคม การใส่ใจผู้ด้อยโอกาส การสร้างระบบสวัสดิการที่ครอบคลุม และการพัฒนาธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม

6. หลักปัญญา (Wisdom)

การใช้ปัญญาในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ ไม่เพียงแต่พิจารณาผลกำไรระยะสั้น แต่ยังคำนึงถึงผลกระทบระยะยาวต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมหาปรินิพพานสูตร (ที.ปา. (ไทย) 2/78/120)

4. ความแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

ตารางที่ 3.1 เปรียบเทียบระหว่างเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์

ประเด็นเปรียบเทียบ	เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก	พุทธเศรษฐศาสตร์
เป้าหมายหลัก	การเพิ่มผลกำไรสูงสุด	การสร้างความเป็นอยู่ที่ดีสูงสุด
มุมมองต่อมนุษย์	บุคคลเห็นแก่ตัว (Homo economicus)	บุคคลเชื่อมโยงกัน (Interconnected beings)
แนวคิดการบริโภค	บริโภคมากขึ้นดีขึ้น	บริโภคเท่าที่จำเป็นและเหมาะสม
มุมมองต่อการทำงาน	เครื่องมือหาเงิน	การพัฒนาตนเองและช่วยเหลือผู้อื่น
การใช้ทรัพยากร	ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด	ใช้อย่างยั่งยืนและรับผิดชอบ
การวัดความสำเร็จ	วัดจาก GDP และผลกำไร	วัดจากความสุขและสุขภาพ

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ชัดเจนว่าพุทธเศรษฐศาสตร์มีปรัชญาพื้นฐานที่แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอย่างสิ้นเชิง โดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมุ่งเน้นประสิทธิภาพและการเจริญเติบโตในเชิงปริมาณ ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตและความยั่งยืนมากกว่า ความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงกรอบการคิดที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง โดยพุทธเศรษฐศาสตร์มุ่งเน้นการพัฒนาแบบองค์รวมที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Ng, 2020)

สรุปพื้นฐานของพุทธเศรษฐศาสตร์ทั้งหกประการนี้ ประกอบกันเป็นกรอบคิดที่สมบูรณ์สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืน โดยเน้นความสมดุล ความเป็นธรรม และความยั่งยืน มากกว่าการแสวงหาผลกำไรสูงสุดในระยะสั้น หลักการเหล่านี้ไม่ใช่เพียงแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร และประเทศ

ภาพที่ 3.1 พุทธนวัตกรรมลงพื้นที่ศึกษาชุมชน

5. พระพุทธศาสนากับการจัดความยากจน (SDG1)

หลักธรรมทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับการจัดความยากจน พระพุทธศาสนามีหลักธรรมหลายประการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการความยากจนและการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (United Nations Development Programme, 2020)

1. โภควิภาค 4 หลักการแบ่งรายได้

ในสังคาลกสูตร (ที.ปา. (ไทย) 3/180/180-193) พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการจัดการทรัพย์สินและการดำรงชีวิตสำหรับคฤหัสถ์อย่างละเอียดและครอบคลุม การสอนในคัมภีร์นี้ถือเป็นแนวทางทางเศรษฐกิจที่สมบูรณ์แบบที่สูงสุดหนึ่งในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ด้วยหลักการแบ่งรายได้เป็น 4 ส่วนเป็นหลักการสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงสอนในสังคาลกสูตร (ที.ปา. (ไทย) 3/188/188) ซึ่งถือเป็นต้นแบบของการวางแผนทางการเงินที่สมดุลและยั่งยืน

1. เอเกน โภคะ ภูณเชยย (1 ส่วน สำหรับการบริโภคและการเลี้ยงดูครอบครัว) - การใช้จ่ายสำหรับความจำเป็นพื้นฐานและการดูแลครอบครัว โดยเน้นความเพียงพอมากกว่าความฟุ่มเฟือย

2. ทวีทัม ภมมัม บโยชเยย (2 ส่วน สำหรับการลงทุนและประกอบกิจการ) - การนำเงินส่วนใหญ่ไปลงทุนเพื่อสร้างรายได้ในอนาคต แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ระยะยาวและการสร้างมูลค่าเพิ่ม

3. จตุตถถนญจ นิชาเปยย (1 ส่วน สำหรับการเก็บสำรองและเหตุฉุกเฉิน) - การสำรองเงินไว้สำหรับสถานการณ์ไม่คาดคิด ซึ่งเป็นการป้องกันความเสี่ยงและสร้างความมั่นคง

2. สัมปทาวิจิฉัย 4 หลักการสร้างความมั่งคั่ง

พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างความมั่งคั่งที่ถูกต้อง 4 ประการในอนาถปิณฑกสูตร (อง.จตุกก 21/62) ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านการทำงาน การจัดการ การสร้างเครือข่าย และการใช้จ่าย

1. อุภูฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) - การทำงานด้วยความเพียรพยายามและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค
2. อารักษสัมปทา (การรักษาทรัพย์สิน) - การดูแลรักษาทรัพย์สินที่มีอยู่ให้ดี
3. กัลยาณมิตรตตา (การคบคนดี) - การมีเพื่อนฝูงที่ดีและให้คำแนะนำที่ถูกต้อง
4. สมชีวิตา (การใช้จ่ายสมคูล) - การใช้จ่ายอย่างประหยัดและเหมาะสม

3. หลักทานบารมี การแบ่งปันและการช่วยเหลือ

การให้ทาน (ทานบารมี) เป็นหลักการสำคัญในการลดความยากจนระดับชุมชน ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในทานสูตร (อง.จตุกก (ไทย) 4/32/236-239) การให้ทานไม่ได้หมายความว่าให้เงินหรือของเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการให้ความรู้ เวลา แรงงาน และโอกาส ในพระพุทธศาสนากการให้ทานมี 3 ประเภทหลัก ได้แก่

1. อามิสทาน (การให้สิ่งของ)
2. อภัยทาน (การให้ความปลอดภัย)
3. ธรรมทาน (การให้ความรู้และคำสอน)

6. การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ซึ่งมีรากฐานจากหลักพุทธธรรม ได้กลายเป็นแนวทางสำคัญในการจัดความยากจนของประเทศไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564)

1. องค์ประกอบ 3 ท่วง

ความพอประมาณ - การบริโภคและการผลิตในระดับที่เหมาะสมกับฐานะและความสามารถของตนเอง

ความมีเหตุผล - การตัดสินใจโดยอาศัยข้อมูลและการวิเคราะห์อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันในตัว - การเตรียมพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยง

2. เงื่อนไข 2 ประการ

ความรู้ - การมีความรู้ความเข้าใจในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

คุณธรรม - การมีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพ

ภาพที่ 3.2 พุทธนวัตกรรมลงพื้นที่ศึกษาชุมชน

3. ตัวอย่างการประยุกต์ใช้ในชุมชน

กรณีศึกษาชุมชนบ้านห้วยส้มป่อย จังหวัดขอนแก่น

ชุมชนนี้ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างครอบคลุม โดยเน้นการเกษตรแบบผสมผสาน การจัดการน้ำแบบยั่งยืน และการสร้างกลุ่มออมทรัพย์ภายในชุมชน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562) ผลจากการดำเนินงานทำให้ชุมชนสามารถลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกได้มากขึ้น โดยสมาชิกในชุมชนมีรายได้ที่มั่นคงขึ้น 35% ในช่วง 3 ปี (Speece, 2019)

กรณีศึกษา โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่

โครงการนี้ประยุกต์ใช้หลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในการจัดการพื้นที่เกษตรแบบ “อิก เบก แปง” (30:30:30:10) การดำเนินงานตามแนวทางนี้ทำให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการมีต้นทุนการผลิตลดลงเฉลี่ย 25% และมีรายได้เพิ่มขึ้น 40% เมื่อเทียบกับก่อนเข้าร่วมโครงการ

กรณีศึกษา โครงการธนาคารแม่ของแผ่นดิน จังหวัดเชียงใหม่

โครงการนี้เป็นการประยุกต์ใช้หลักการออมและการลงทุนตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์หญิง ผลการดำเนินงานแสดงให้เห็นว่าสมาชิกกลุ่มมีวินัยทางการเงินที่ดีขึ้น มีเงินออมเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 250% ในระยะเวลา 5 ปี

7. การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงกับ SDG 1

ในภาพรวม SDG1 มีเป้าหมายหลักคือ “ยุติความยากจนทุกรูปแบบทุกที่ในโลก” (United Nations, 2015) ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในหลายประเด็น

1. การสร้างรายได้ที่ยั่งยืน - หลักสัมมาอาชีวะช่วยสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว
2. การเสริมสร้างความสามารถ - การพัฒนาทุนมนุษย์ผ่านการศึกษและการฝึกอบรม
3. การสร้างเครือข่ายสังคม - หลักสังคหวัตถุ 4 ช่วยสร้างระบบสนับสนุนทางสังคม

สรุปการขจัดความยากจน โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธ เศรษฐศาสตร์ในการขจัดความยากจนแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการ พัฒนาที่มีรากฐานจากหลักธรรม โดยเน้นการสร้าง ความเข้มแข็งจากภายใน ชุมชน การพึ่งพาตนเองอย่างสมดุล และการสร้างระบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืน มากกว่าการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกเพียงอย่างเดียว

8. พระพุทธศาสนากับการขจัดความหิวโหย (SDG2)

ประเด็นหลักธรรมเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร พระพุทธศาสนามี หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหารและการจัดการทรัพยากรอาหาร อย่างชัดเจนและครอบคลุม (Loy, 2019) โดยเฉพาะในเรื่องการบริโภค อย่างมีสติและการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ดังนี้

1. หลักปัจจัยบริโภค

การบริโภคอาหารในพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นการบริโภค เพื่อดำรงชีวิต ไม่ใช่เพื่อความเพลิดเพลิน ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในภิกขุปาติโมกข์ (วิ.ม. (ไทย) 1/83/83) ว่า “ปฏิสงขา โยนิโส อาหาร์ อหาเรยย์” (ควรพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนบริโภคอาหาร) การปฏิบัติ ตามหลักนี้ในยุคสมัยใหม่หมายถึงการเลือกบริโภคอาหารที่มีประโยชน์ ต่อร่างกาย หลีกเลี่ยงการบริโภคเกินความจำเป็น และให้ความสำคัญ กับคุณภาพมากกว่าปริมาณ

หลักการแบ่งปันอาหารการแบ่งปันอาหารเป็นหนึ่งในบุญกิริยา วัตถุ 10 ประการ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในกฎทนต์สูตร (ที.ม. 1/127) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการช่วยเหลือผู้ขาดแคลนอาหาร

พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าการให้อาหารเป็นทานที่มีอานิสงส์มาก เพราะช่วยยืดชีวิตของผู้อื่น “อนนทานํ ชีวิตทานํ” (การให้อาหารคือการให้ชีวิต)

หลักการบริโภคแบบประหยัด พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บริโภคอาหารอย่างประหยัดและไม่เกินความจำเป็น ในมิตตานิสังสสูตร (อง.จตุกก (ไทย) 4/32/240-243) ได้ตรัสถึงการกินอย่างประมาท คือ “มัตตัญญาโภชนสมิง” (รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร) หลักนี้ไม่เพียงแต่ส่งผลดีต่อสุขภาพ แต่ยังช่วยลดการใช้ทรัพยากรและการสร้างของเสียจากอาหาร

2. การเกษตรตามหลักพุทธธรรม

หลักไม่เบียดเบียน การเกษตรตามหลักพุทธธรรมเน้นการไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต ทั้งในดิน น้ำ และอากาศ (Brown, 2017) ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์และเกษตรยั่งยืน การปฏิบัติตามหลักปาณาติปาตา เวรมณี (การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์) ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้วิธีการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

หลักความพอประมาณ การปลูกพืชเพื่อการบริโภคเป็นหลัก ไม่เน้นการผลิตเพื่อการส่งออกหรือกำไรเพียงอย่างเดียว (อภิชัย พันธเสน, 2558) ซึ่งช่วยให้เกษตรกรมีความมั่นคงทางอาหาร หลักนี้สอดคล้องกับแนวคิด “กินได้ ขายได้ มีเหลือเก็บได้” ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรแบบผสมผสานที่รวมการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำไว้ในระบบเดียวกัน สะท้อนถึงหลักปฏิจางสมุปปาทที่เน้นความเชื่อมโยงและพึ่งพาซึ่งกันและกันของสิ่งต่าง ๆ (Sivaraksa, 2009)

3. ตัวอย่างการประยุกต์ใช้

กรณีศึกษา วัดป่าสุคโต จังหวัดชัยภูมิ วัดป่าสุคโตได้พัฒนาระบบเกษตรกรรมแบบผสมผสานที่ใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวทาง ผลลัพธ์คือชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารและสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น โดยชุมชนรอบวัดมีผลผลิตเกษตรเพิ่มขึ้น 40% และลดการใช้สารเคมีได้ 60% ภายในระยะเวลา 5 ปี

โครงการธนาคารข้าว หลายชุมชนได้จัดตั้งธนาคารข้าวตามหลักพุทธธรรม โดยใช้หลักการแบ่งปันและช่วยเหลือกัน สมาชิกสามารถฝากข้าวในช่วงที่มีผลผลิตมาก และกู้ยืมในช่วงที่ขาดแคลน การศึกษาพบว่าชุมชนที่มีธนาคารข้าวมีอัตราการขาดแคลนอาหารลดลง 70% เมื่อเทียบกับก่อนจัดตั้ง

การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงกับ SDG 2 มีเป้าหมาย “ยุติความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร และโภชนาการที่ดีขึ้น และส่งเสริมเกษตรกรรมที่ยั่งยืน” ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในการสร้างความมั่นคงทางอาหารผ่านการเกษตรที่ยั่งยืน

ดังนั้นหลักพุทธธรรมในการจัดการอาหารและการเกษตรให้แนวทางที่ครอบคลุมสำหรับการแก้ไขปัญหาความหิวโหยอย่างยั่งยืน โดยเน้นการสร้างความมั่นคงทางอาหารจากการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การบริโภคอย่างมีสติ และการแบ่งปันอย่างเป็นธรรม

ภาพที่ 3.3 พุทธนวัตกรรมลงพื้นที่ศึกษาชุมชน

9. สรุปท้ายบท

พุทธเศรษฐศาสตร์ได้นำเสนอแนวคิดของพุทธเศรษฐศาสตร์ในฐานะทางเลือกใหม่สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อตอบสนองความท้าทายด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่โลกกำลังเผชิญ

พุทธเศรษฐศาสตร์ เป็นแนวคิดทางเลือกที่ไม่ได้ปฏิเสธเศรษฐกิจทุนนิยมแบบดั้งเดิม แต่เสนอกรอบความคิดที่เน้นความเป็นอยู่ที่ดีอย่างแท้จริง การพึ่งพาตนเองที่เข้มแข็ง การสร้างความสามัคคีในสังคม และการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน ความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุและจิตใจ และความยั่งยืนของสังคมและสิ่งแวดล้อม แทนการมุ่งเน้นเพียงผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศหรือกำไรสูงสุด

แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบครั้งแรกโดย E.F. Schumacher นักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมัน-อังกฤษ ในบทความปี ค.ศ. 1966 และขยายความในหนังสือ “Small Is Beautiful: Economics as if People Mattered” ปี ค.ศ. 1973 ในบริบทของประเทศไทย พุทธเศรษฐศาสตร์ได้รับการพัฒนาต่อโดยนักวิชาการหลายท่าน เช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ที่ให้ความหมายว่าเป็น “การจัดการทรัพยากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เป็นไปตามหลักธรรมเพื่อสร้างสรรค์คุณภาพชีวิตที่ดีงาม โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์และสร้างสังคมที่มีความสุขร่วมกัน” อภิชัย พันธเสน ระบุว่า เป็น “ระบบเศรษฐกิจที่มีรากฐานจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา เน้นความพอเพียง ความเรียบง่ายและการไม่เบียดเบียน มุ่งเน้นการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีสำหรับทุกคนโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม” นอกจากนี้แนวคิดดังกล่าวยังได้รับอิทธิพลจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรด้วย

หลักการพื้นฐานของพุทธเศรษฐศาสตร์ ที่แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมี 6 ประการ ได้แก่

หลักทางสายกลาง หลีกเลี่ยงความสุดโต่งของความยากจนและความฟุ่มเฟือย เน้นการหาสมดุลระหว่างการทำงานและการพักผ่อน การออมและการใช้จ่าย การพัฒนาและการอนุรักษ์

หลักไม่เบียดเบียน การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสัมมาอาชีวะ

หลักปฏิจางสมุปบาท เข้าใจความเชื่อมโยงและพึ่งพิงซึ่งกันและกันของทุกสิ่ง ทำให้ตระหนักว่าความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลหนึ่งขึ้นอยู่กับความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคน และการพัฒนาต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยรวม

หลักความพอเพียง การบริโภคและการผลิตในระดับที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ โดยไม่สะสมทรัพย์สินเกินความจำเป็น ตามหลักสันตฎฐิติ ซึ่งไม่ได้หมายถึงความยากจน แต่หมายถึงการรู้จักพอและการมีความสุขกับสิ่งที่มีอยู่

หลักเมตตากรุณา การให้ความสำคัญกับสวัสดิภาพของผู้อื่นเท่ากับตนเอง ซึ่งนำไปสู่การทำงานเพื่อสังคม การใส่ใจผู้ด้อยโอกาส และการสร้างระบบสวัสดิการที่ครอบคลุม

หลักปัญญา การใช้ปัญญาในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่เพียงผลกำไรระยะสั้น

ความแตกต่างระหว่างเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์อย่างชัดเจน โดยระบุว่าพุทธเศรษฐศาสตร์มีเป้าหมายหลักคือ การสร้างความเป็นอยู่ที่ดีสูงสุด เทียบกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เน้นการเพิ่มผลกำไรสูงสุด และมีการวัดความสำเร็จจากความสุขและสุขภาพ

การประยุกต์ใช้หลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะการจัดความยากจน ผ่านหลักการแบ่งรายได้ โภควิภาค 4 หลักการสร้างความมั่งคั่ง สัมปทาวินิจฉัย 4 และปรัชญา

เศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการจัดความหิวโหย ผ่านหลักการบริโภคอาหาร
อย่างมีสติ หลักปัจจัยบริโภคการแบ่งปันอาหาร และการเกษตรตามหลัก
พุทธธรรม เช่น การเกษตรอินทรีย์และการเกษตรแบบผสมผสาน โดยรวม
แล้วพุทธเศรษฐศาสตร์จึงเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการสร้าง
ความเข้มแข็งจากภายในชุมชน การพึ่งพาตนเองอย่างสมดุล และการสร้างระบบ
เศรษฐกิจที่ยั่งยืน

“นักพัฒนาชุมชนเชิงสร้างสรรค์”

บทที่ 4

พุทธเศรษฐศาสตร์

“บทวิเคราะห์ความยากจนและความหิวโหย”

ความยากจนและความหิวโหยถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่รัฐบาลของแต่ละประเทศทั่วโลกทุกยุคทุกสมัยไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหานี้ได้อย่างสมบูรณ์ ปัญหาความยากจนและความหิวโหยดังกล่าวนี้จะคอยหลอกหลอนผู้นำรัฐบาลของประเทศนั้น ๆ บั่นทอนความน่าเชื่อถือและลดฐานคะแนนเสียงสนับสนุนการขึ้นสู่ตำแหน่งสูงสุดของประเทศในคราวเลือกตั้งครั้งต่อไป ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า ผู้นำหลายประเทศได้ใช้นโยบายประชานิยม (Populist Policy) แจกเงินสนับสนุนช่วยเหลือประชาชนเพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยอ้างว่าเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนที่เกิดการจับจ่ายใช้สอย ทำให้มีเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจมากขึ้น แต่ในความเป็นจริงแล้วการแจกเงินถึงมือประชาชนโดยตรง (Helicopter Money) ไม่ได้ช่วยให้ความยากจนและความหิวโหยของชาวบ้านหมดไปอย่างสิ้นเชิง เป็นเพียงปรากฏการณ์ระยะสั้น ๆ ตามนโยบายรัฐเท่านั้น และในระยะยาวนั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้และจะยิ่งกลับทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ

1. บทนำ

ปัญหาความยากจนและความหิวโหยเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั่วไปในทุกประเทศของโลกใบนี้ เกิดจากความขาดแคลนอาหาร น้ำ โภชนาการ และสาธารณสุขที่มีคุณภาพ ปัญหาดังกล่าวทั้งสองนี้เป็นปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก หากจะบอกว่าความยากจนเป็นมูลเหตุนำไปสู่ความหิวโหยนั้นก็คงไม่ใช่คำกล่าวอ้างที่เกินความเป็นจริง เพราะสาเหตุของความยากจนของคนทั่วโลกนั้นเกิดจากหลากหลายปัจจัย ซึ่งเกิดจากความแห้งแล้ง ห่างไกลความเจริญ โภคทรัพย์ฝืดเคือง ขาดที่ดินทำกิน ขาดความรู้และความสามารถในการประกอบอาชีพ ขาดโอกาสทางการศึกษา ขาดระบบสาธารณสุขและการรักษาพยาบาลที่ประสิทธิภาพ การกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกัน (ธนพล สราญจิตร, 2558) ขาดปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ไม่มีที่ดินพอเพียงที่จะทำกิน ไม่มีเงินออมและไม่มีทรัพย์สินถาวร ได้รับค่าจ้างขั้นต่ำแต่มีภาระเลี้ยงดูครอบครัวมาก ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐาน (นิภาพรรณ เจนสันติกุล, 2566) มีรายได้เฉลี่ยค่อนข้างต่ำ มีรายได้ที่ไม่แน่นอน เกิดภาวะสงครามสู้รบกัน การอพยพไร้พื้นที่ทำกิน ไม่มีงานทำที่มั่นคง ไม่สามารถเข้าถึงบริการทางสังคมขั้นพื้นฐาน เช่น การดูแลสุขภาพและการศึกษา (LiBrandt, 1908) ขาดโอกาสทางสังคมและการเมือง ขาดแคลนปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน เงินทุน และการศึกษา ขาดแรงจูงใจและมุมมองการสร้างรายได้เพื่อหลุดพ้นความเหลื่อมล้ำ (Angelsen & Wunder, 2003) สาเหตุดังกล่าวนี้้นำไปสู่การทำให้เกิดภาวะความหิวโหย คือ ความทุกข์ยากที่ผู้คนได้รับผลกระทบจากการขาดแคลนอาหาร น้ำดื่ม เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย ผู้คนส่วนใหญ่ที่

ประสบปัญหาความหิวโหยจะอาศัยอยู่ในภาวะยากจนขั้นแค้น โภชนาการมีไม่เพียงพอ ไม่ได้รับแคลอรีเพียงพอต่อการดำเนินชีวิตปกติ ขาดความกระฉับกระเฉง สุขภาพทรุดโทรม จากภาวะการเกิดสงครามความขัดแย้งของประเทศมหาอำนาจที่มีการต่อสู้ด้วยขีปนาวุธยิงข้ามประเทศ ซึ่งเกิดจากความขัดแย้งทางผลประโยชน์ ความเชื่อ และอุดมการณ์ทางการเมืองทำให้เกิดภาวะความยากจนและความหิวโหยในหมู่ประชาชนของประเทศเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจจะนำไปสู่การอพยพประชากรครั้งใหญ่เพื่อหลีกเลี่ยงสงคราม ความยากจนและความหิวโหย

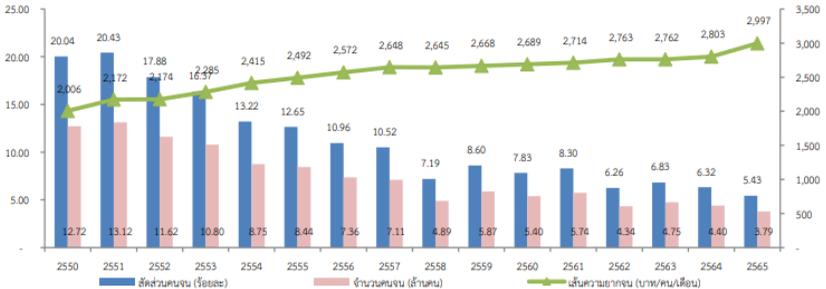
2. การวัดความยากจนและดัชนีความหิวโหย

การวัดความยากจนในที่นี้ หมายถึง ความยากจนสัมบูรณ์ สามารถวัดได้จากระดับรายได้หรือระดับการบริโภคของบุคคล โดยจะถือว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นคนจนเมื่อระดับรายได้หรือระดับการบริโภคของบุคคลนั้น ๆ ต่ำกว่าระดับรายได้หรือระดับการบริโภคขั้นต่ำที่จะสามารถบริโภคสินค้าและบริการ จำเป็นพื้นฐานได้ โดยระดับรายได้หรือระดับการบริโภคขั้นต่ำดังกล่าวเรียกว่า “เส้นความยากจน” (Poverty Line) (World Bank, 2024) ดังนั้น เส้นความยากจนจึงเป็นเส้นที่สะท้อนถึงค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่ อาศัย เสื้อผ้า และการเข้าถึงบริการสาธารณะ (ศุภเจตน์ จันทรสาส์น, 2552) เส้นความยากจนเป็นเครื่องชี้สภาวะการกระจายรายได้ โดยเน้นใช้ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐานเพื่อเน้นคุณภาพชีวิตที่กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำไว้ เช่น สุขภาพอนามัย การได้รับการศึกษาที่ดี การมีอาชีพและรายได้พอเพียง การมี

สุขภาพจิตที่ดีและมีสภาพแวดล้อมที่ดี (นิภาพรรณ เจนสันติกุล, 2566) ฉะนั้น คนจนในความหมายนี้จึงหมายถึง บุคคลที่มีระดับรายได้หรือระดับรายจ่ายเพื่อการบริโภคต่ำกว่าเส้นความยากจนนั่นเอง

ประเทศไทยได้ใช้เครื่องมือวัดความยากจนเหมือนกับทั่วโลก เพื่อที่จะสะท้อนถึงสภาพความยากจนที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ ให้ทราบถึงสถานการณ์ความยากจนที่เกิดขึ้นมีแนวโน้มไปในทิศทางใด ดีขึ้นหรือแย่ลง โดยแบ่งออกเป็นระดับ คือ ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับจังหวัด ข้อมูลเกี่ยวกับความยากจนเมื่อปี พ.ศ. 2567 ประเทศไทยมีจำนวนคนยากจนทั้งสิ้น 3.77 ล้านคน หากพิจารณาออกเป็นครัวเรือนจะมีครัวเรือนยากจนทั้งสิ้น 1.12 ล้านครัวเรือน จังหวัดที่มีสัดส่วนคนยากจนสูงสุด 10 อันดับแรก ได้แก่ แม่ฮ่องสอน ปัตตานี ตาก นราธิวาส กาฬสินธุ์ หนองบัวลำภู ยะลา ศรีสะเกษ ชัยนาท และระนอง ตามลำดับ ส่วนจังหวัดที่มีปัญหาความยากจนเรื้อรัง ซึ่งถือว่าเป็นจังหวัดที่ติดอันดับความยากจนในประเทศไทยติดต่อกันมากกว่า 5 ปีขึ้นไป และมีที่ท่าว่าจะไม่สามารถจัดการความยากจนได้อย่างเด็ดขาดและไม่มีทิศทางที่ความยากจนจะลดลง ได้แก่ แม่ฮ่องสอน นราธิวาส กาฬสินธุ์ ตาก และศรีสะเกษ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

ภาพที่ 4.1 เส้นความยากจน สัดส่วนคนจน และจำนวนคนจน (ไทย) ตั้งแต่ปี 2550-2565

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติประมวลผลโดยกองพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดสังคม คศช.

ความหิวโหยเกิดจากความยากจนและการขาดแคลนอาหาร เมื่อสะสมเป็นเวลานาน ๆ อาจจะนำไปสู่ภาวะทุพโภชนาการ ร่างกายขาดวิตามิน แร่ธาตุ และสารอาหารอื่น ๆ ทำให้การพัฒนากาเรจริญเติบโตทางร่างกายไม่ตีพอ มีปัญหาไม่สมบูรณ์ ทำให้เกิดโรควิตกกังวลแห่ง ร่างกาย แคระแกร็น ขาดสารอาหาร ฯลฯ กลายเป็นปัญหาหลักและเป็นสาเหตุหลักของการเสียชีวิตของผู้คนทั่วโลก ถึงแม้ว่าโลกใบนี้จะมอบทรัพยากรจากธรรมชาติอย่างมหาศาลให้แก่वलมนุษย แต่มนุษยทุกคนเชื่อว่าจะสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมกัน บางคนมีเงินเหลือกินเหลือใช้ บางคนขาดแคลนอดอยากไม่มีแม้กระทั่งอาหารที่จะนำมาประทังชีวิตในแต่ละมื่อการยุติความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหารและยกระดับโภชนาการ และส่งเสริมเกษตรกรรมที่ยั่งยืน จึงเป็นเป้าหมายที่ 2 ของเป้าหมายการ

พัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs) การที่เราจะทราบว่าเป็นประเทศใดมีระดับความหิวโหยมากหรือน้อยนั้นจะต้องมีเครื่องมือวัดระดับความหิวโหย ซึ่งเรียกว่า “ดัชนีความหิวโหย” (Global Hunger Index : GHI) เครื่องมือดังกล่าวนี้เป็นเครื่องมือที่ใช้วัดและติดตามสถานการณ์ความหิวโหยในระดับโลก ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ โดยพิจารณาจากตัวชี้วัดหลายประการ เช่น ภาวะขาดสารอาหารของเด็ก ภาวะเตี้ยแคระแกร็นในเด็ก ภาวะผอมแห้งในเด็ก และอัตราการเสียชีวิตของเด็ก

ภาพที่ 4.2 สภาพความยากจนและความหิวโหยของชาวบ้านในประเทศอินเดีย
ที่มา : ภาพถ่ายโดย อาจารย์ ดร. สุธิดา พาดฤทธิ

3. สาเหตุของความยากจนและความหิวโหย

ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นและสร้างความทุกข์ยากให้กับมวลมนุษยชาติในหลายประเทศทั่วโลก เป็นภาวะความขาดแคลนไม่มีความมั่นคงทางอาหารและไม่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ขาดโอกาสทางการศึกษา ขาดโอกาสที่จะพัฒนาศักยภาพและคุณภาพทักษะชีวิต

ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรและการจัดสรรตามนโยบายของรัฐ ดังนั้น จึงพอจะสรุปสาเหตุของความยากจน ได้ดังนี้

พิมพ์พร เกษติ (2565) ได้อธิบายถึงสาเหตุของการเกิดปัญหา ความยากจน ไว้ว่า ปัญหาความยากจนเกิดจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ทำให้คนที่มีทรัพยากรในการผลิตที่ไม่เท่าเทียมกันตั้งแต่ต้นและจะสร้างความไม่เท่าเทียมกันต่อไป รัฐออกแบบนโยบายสาธารณะการพัฒนาไม่เท่าเทียมกัน สังคมมีความขัดแย้งสูง การพัฒนาไม่ยั่งยืน เกิดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และการกระจายรายได้อย่างไม่เป็นธรรม สังคมชุมชนเมืองมีโอกาเข้าถึงความเจริญได้มากกว่าสังคมชุมชนตามชนบท

Lester C. Thurow (1967) ได้อธิบายถึงสาเหตุของการเกิดปัญหา ความยากจน ไว้ว่า ความยากจนนั้นเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุที่มีความเชื่อมโยงกัน ดังนี้

1. การเติบโตทางเศรษฐกิจตกต่ำและอัตราการจ้างงานมีจำกัด
2. การขาดโอกาสทางการศึกษาและการได้รับการอบรมที่มีคุณภาพ
3. ความขัดแย้งและความไม่มั่นคงทางการเมือง
4. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม
5. การเข้าถึงบริการสาธารณสุขและขาดแคลนการบริการด้านสุขภาพ
6. การเติบโตของประชากรและอัตราส่วนการพึ่งพา
7. ความไม่เท่าเทียมและการถูกกีดกันจากระบบเศรษฐกิจ

8. โครงสร้างพื้นฐานและบริการพื้นฐานไม่เพียงพอ

ศุภเจตน์ จันทรสาส์น (2552) ได้อธิบายถึงสาเหตุของการเกิดปัญหาความยากจน ไว้ว่า ความยากจนเกิดจากการมีระดับรายได้หรือฐานะทางเศรษฐกิจ มีรายได้ไม่เพียงพอกับการดำรงชีพตามมาตรฐานขั้นต่ำหรือมีรายได้ต่ำกว่ามาตรฐานคุณภาพชีวิตขั้นต่ำที่ยอมรับได้ในแต่ละสังคม ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงและคุณภาพชีวิต ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ คนจนมักจะมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพและมีสภาพความเป็นอยู่ต่ำกว่ามาตรฐาน ทำให้ผลผลิต รายได้ การบริโภค ทำให้การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นไปอย่างเชื่องช้าและไม่มั่นคง นอกจากนี้แล้วความยากจนจะทำให้เกิดปัญหาทางสังคมอีกหลายอย่าง เช่น การใช้แรงงานเด็ก การด้อยโอกาสทางการศึกษาและอัตราการรู้หนังสือ ปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติด

ธนพล สราญจิตร (2558) ได้อธิบายถึงสาเหตุของการเกิดปัญหาความยากจนในประเทศไทย ไว้ดังนี้

1. คนชนบทจำต้องอดทนเป็นอย่างมากเพราะท้องที่ที่เขาเกิดมานั้นแห้งแล้ง โภคทรัพย์ฝืดเคือง มีรายได้ค่อนข้างน้อยจนถึงน้อยมาก ห่างไกลจากความเจริญ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีโอกาสน้อยหากเทียบกับคนในสังคมเมือง

2. จำนวนคนที่ต้องใช้ที่ดินมีมากขึ้น แต่ที่ดินมีจำนวนเท่าเดิม ในขณะที่แต่ละครอบครัวจะต้องแบกรับภาระการเลี้ยงดูคนในครอบครัวที่มีจำนวนมากขึ้น รายจ่ายก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

3. ชาวชนบทผลิตสินค้าได้ไม่แน่นอน เพราะต้องอาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนด ซึ่งมักให้โทษมากกว่าให้คุณ จึงหันไปหาเจ้าหนี้เงินกู้แทน

4. ชาวชนบทขาดเงินทุนที่จำเป็นสำหรับการผลิตเพื่อให้ผลผลิตที่สูงสุดตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ เครื่องมือที่ใช้สำหรับประกอบอาชีพไม่ทันสมัย ทำให้ได้ผลผลิตไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย

5. ผลิตสินค้าแล้วได้รับผลตอบแทนไม่คุ้มค่าที่ลงทุนไป ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนและพ่อค้าคนกลางด้วยกลอุบายและวิธีการต่าง ๆ

6. โครงการของรัฐเข้าไม่ถึงชนบท โครงการที่เข้าถึงชนบทก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหารากฐานของชาวชนบทได้ หลายโครงการกลับเป็นการซ้ำเติมให้ลำบากมากขึ้นกว่าเดิมเสียอีก

ความยากจนส่งผลให้การดำรงชีพมีความเปราะบาง (Precarity) ซึ่งเกิดจากการที่สวัสดิการทางสังคมไม่มีความมั่นคงไม่ได้เกิดขึ้นจริง ไม่มีหลักประกันให้กับแรงงานโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา (กนกวรรณ มะโนรัมย์ และคณะ, 2565) กลุ่มคนในสังคมที่ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการ การจ้างงานที่เป็นธรรมและขาดทรัพยากรในการดำรงชีพจึงกลายเป็นกลุ่มเปราะบางและนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น ขาดความมั่นคงทางอาหาร ขาดความภาคภูมิใจในตัวเองและไร้ความสามารถในการทำหน้าที่ในครอบครัว

ภาพที่ 4.3 สภาพครอบครัวและสังคมชนบทที่แสดงถึงความยากจนในประเทศ
ที่มา : <https://www.salika.co/2022/10/29/howto-deal-with-thailand-poverty/>

สรุปได้ว่า ความยากจนมีสาเหตุมาจากการมีรายได้น้อยกว่ามาตรฐานตามการกำหนดค่าครองชีพที่หน่วยงานภาครัฐกำหนด ซึ่งการที่มีรายได้น้อยนั้นเกิดจากความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียมกันของคนตั้งแต่เกิดจนตาย มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดจากนโยบายการพัฒนาของภาครัฐ ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความมั่งคั่งที่เท่าเทียมกัน คนในชุมชนเมืองมีโอกาสเข้าถึงความมั่งคั่งได้มากกว่าคนในชุมชนตามชนบท นอกจากนี้แล้ว การขาดการศึกษา ไม่สามารถเข้าโรงเรียนที่ดีมีคุณภาพ อัตราการอ่านออกเขียนได้ต่ำจะยิ่งทำให้ขาดโอกาสสร้างความมั่งคั่งและทำให้เพิ่มอัตราความยากจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลออกมาในรูปแบบของการไม่มีงานทำ ว่างงาน ไม่มีทักษะสำหรับการทำงานที่ต้องการใช้ทักษะพิเศษสำหรับการทำงานนั้น ๆ งานส่วนใหญ่ที่ทำได้จะเป็นงานที่ใช้แรงงาน เช่น รับจ้าง กรรมกรแบกหาม ฯลฯ ซึ่งมีรายได้ค่อนข้างต่ำ ยิ่งทำให้ซ้ำเติมภาวะการยากจนเข้าไปอีก เพราะไม่สามารถเลือกทำงานได้ และได้รับงานที่มีค่าตอบแทนสูง

การย้ายถิ่นฐานจากบ้านเกิดเมืองนอนไปสู่ประเทศอื่นซึ่งเป็นประเทศใหม่เพื่อสร้างโอกาสและหาอาชีพที่มีความมั่นคง มีรายได้มากกว่า และแตกต่างไปจากเดิม ช่วยให้ฐานะทางครอบครัวดีขึ้น มีทรัพย์สินและเงินเก็บสะสม (อนุสรณ์ ธรรมใจ, 2551) เกิดจากความหิวโหยที่อดอยากปากแห้งจากพื้นที่เดิมที่เคยอาศัยอยู่ เมื่อไม่สามารถอดทนต่อความแร้นแค้นต่อสภาพภูมิประเทศหรือพื้นที่ดั้งเดิมได้จึงได้มีการอพยพย้ายถิ่นฐานไปสู่พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีโอกาสเข้าถึงแหล่งสาธารณสุขูปโภคขั้นพื้นฐานที่เหมาะสม ได้รับการรักษาตรวจสุขภาพและเข้าถึงระบบสาธารณสุขและโภชนาการที่ถูกต้อง เพิ่มอัตราการภาวะมีงานทำมากขึ้นซึ่งจะทำให้มีรายได้และมีเงินนำมาใช้จ่ายเพื่อใช้สอยในการดำเนินชีวิต ซึ่งสาเหตุของความหิวโหยที่เกิดขึ้นนั้น มีสาเหตุมาจากหลากหลายประการ ดังนี้

World Food Program (WFP) (2025) ได้อธิบายถึงสาเหตุของความหิวโหยไว้ว่า ความหิวโหยนั้นเกิดจากปัจจัยสำคัญ ดังนี้

1. ความยากจนและความเหลื่อมล้ำ เกิดจากการเข้าถึงไม่ถึงโอกาสในการทำงาน สร้างงานและโอกาสทางเศรษฐกิจ ทำให้ไม่มีงานทำไม่มีรายได้
2. การขาดแคลนอาหาร เกิดจากสภาพสังคมที่บีบบังคับ ขาดการศึกษาและมีความรู้ในการผลิต รวมไปถึงการมีความคิดสร้างสรรค์ ถูกจำกัดให้บริโภคแบบดั้งเดิม ไม่มีพื้นที่สำหรับเพาะปลูกและทำการผลิตสินค้าทางการเกษตรและสินค้าอื่น ๆ ที่สามารถบริโภคได้
3. สภาพอากาศที่เลวร้าย พื้นที่สำหรับการเพาะปลูกไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้เต็มประสิทธิภาพ ได้ผลผลิตต่อไร่ค่อนข้างน้อย สภาพดิน

ฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย ทำให้ไม่สามารถผลิตอาหารเพียงพอต่อความต้องการ เช่น อุทกภัย ภัยแล้ง ดินเสื่อมสภาพ ฯลฯ

4. สภาพความขัดแย้งและความรุนแรง ความขัดแย้งโดยเฉพาะการเกิดสงครามทำให้ประชาชนไม่สามารถทำการผลิตสินค้าและอาหารได้เต็มประสิทธิภาพ เกิดภาวะความหวาดกลัว หวาดระแวง ผลผลิตถูกทำลายจากสงครามและความขัดแย้ง ทำให้ขาดแคลนอาหาร

5. ความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ การที่เพศหญิงได้รับโอกาสและการยอมรับน้อยกว่าเพศชาย ทำให้เพศหญิงไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ ขาดโอกาสในการทำงานที่มีรายได้สูงและทำให้ขาดแคลนอาหารตามมา เนื่องจากต้องทำงานในครัวเรือน

ทศพล ทรรศนกุลพันธุ์ (2557) ได้อธิบายถึงสาเหตุของความหิวโหยไว้ว่า ความหิวโหยนั้นเกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมอย่างรวดเร็วและรุนแรง สร้างผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของประชาชนอย่างกว้างขวาง การเกิดภาวะโลกร้อนอย่างรุนแรงจะก่อให้เกิดปัญหาความไม่มั่นคงด้านอาหาร เกิดการผูกขาดปัจจัยการผลิต และครองอำนาจเหนืออาหารที่ผลิตขึ้น ทำให้เกิดภาวะขาดแคลนอาหาร ทำให้เกิดความหิวโหยของประชากรโลก

วาสนา ศรีจำปา (2568) ได้อธิบายถึงสาเหตุของความหิวโหยไว้ว่า ความหิวโหยเกิดจากความไม่มั่นคงของรายได้ และการอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมชนบทกลายเป็นสังคมเมือง ทำให้ประชาชนและผู้คนต้องเผชิญกับการเป็นกลุ่มเปราะบางมีคุณภาพชีวิตและโภชนาการอาหารที่ย่ำแย่ลง หลายครอบครัวไม่มีงานทำ อยู่ในสภาพ

เป็นผู้ตักงาน เปลี่ยนแปลงบทบาทจากเป็นเกษตรกรผู้ผลิตในสังคมเกษตรกรรมกลายเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปในสังคมอุตสาหกรรม

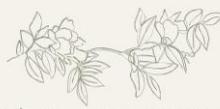
วงศ์ตระกูล มาเกตู (2559) ได้อธิบายถึงสาเหตุของความหิวโหยไว้ว่า ความหิวโหยเกิดจากการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรอาหารกันเป็นอย่างมากเนื่องจากสภาพภูมิอากาศหรือความแปรปรวนของธรรมชาติส่งผลเสียต่อพื้นที่เพาะปลูก ทำให้หลายพื้นที่ขาดแคลนอาหาร เมื่อเกิดภาวะนี้ต่อเนื่องเป็นระยะเวลานานทรัพยากรธรรมชาติเกิดความเสียหายเสื่อมโทรม ขาดความสมดุลในระบบนิเวศ การทำเกษตรกรรมได้รับผลกระทบได้ผลผลิตต่อไร่ในระดับต่ำ และทำให้เกิดการขาดแคลนอาหาร นำไปสู่ปัญหาความอดอยากหิวโหยในที่สุด

สรุปได้ว่า ความหิวโหยมีสาเหตุมาจากความยากจนซึ่งไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางเศรษฐกิจได้เท่าเทียมกัน เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ อาชีพ การศึกษา และการรักษาด้านสุขภาพ สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย มีพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกประสบปัญหาด้านสภาพอากาศและสภาพดินเสื่อมโทรม ไม่สามารถปลูกพืชที่นำมาเป็นอาหารได้เพียงพอ รวมไปถึงการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ที่นำมาประกอบอาหาร การเกิดความขัดแย้งที่นำไปสู่ภาวะสงครามทำให้เกิดความกลัว ไม่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ ประชาชนหวาดระแวงไม่กล้าลงทุนและทำการค้า ทำให้เกิดภาวะการขาดแคลนอาหารและเกิดภาวะการแย่งชิงอาหาร

4. พระพุทธรศาสนามกับการขจัดความยากจน

การปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดลัทธิบริโภคนิยมและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างขาดความรับผิดชอบ เกิดความไม่เท่าเทียมกันในทางสังคม คนยากจนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ขาดแคลนอาหาร ที่อยู่อาศัย และเครื่องนุ่งห่ม (พระมหาสุทิตย์ อภาภโร, 2559) หากประชากรมีการว่างงาน ไม่มีรายได้ เพื่อนำใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีพ คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมไม่เท่าเทียมกับคนอื่น ๆ และความยากจนยังเป็นที่มาของการก่อให้เกิดปัญหาความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ และเป็นปัญหาทางสังคม เช่น อาชญากรรม ขาดโอกาสทางการศึกษา การรักษาพยาบาล ซึ่งจะส่งผลต่อด้านสุขภาพจิตทำให้เกิดความท้อแท้และสิ้นหวัง (พระอธิการทัตเทพ ฐานภโร, 2559) ทำให้ผู้คนไม่สามารถที่จะตัดสินใจและมีความหวังที่จะต่อสู้กับความยากจน อยู่แบบสิ้นหวัง รอความช่วยเหลือจากภาครัฐ เพื่อให้ได้งบประมาณสนับสนุน ขาดความกระตือรือร้น แสวงหาอาชีพและพัฒนาการทางความคิดด้วยการคิดแบบสร้างสรรค์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดจากการขาดโอกาสทางการศึกษา การได้เรียนรู้เชิงการทดลองและแสดงออกทางความคิด จนในที่สุดแล้วส่งผลให้ประชาชนเกิดภาวะการณ์ไม่อยากต่อสู้กับสภาพสังคม สภาพบีบคั้นจากการทำงาน กลายเป็นคนว่างงาน ไม่มีรายได้ ไม่มีงานทำ และในที่สุดแล้วก็เข้าสู่ภาวะความยากจน ซึ่งประเด็นปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นทั่วโลกมีลักษณะคล้ายกัน แม้ว่าจะมีหน่วยงานต่าง ๆ พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็ตาม แต่ปัญหาความยากจนก็ทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ

ภาพที่ 4.4 กิจกรรมพลิกโฉมมหาลัยเพื่อแก้ไขความยากจนโดยสนับสนุน

ผลิตภัณฑ์ชุมชน

ที่มา : ภาพถ่ายโดย พระคมสัน เจริญวงศ์, ผศ.

สังคมยุคปัจจุบันความยากจนอาจจะไม่ได้แสดงออกโดยการนุ่งห่มเสื้อผ้าเก่า ๆ ขาดรุ่งริ่ง เด็กหน้าตาขมุกขมอม หัวโต ก้นลึบขาดสารอาหาร โรคคอกพอก และโรคโปลิโอ ฯลฯ เหมือนดั่งเช่นในอดีตที่ผ่านมา ที่สื่อต่าง ๆ พยายามจะสื่อสารให้เห็นภาพของความยากจนผ่านสื่อโทรทัศน์และภาพยนตร์ เช่น ภาพยนตร์เรื่อง วัลลี, ลูกอีสาน และ เทวดาท่าจะบ๊องส์ เป็นต้น ความจนยุคสมัยใหม่ได้กลายมาเป็นกลุ่มผู้เปราะบาง ซึ่งผู้เปราะบางในที่นี้ หมายถึง บุคคลที่ไม่สามารถปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงตนเองได้จากการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม รวมไปถึงบุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ผู้ป่วยพิการ ทูพพลภาพ เพราะเนื่องจากสภาพสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านเคยเป็นผู้ถือครองที่ดิน มีที่ดินเป็นของตนเอง ผลิตสินค้าเกษตรเพื่อเป็นอาหารของผู้คน

ทั่วไป เมื่อสังคมเมืองและภาคอุตสาหกรรมย่างกรายเข้าไปจึงทำให้ชาวบ้านจำต้องขายที่ดินทำกิน ผันตัวเองให้เป็นผู้รับจ้างรายวัน ทำงานรับจ้างเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องและเลี้ยงครอบครัว ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง เมื่อร่างกายเสื่อมโทรม สุขภาพไม่ดี ไม่เอื้ออำนวยต่อการรับจ้างรายวัน จึงส่งผลให้ไม่มีรายได้ ไม่มีเงินเพื่อนำมาซื้ออาหารเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ทำให้เกิดภาวะการฉิวโหยและการขาดแคลนอาหาร กลายเป็นผู้ยากจน ยากไร้ ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านความยากจนขยายกว้างไปเรื่อย ๆ ซึ่งยิ่งแก้ไขเท่าไร ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ และไม่มีทีท่าว่าจะลดลงในอนาคตอันใกล้

ลูกอีสาน

เวทดาท่าจะบ้องส์

ภาพที่ 4.5 สภาพความยากจนที่สื่อสารผ่านภาพยนตร์เรื่องลูกอีสาน และ เวทดาท่าจะบ้องส์
ที่มา : YouTube

ในทางพระพุทธศาสนานั้น แม้ว่าจะไม่มีเครื่องมือที่สามารถแก้ไขปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับการจัดความยากจนได้อย่างตรงจุดและแก้ไขปัญหาคือเป็นโครงสร้างพื้นฐาน แต่ในส่วนของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน

พระไตรปิฎกนั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสถานการณ์และช่วยเยียวยา สภาพจิตใจของผู้คนทั่วไป ช่วยกระตุ้นให้ทราบถึงบ่อเกิดของความยากจน ความยากจนเกิดจากอะไร และควรจะละเว้นจากอะไร ควรจะประพฤติตนอย่างไรเพื่อที่จะไม่พบเจอความยากจน ทำอย่างไรจะช่วยเยียวยาความยากจนให้เบาบางลง เป็นต้น ในที่นี้จะขอยกเอาหลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งถือว่ามีส่วนที่ตอบโจทย์และนำไปเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้กับการแก้ไขปัญหาความยากจนในปัจจุบันได้ไม่มากนักน้อย ได้แก่ อบายมุข 6 และ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตินิกัธธรรม 4 ซึ่งพอจะอธิบาย ขยายความ ดังนี้

อบายมุข 6 คือ ช่องทางแห่งความเสื่อม หรือเหตุแห่งความพินาศ ได้แก่ การติดสุราและของมีนเมา การเที่ยวกลางคืน การเที่ยวดูการละเล่น การติดการพนัน การคบคนชั่ว และความเกียจคร้านการงาน (ที.ปา. (ไทย) 11/178/164) ซึ่งหากนำมาอธิบายขยายความจากหัวข้อทั้งหก ที่ชี้เฉพาะเจาะจงลงไปว่าแต่ละหัวข้อนั้นเป็นหนทางนำไปสู่ความยากจนได้อย่างไรนั้น สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. การติดสุราและของมีนเมา (Addiction to Intoxicants) มีโทษ 6 อย่าง ได้แก่ ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ ก่อการทะเลาะวิวาท เป็นบ่อเกิดแห่งโรค เสียเกียรติเสียชื่อเสียง ทำให้ไม่รู้อาย ทอนกำลังปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546) การดื่มสุราหรือสิ่งเสพติดเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญสามารถทำให้นำไปสู่ความยากจน เพราะการดื่มสุราเป็นประจำจนติดเป็นนิสัย จะทำให้ผู้ดื่มกลายเป็นโรคแอลกอฮอล์ลิซึม หรือ โรคพิษสุราเรื้อรัง (Alcoholism) ขาดสุราไม่ได้ จำเป็นจะต้องดื่มสุราและสิ่งเสพติด

เป็นอาเจิน เมื่อตี๋มไปนาน ๆ จะทำให้กลายเป็นโรคต่าง ๆ ตามมา เช่น โรคกล้ามเนื้ออ่อนแรงแรง โรคความจำเสื่อม โรคความดันโลหิตสูง โรคหลอดเลือดสมอง โรคระบบทางเดินอาหาร ฯลฯ ไม่สามารถทำงานหรือประกอบอาชีพได้ตามปกติ กลายเป็นกลุ่มผู้ป่วยกลุ่มเปราะบาง ซึ่งหากหลีกเลี่ยงการตี๋มสุราและสิ่งเสพติดทั้งหลายได้ จะไม่สิ้นเปลืองและสูญเสียเงินจากการซื้อเหล้าและสิ่งเสพติด ทำให้มีเงินเก็บสะสม นำไปลงทุนทำกิจการและธุรกิจอื่น ๆ

2. การเที่ยวกลางคืน (Roaming The Streets at Unseemly Hours) มีโทษ 6 อย่าง ได้แก่ ชื่อว่าไม่รักษาตัว ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ เป็นที่ระแวงสงสัย เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือและเป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก การเที่ยวกลางคืนตามสายตาของชาวบ้านทั่วไปในสังคมไทยถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม เป็นกลุ่มหนุ่มสาวที่ชอบรักความสุขสนุกสนาน ต้องการความเป็นอิสระ ชักจูงกันเที่ยวเตร่ตามความคึกคะนอง การเที่ยวกลางคืนมีความเสี่ยงต่อการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น ปัญหาอาชญากรรม คดีข่มขืนล่วงละเมิดทางเพศ ปัญหาการขายบริการผิดกฎหมาย การทะเลาะวิวาท ฯลฯ การเที่ยวกลางคืนมาก ๆ จะทำให้สูญเสียเงินจากการไปใช้บริการ เมื่อเสพติดการเที่ยวมาก ๆ จะทำให้ไม่สามารถทำงานกลางวันได้ตามปกติ ทำให้ขาดงาน มีสภาพวังเวงหงาวหงอน นอนพักกลางวันระยะยาวนาน ตกกลางคืนออกเที่ยว ทำให้เสียการเสียนงาน และในที่สุดก็ต้งงาน ถูกไล่ออกจากงาน ซึ่งถ้าหากหลีกเลี่ยงการเที่ยวกลางคืนได้ จะทำให้มีเงินเก็บ ไม่ประสบพบเจอปัญหาที่จะนำไปสู่ความเดือดร้อน และนำตัวเองเข้าไปสู่ความเสี่ยงต่อการประสบปัญหาอาชญากรรมและปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศ

3. การเที่ยวดูการละเล่น (Frequenting Shows) มีโทษโดยการทำงานเสื่อมเพราะใจกังวลคอยคิดจ้อง กับเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้น ๆ หากจะกล่าวถึงการเที่ยวดูการละเล่นในยุคสมัยปัจจุบันนั้นบางคนอาจจะมองว่าไม่มีโทษและนำไปสู่ความยากจน แล้วสิ่งใดเล่าเป็นสิ่งที่ทำให้นำไปสู่ความยากจนจากการดูการละเล่น หากจะกล่าวว่า “ความหลงใหล” นำไปสู่ความยากจนจากการดูการละเล่นก็คงเป็นเรื่องที่กล่าวไม่เกินจริง ในยุคปัจจุบันหากเรามองไปตามสื่อโซเชียลต่าง ๆ เราจะเห็นคำว่า “แฟนคลับ” (Fanclub) และ อินฟลูเอนเซอร์ (Influencer) กลุ่มแฟนคลับก็คือผู้ที่หลงใหลกับความสวยความงาม ความสามารถ และการนำเสนอผลงานผ่านสื่อออนไลน์ของกลุ่มอินฟลูเอนเซอร์ ส่วนหน้าที่ของกลุ่มอินฟลูเอนเซอร์ก็มีหน้าที่คิดคอนเทนต์ (Content) นำเสนอผลงานผ่านสื่อออนไลน์ เป็นคอนเทนต์ที่ดีมีประโยชน์บ้าง เป็นคอนเทนต์ที่ไร้สาระไม่เป็นประโยชน์บ้าง ทำการไลฟ์ชักชวนแฟนคลับซื้อสินค้าออนไลน์บ้าง หลอกลวงชักชวนบริจาคทำบุญผ่านบัญชีออนไลน์บ้าง ชักชวนแฟนคลับเล่นการพนันและทำกิจกรรมผิดกฎหมาย เป็นต้น แฟนคลับเมื่อมีความหลงใหลก็จะไม่สามารถแยกแยะความผิดและความถูกต้องได้เลย แม้ว่าจะมีผู้หวังดีคอยเตือนคอยห้าม ก็จะไม่ฟังเหตุผลและคำพูดของใครเลย ยินดีที่จะสูญเสียเงินให้กับอินฟลูเอนเซอร์ เข้าข่ายที่ว่า “ถึงเขาหลอกก็เต็มใจให้หลอก” トラาบใดที่เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่รวบตัวและมีหมายจับ เป็นข่าวหน้าหนึ่งหนังสือพิมพ์ และออกข่าวโทรทัศน์ ความหลงใหลนั้นก็มียอมเสียหาย ดังนั้น การหลีกเลี่ยงการดูการละเล่นและการติดตามอินฟลูเอนเซอร์ รวมไปถึงการเป็นแม่ยกลิเก หมอลำ ก็จะไม่ทำให้สูญเสียเงินจากการติดพวงมาลัยและ

การโอนผ่านรูปแบบพวงมาลัยออนไลน์ ซึ่งจะทำให้มีเงินเก็บสะสม มีเงินออมทรัพย์ในบัญชี ไม่ยากจนจากการโอนให้คนอื่นหมด

4. การติดการพนัน (Indulgence in Gambling) มีโทษ 6 อย่าง คือ เมื่อชนะย่อมก่อเวร เมื่อแพ้ก็เสียดายทรัพย์ที่เสียไป ทรัพย์หมดไป ๑ เห็นขัด ๆ เข้าที่ประชุมเขาไม่เชื่อถ้อยคำ เป็นที่หมั่นประมาทของเพื่อนฝูง และไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้ที่จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว กล่าวคือ การติดการพนันถือว่าเป็นหนทางนำไปสู่ความยากจนและทำให้เสียทรัพย์อย่างรวดเร็ว ซึ่งเราจะเห็นเหตุการณ์ดังกล่าวจากข่าวสารตามหน้าหนังสือพิมพ์และสื่อสารออนไลน์ การที่ประชาชนคนไทยลุกขึ้นมาต่อต้านนโยบายการเปิดเอ็นเตอร์เทนเมนต์คอมเพล็กซ์ (Entertainment Complex) ของรัฐบาลไทยในยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นการมุ่งเน้นการส่งเสริมการพนันถูกกฎหมาย ทำให้สะท้อนให้เห็นว่าการพนันถูกกฎหมายตามแนวทางที่รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมให้ถูกกฎหมาย ดูเหมือนว่าจะเป็นการส่งเสริมให้คนไทยทุกเพศทุกวัยเข้าถึงแหล่งอบายมุขสามารถเล่นการพนันได้อย่างเสรี จะทำให้คนไทยติดการพนันงอมแงม สูญเสียเงินจากการละเล่นการพนันง่ายขึ้น เงินจากกระเป๋าจะถูกใช้ไปกับ การพนันโดยไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ นอกจากนั้นแล้ว รสนิยมของคนไทยก็ชอบการเสี่ยงดวง ซื้อห่วย เล่นไพ่ เล่นไฮโล ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำให้ สูญเสียเงิน นำไปสู่ความยากจน

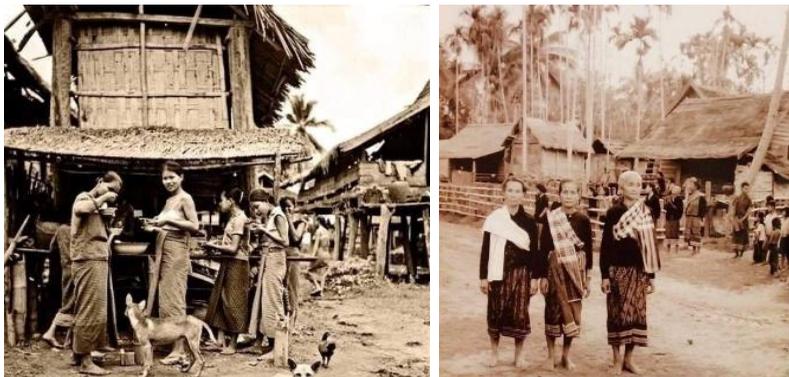
5. การคบคนชั่ว (Association with Bad Companions) มีโทษ โดยทำให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบทั้ง 6 ประเภท คือ ได้เพื่อนที่จะ ทำให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลงหญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม

นักหลงงมงาย และนักเลงหัวไม้ กล่าวคือ การคบคนชั่วคือคนที่ไม่ดี เป็นคน
ที่นำไปสู่ความฉิบหาย หาเรื่องปวดหัวและปัญหาทำให้มีวินัยแต่วัน เช่น
มีเพื่อนเป็นนักเลงหัวไม้ จะชักชวนเราทำต๋อยทำดี หาเรื่องทะเลาะวิวาท
ผู้อื่นอยู่เรื่อยไป ซึ่งทำให้ต้องเจ็บตัวจากการต๋อยดีและต้องขึ้นโรงขึ้นศาล
เพื่อต่อสู้คดีทะเลาะวิวาท ต้องเสียเงินประกันตัว ซึ่งหากเกิดเหตุทะเลาะ
อยู่บ่อยครั้ง จะทำให้ต้องเสียเงินประกันตัวเป็นจำนวนมากและเป็นเหตุให้
นำไปสู่ความยากจน และมีคดีติดตัว เป็นผู้กระทำความผิดกฎหมาย

6. ความเกียจคร้านการงาน (Habit of Idleness) มีโทษโดยทำให้
ยกเหตุต่าง ๆ เป็นข้ออ้างผัดผ่อนไม่ทำการงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่
มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือให้อ้างไปทั้ง 6 กรณีว่า หนานัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว
ยังเข้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำงาน กล่าวคือ การเกียจคร้านไม่ทำงาน
ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความยากจนได้ง่าย บุคคลใดมีความฝักใฝ่ทำ
การงาน ไม่เกียจคร้านย่อมเป็นผู้ไม่อดอยาก ไม่ยากจน บุคคลใดมีความ
เกียจคร้านไม่ทำงาน นอนงอมมืองอเท้า รอแบมือขอกิน ไม่ซำก็เร็วจะนำไปสู่
ความยากจน แม้ในในยุคปัจจุบันนี้จะมีคำกล่าวที่พูดกันสนุก ๆ ในโลก
ออนไลน์ ที่ว่า “ขยันผิดที่ สิบปีก็ไม่รวย” คำกล่าวนี้เป็นมุมมองไปที่การ
ร่ำรวยจากการทำงาน ซึ่งบางคนอาจจะรวยก็ได้ หรือบางคนอาจจะไม่รวย
ก็ได้ แต่ในที่นี้ต้องการแสดงให้เห็นว่าแม้จะทำงานผิดที่ก็ตาม แต่ความขยัน
ก็ไม่เคยฆ่าใคร การขยันทำงานก็จะได้ค่าตอบแทน มีรายได้นำมาจุนเจือ
ครอบครัว เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ใช้จ่ายเป็นค่าเทอมบุตรหลานได้เล่าเรียน
นอกจากนั้นแล้ว งานที่ทำงานได้นั้นก็สามารถเก็บเกี่ยวประสบการณ์

มีทักษะติดตัว (Skills) นำองค์ความรู้หรือทักษะนั้นไปประกอบอาชีพหรือ
ดำเนินธุรกิจส่วนตัวในอนาคต

ภาพที่ 4.6 วิธีชุมชนการค้ารังสีของชาวบ้านในสมัยโบราณที่มีสภาพ
ค่อนข้างยากจน

ที่มา : Facebook, ถวิล แสงกำ

ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิคมธรรม 4 คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์
ในปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ได้แก่ ถึงพร้อม
ด้วยความหมั่น ถึงพร้อมด้วยการรักษา คบคนดีเป็นมิตร และมีความ
เป็นอยู่อย่างเหมาะสม (อง.อรรถก. (ไทย) 23/144/289) ซึ่งหากนำมา
อธิบายขยายความจากหัวข้อทั้งสี่ ที่ชี้เฉพาะเจาะจงลงไปว่าแต่ละหัวข้อนั้น
เป็นหนทางนำไปสู่ความยากจนได้อย่างไรนั้น สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น) คือ ขยันหมั่นเพียรใน
การปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้
ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) กล่าวคือ บุคคลใดมีความขยันทำมาหากิน ประกอบอาชีพสุจริตถูกต้องตามกฎหมาย ไม่คดโกง ไม่ลักขโมย ไม่ค้าขายสิ่งเสพติด ไม่ค้าขายสิ่งผิดกฎหมาย ฯลฯ ย่อมเป็นผู้มีอันจะกิน แม้ว่าจะไม่ร่ำรวยเงินทองเป็นเศรษฐี มีเงินเหลือกินเหลือใช้ แต่ก็ไม่ถึงกับว่ามีสภาพยากจนขัดสนเงินทองใช้สอย ถือว่ายังมีพอกินพอใช้ แต่ถ้าหากไม่มีความขยันหมั่นเพียร เป็นคนขี้เกียจสันหลังยาว ไม่ทำงาน ขาดความกระตือรือร้น ก็จะส่งผลให้เป็นกลุ่มผู้เปราะบาง รอคอยคนมาช่วยเหลือ และกลายเป็นคนจน

2. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา) คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย กล่าวคือ การเก็บออมรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง โดยไม่ใช่จ่ายสุรุ่ยสุร่าย เสียเงินไปกับการหลอกลวงชักชวนให้ลงทุนและทำบุญ หรือใช้เงินติดพวงมาลัยหมอลำและลิเก รวมไปถึงการโอนสนับสนุนรูปแบบโดเนต (Donate) ให้กับอินฟลูเอนเซอร์ (Influencer) ที่ชื่นชอบและหลงใหลได้ปลื้ม ซึ่งถือว่าเป็นหนทางในการสูญเสียเงินโดยไม่ได้ผลตอบแทนใด ๆ เลย ยกเว้นความสุขทางใจเท่านั้น ในระยะยาวหากมีการสูญเสียเงินรูปแบบนี้บ่อยครั้งและทำซ้ำ ๆ จะทำให้ยากจนในที่สุด หากมีการเก็บรักษาทรัพย์สมบัติด้วยรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสม เช่น การนำฝากธนาคารเพื่อสะสมเป็นเงินออมและรับดอกเบี้ยตามที่ธนาคารกำหนด การลงทุนในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ บ้านเช่า บ้านจัดสรร การลงทุนซื้อตราสาร การซื้อพันธบัตรของรัฐบาล เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็น

กระบวนการการเก็บรักษาเงินหรือทรัพย์สินและมีผลตอบแทนเป็นอัตราดอกเบี้ย ซึ่งจะทำให้มีเงินเก็บและมีรายได้จากดอกเบี้ย

ภาพที่ 4.7 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนและส่งเสริมการมีรายได้เพื่อจัด
ความยากจน

ที่มา : ภาพถ่ายโดย ผศ.ดร.เอนก ไยอินทร์

3. กัลยาณมิตรตตา (คบคนดีเป็นมิตร) คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธาศิล จาคะ และปัญญา กล่าวคือ การคบคนดีเป็นมิตร มีเพื่อนเป็นบัณฑิต ย่อมนำพาไปสู่สิ่งที่เป็นคุณและเป็นประโยชน์ หากมีเพื่อนไม่ดีก็จะมีแต่สิ่งดี ๆ อยู่ด้วยแล้วรู้สึกสบายใจ ดังสุภาษิตไทยที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” การมีเพื่อนดีจะชี้แนะสิ่งดีชี้แนะประโยชน์ แนะนำแนวทางการลงทุน วางแผนการออมและการสร้างมูลค่าเพิ่มจากสินทรัพย์ที่ถือครองจากบรรพบุรุษ ทำให้เงินเดิมที่มีอยู่ ไม่ถูก

ผลาญไปด้วยความสุรุ่ยสุร่าย แต่จะงอกเงยเป็นผลกำไรและการขยายกิจการขนาดใหญ่ขึ้น หากคบเพื่อนที่เป็นกัลยาณมิตรที่ไม่ดี เป็นนักเลง เป็นกลุ่มผู้ประกอบอาชีพผิดกฎหมาย จะนำพามาซึ่งความฉิบหาย หาเรื่องปวดหัวและปัญหาที่ต้องแก้ไข ทำให้เสียเงิน ถูกฟ้องร้อง ขึ้นโรงขึ้นศาล และท้ายที่สุดแล้วนำมาซึ่งความยากจน

4. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม) คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีการประหยัดเก็บไว้ กล่าวคือ การดำรงตนครองชีพด้วยความเหมาะสม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น อยู่อย่างแบบพอเพียง พอมี พออยู่ พอกิน ไม่ดิ้นรนเพื่อประสบความสำเร็จและแสวงหาความร่ำรวยจนเกินตัว มีเท่าไรก็กินก็ใช้ เท่านั้น รู้จักการประมาณตนไม่ใช้จ่ายจนเกินตัว ไม่พยายามสร้างหนี้สิน จนเป็นภาระรกรุงรังจนไม่สามารถระงับปัญหาได้ ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะกลายเป็นปัญหาผูกพัน ยิ่งแก้ยิ่งพัน ยิ่งแสวงหายิ่งขัดสน นำไปสู่การแก้ไข ปัญหาไม่หมดสิ้นสักที นำไปสู่ความยากจนในที่สุด

5. พระพุทธศาสนากับการขจัดความหิวโหย

ความหิวโหยเป็นความอดอยากที่เกิดขึ้นแล้วเป็นภาพที่อนาถใจยิ่งนัก ภาพที่ผู้คนอดอยากภาวไร้ขาดอาหาร ภาพที่ผู้คนนั่งรอรับอาหารบริจาค ภาพที่ผู้คนต่อสู้แย่งชิงอาหาร ฯลฯ ภาพดังกล่าวเหล่านั้นเป็นสิ่งที่เห็นแล้วน่าสะเทือนใจยิ่งนัก โดยเฉพาะกลุ่มผู้คนที่มีความอ่อนไหวและมีจิตใจอ่อนโยนชอบช่วยเหลือผู้ยากจน ช่วยเหลือผู้ยากไร้ เมื่อเห็นภาพของคนอดอยากหิวโหยยิ่งทำให้สะท้อนระลึกนึกถึงว่า “ในชาติก่อนพวกเขา

เหล่านั้นทำกรรมอะไรมา ถึงได้รับกรรมเป็นความอดอยากหิวโหยในปัจจุบันเป็นเช่นนี้” ปัจจุบันนี้ได้มีวิธีการเพื่อช่วยขจัดปัญหาความหิวโหย การสร้างระบบแลกเปลี่ยนย่อย ๆ ขึ้นมาในท้องถิ่นจะทำให้กิจกรรมการแลกเปลี่ยนในท้องถิ่น เป็นการให้ข้อมูลความต้องการสินค้าในท้องถิ่น กระตุ้นการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองในชุมชนและช่วยสมาชิกออมเงินบาทภายใต้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน สมาชิกสามารถกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนได้ตามความสมัครใจของผู้ซื้อผู้ขาย การได้พบปะ เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันในชุมชน ช่วยรื้อฟื้นความสัมพันธ์ในชุมชน ทำให้เกิดความอาทรเกื้อกูลกัน เป็นพลังสู่ความร่วมมือในการทำกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน (ลีลาภรณ์ บัวสาย และคณะ, 2549) การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในชุมชนขนาดเล็ก ๆ ในประเทศไทย โดยการปลูกฝังความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความสามัคคี อยู่ร่วมกันเป็นพี่เป็นน้อง แบบสังคัมเครือญาติ สามารถช่วยขจัดความหิวโหยและความอดอยากได้เป็นอย่างดี เพราะความยากจนขัดสนขาดแคลนอาหาร เป็นสิ่งที่ไม่มีใครต้องการอยากจะคบหาสมาคม ไม่อยากรู้จัก ไม่นับพี่น้องญาติ ดังคำญาอีสานที่ว่า “ทุกข์เพื่อน บ่ว่าดี มีเพื่อนจั่งว่าพี่น้องลุงป้าเพื่อนจั่งว่าหลาน” หมายความว่า หากเป็นคนยากจน อดอยาก ไม่มีข้าวกรอกหม้อ ทว่าทั้งหมู่บ้านจะไม่มีใครสนใจเลย แม้กระทั่งพี่น้องร่วมสายเลือดก็จะไม่นับว่าเป็นญาติกัน กล่าวคือ เป็นคนไม่รู้จัก ไม่นับญาติ นอกจากนั้นแล้วยังมีคำญาอีกคำที่สะท้อนให้เห็นว่าความอดอยากหิวโหยนั้นเป็นสิ่งที่ลำบาก เป็นทุกข์มากมาย ดังคำที่ว่า “ทุกข์บ่มี เสื้อผ้าเหือนผ้าแพ่งกะพออยู่ ทุกข์บ่มีข้าวอยู่ท้องนอนหลือยุบเป็น” หมายความว่า ถึงแม้จะยากจนไม่มีเสื้อผ้านุ่งห่มก็พออยู่ได้ แต่หากว่า

ยากจนแล้วไม่มีข้าวจะกินมันคือที่สุด มันคือความทุกข์ จากประเด็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากความหิวโหยนั้นถูกจัดการและแก้ไขด้วยระบบสังคมและชุมชนที่มีพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหล่อหลอมให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ถือว่าเป็นการละความโลภ เพราะความโลภเป็นสาเหตุสำคัญที่อาจจะนำความเสียหายในทางเศรษฐกิจมาสู่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวม รวมไปถึงการใช้ทรัพยากรอย่างไรสำนึกด้วยการมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดเป็นหลัก (อภิชัย พันธเสน, 2558) การรู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอดี ความพอประมาณ จึงเป็นทางสายกลางเพื่อให้ชาวพุทธพิจารณาเข้าใจการบริโภคเพื่อความสุขภาพที่ดี เพื่อเกื้อกูลต่อการมีชีวิตที่ดี เพื่ออยู่เป็นสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548: 48-49) ไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินตัว อยู่กินแบบสมณะ กินอยู่แบบพอเพียง ไม่มากจนเกินไป และไม่น้อยจนเกินไป หากมากจะเป็นการฟุ่มเฟือย และหากน้อยจนเกินไปจะกลายเป็นขาดแคลน

ภาพที่ 4.8 กิจกรรมบริจาคช่วยเหลือกลุ่มผู้ป่วยเปราะบางของคณะ
สังคมศาสตร์ มจร

ที่มา : ภาพถ่ายโดย พระคมสัน เจริญวงศ์, ผศ.

การสะท้อนภาพการช่วยเหลือความขาดแคลนและจุดเดือดความหิวโหย ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ได้มีการสอดแทรกเข้าไปในหลักธรรมคำสอนโดยการกระทำและปลูกฝังให้พุทธศาสนิกชนได้ประพฤติปฏิบัติตามนั้นคือ “ทาน” และ “จาคะ” หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา 2 ข้อนี้ แม้ว่าจะถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในปัจจุบันนี้ จากคดีที่เป็นข่าวดังทั่วประเทศเกี่ยวกับพฤติกรรมไม่เหมาะสมของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ที่มีคดียักยอกกับการใช้เงินบริจาค นำเงินบริจาคไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ นำเงินบริจาคไปปรนเปรอสีกา แต่นั่นมันคือพฤติกรรมส่วนบุคคลของพระสงฆ์รูปนั้น ๆ ไม่เกี่ยวกับธรรมะที่ชื่อว่า “ทาน” และ “จาคะ” ที่ยกมาอธิบายเกี่ยวกับการจัดปัญหาความหิวโหยในครั้งนี้

คำว่า “ทาน” ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การให้ มี 2 ประเภท ได้แก่ (1) อามิสทาน คือ การให้สิ่งของ (2) ธรรมทาน คือ การให้ความรู้ธรรมะ (อง.ทูก. (ไทย) 20/148/477) โดยมีจุดประสงค์ให้ลดความตระหนี่ช่วยเหลือบุคคลที่ตกทุกข์ได้ยาก เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ให้คนอดอยากหิวโหยได้มีอาหารกิน ได้มีสิ่งของเครื่องใช้ไว้บริโภคและอุปโภค แม้ว่าจะเป็นสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ในสังคมก็ตาม แต่การให้หรือการทานถือว่าเป็นสิ่งที่จรรโลงชุมชนของคนพุทธให้อยู่ร่วมกันแบบเอื้ออาทร ไม่ร่ำรวยเงินทองหรือมั่งคั่งด้วยทรัพย์สิน แต่ก็ไม่ถึงกับว่าอดอยากขาดแคลนยากจนน่าสงสาร เข้าขั้นเป็นผู้อนาถา ต้องขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น

คำว่า “จาคะ” ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การสละ การเสียสละ การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (ส.ส. (ไทย) 15/845/316) การบริจาคเป็นอีกหนึ่งหลักธรรมที่ลดการตระหนี่ เพื่อให้บุคคลผู้ประพฤติดีบรรลุเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติมองเห็นถึงความเอื้ออาทรต่อความทุกข์ของผู้อื่น ทำให้เป็นคนไม่คับแคบ ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเห็นอกเห็นใจ แบ่งปันช่วยเหลือและเข้าใจผู้อื่นมากกว่าใส่ใจตัวเอง

หากวิเคราะห์ธรรมะทั้ง 2 คำนี้ อาจจะมีเหมือนกันและความไม่เหมือนกัน แต่ในที่นี้เราไม่ได้มาลงลึกถึงรากศัพท์ของธรรมะทั้ง 2 คำ แต่จะสะท้อนให้เห็นว่า ทั้งคำว่า “ทาน” และ “จาคะ” นั้น เป็นการเสียสละสิ่งของที่เป็นของตนเองให้แก่ผู้อื่น เพื่อให้ผู้อื่นที่ด้อยกว่าหรือมีสถานะทางสังคมค่อนข้างยากจนอดอยากหิวโหยได้รับ เพื่อบรรเทาความหิวโหยนั้นให้เบาบางลง แต่ก็คนให้อยู่ในระดับที่พอดี ไม่มากจนเกินไป หรือไม่น้อยจนเกินไป หากมีมากจนเกินไปโดยที่ทุกคนมองว่าการให้ทานและการบริจาคเป็นสิ่งที่ เป็นเครื่องมือให้ได้รับ “บุญ” หรือการเป็นเครื่องมือให้ได้รับคำสรรเสริญว่าเป็น “คนดี” เป็นเครื่องมือแอบอ้างเพื่อเป็นหนทางพลาดด้วยความสวยงามขึ้นสู่สวรรค์ดินแดนซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสวยงาม สังคมนั้นชุมชนนั้นก็จะมีกลุ่มหลงมัวเมากับการให้ทานและบริจาค กลายเป็นช่องทางให้กลุ่มมิฉฉาชีพและกลุ่มผู้เห็นช่องทางหาประโยชน์จากการขายบุญ ประกอบอาชีพชักชวน เชิญชวนทำบุญ ให้ทานและบริจาค ส่วนกลุ่มผู้รับความช่วยเหลือผู้ที่เป็นคนยากจน กลุ่มเปราะบาง ผู้อดอยากหิวโหย ก็จะเป็นผู้ที่เรียกว่า “เป็นผู้ขอไม่เลิกและกลายเป็นสันดาน” กล่าวคือ

ไม่พยายามทำอะไรเลย ไม่มีความคิดสร้างสรรค์ นอนรอขอความช่วยเหลือ ปล่อยให้มือเท้า ไม่ออกไปประกอบอาชีพหางานทำเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง อาศัยการรับบริจาคช่วยเหลือจากผู้อื่นจนเคยชิน นาน ๆ ไปหากไม่ได้รับก็จะเกิดอาการโวยวาย ทำหนังสือร้องเรียน และขอความช่วยเหลือที่ไม่จำเป็นมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ถ้าหากสังคมใด ชุมชนใด มีการช่วยเหลือให้ทานและจาคะน้อย สังคม/ชุมชนนั้นจะมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่อาศัยหรือขอความช่วยเหลือจากใคร ผู้ที่รวยก็รวยยิ่งขึ้นต่อไป ผู้ที่ยากจนอดอยากหิวโหยก็ยิ่งทวีความหิวโหยมากขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นปัญหาสังคม ปัญหาอาชญากรรม ลักเล็กขโมยน้อย เสพยาเสพติด สร้างช่องว่าง (Gap) รายได้ทางสังคมระหว่างคนรวยกับคนจนมากขึ้น เกิดปัญหาทางสังคมที่ไม่เอื้ออาทรต่อกัน เป็นสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ รัฐต้องจัดสรรสวัสดิการให้สนับสนุนงบประมาณและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐเข้าไปช่วยเหลือ เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) โดยมีสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล ร่วมมือกันช่วยเหลือและให้เงินงบประมาณอุดหนุนช่วยเหลือเพื่อเยียวยาให้ดีขึ้น

ภาพที่ 4.9 คณะสังคมาศตฺร มจร ส่งเสริมการผลิตในชุมชนเพื่อลดภาวะ
ขาดแคลนอาหาร

ที่มา : ภาพถ่ายโดย พระคมสัน เจริญวงศ์, ผศ.

6. สรุปท้ายบท

ความยากจนและความหิวโหยเป็นอาการที่เกิดขึ้นและเนื่อง
ด้วยกัน ประเด็นที่ยกขึ้นมาเสนอทั้ง 2 อย่างนี้ มีความเกี่ยวข้องกันเสมอ
และเกิดขึ้นเนื่องด้วยกัน มีเหตุจะต้องมีผลเสมอ กล่าวคือ ความยากจนนั้น
เป็นบ่อเกิดของความขาดแคลนและความหิวโหย ความยากจนเกิดจาก
หลายปัจจัยดังที่ได้กล่าวไว้ในเนื้อหาข้างต้น บริบททางสังคมหรือ
สิ่งแวดล้อมทางสังคมชวนให้เกิดความยากจน ความบีบคั้นที่อยู่รอบ ๆ ตัว
และครอบครัว ทำให้ต้องปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม ดังคำสุภาษิตไทยที่ว่า
“เข้าเมืองตาหลิ่ว ต้องหลิ่วตาตาม” หรือตั้งคำพระที่สอนไว้ว่า “ยี่ เว เสวติ
ตาทีโส : คบคนเช่นใด ย่อมเป็นคนเช่นนั้น” การที่ไม่มีความรู้ขาดการศึกษา
ก็ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความยากจน การอ่านหนังสือไม่ออก
เขียนหนังสือไม่ได้ จะนำไปสู่การขาดความคิดสร้างสรรค์ ขาดความรู้ไม่

สามารถมองบริบทรอบข้างตัวเองให้เกิดประโยชน์และเพิ่มมูลค่า (Value) ชอบทำตามแบบเดิมอยู่ซ้ำ ๆ หากทำอย่างอื่นซึ่งไม่เป็นไปตามจารีตประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมจะถือว่าไม่ถูกต้อง เป็นความผิดที่จะต้องถูกลงโทษ ภาษาบ้าน ๆ เรียกว่า “ผิดผี” ซึ่งนั่นก็คือการปิดกั้นความคิด (Blocking) จะทำแต่สิ่งเดิม ๆ และผลิตสินค้าแบบเดิม ไม่พัฒนาต่อยอดให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพที่ดียิ่งขึ้นไป นอกจากนั้นแล้วการกินและการบริโภคก็ต้องกินตามแบบที่บรรพบุรุษกำหนดไว้ หากไม่ปฏิบัติตามหรือกินตามแบบที่สืบต่อมาก็จะถือว่าเป็นความผิด วัฒนธรรมของความยากจนจึงวนเวียนเป็นสังสารวัฏจนกลายเป็นวิถีที่เราได้ยึดติดหู ดังคำว่า “จนซ้ำซาก” หรือคำว่า “วงจรอุบาทว์” ความยากจนที่เกิดขึ้นนั้นสิ่งกระทบที่ตามมาก็คือ ความขาดแคลนและความหิวโหย กล่าวเพื่อให้เข้าใจง่ายก็คือ คนจนคือคนที่ไม่เงิน ไม่มีกำลังและอำนาจทางการเงินที่จะซื้อสินค้าและบริการ ไม่มีแม้กระทั่งเสื้อผ้าดี ๆ และสวยงามไว้สวมใส่ ต้องอาศัยการประกอบอาชีพตามกำลังและสติปัญญาเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง บางคนอาศัยการเก็บผักริมคลองริมถนนเพื่อประทังชีวิต บางคนต้องอาศัยการขอข้าวคนอื่นกิน บางคนต้องอาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ ฯลฯ ซึ่งการหิวโหย การอดอยากขาดแคลน และการไม่มีอาหารกินเพื่อประทังชีวิตล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากความยากจน ดังคำที่ว่า “ความจนมันน่ากลัว”

บทที่ 5

พุทธเศรษฐศาสตร์

“การเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจไปสู่ความยั่งยืน”

เมื่อการใช้สอยทรัพยากร การผลิตและการบริโภค มีความสัมพันธ์กับการจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ (SDG8) การพัฒนาอุตสาหกรรม นวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน (SDG9) ลดความเหลื่อมล้ำภายในและระหว่างประเทศ (SDG10) การผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบ (SDG12) ทั้งสี่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจไปสู่ความยั่งยืน ประเด็นเหล่านี้ล้วนอยู่ภายใต้กฎของห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) คือ กระบวนการทั้งหมดที่เชื่อมโยงผู้คน องค์กร ทรัพยากร และเทคโนโลยีต่าง ๆ ตั้งแต่การจัดหาวัตถุดิบ การผลิตไปจนถึงการขนส่งและส่งมอบสินค้าหรือบริการให้ถึงมือผู้บริโภคขั้นสุดท้าย ซึ่งรวมถึงการจัดการการไหลของวัตถุดิบและข้อมูลตลอดทั้งกระบวนการ เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาบนฐานแห่งความยั่งยืน “พุทธเศรษฐศาสตร์” จะมีข้อเสนอเพื่อรับมือกับผลกระทบจากการพัฒนา ซึ่งเป็นสาระสำคัญในบทนี้

1. บทนำ

การว่างงานไม่ได้เป็นเพียงตัวเลขเชิงสถิติที่สะท้อนการขาดโอกาสในการทำงาน แต่เป็นปรากฏการณ์สำคัญที่บั่นทอนเสถียรภาพทางการเงินของครัวเรือน และขยายช่องว่างระหว่างกลุ่มคนที่มีโอกาสและคนที่ถูกทิ้งไว้ข้างหลังในสังคมอย่างต่อเนื่อง เมื่อบุคคลในวัยแรงงานต้องตกงานเป็นระยะเวลานาน ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่เพียงจำกัดอยู่ในปัจจุบัน แต่ยังส่งผลเชื่อมโยงไปสู่อนาคตและคุณภาพชีวิตของคนรุ่นต่อไปด้วย

สถานการณ์การว่างงานในไตรมาสที่ 2 ปี 2568 ตามข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ไตรมาสที่ 2 พ.ศ. 2568 ประเทศไทยมีกำลังแรงงานจำนวน 40.12 ล้านคน ในจำนวนนี้เป็นผู้มีงานทำ 39.51 ล้านคน และมีผู้ว่างงาน 0.37 ล้านคน คิดเป็นอัตราการว่างงานร้อยละ 0.9 นอกจากนี้ยังมีผู้รอฤดูกาลอีก 0.24 ล้านคน ขณะที่ผู้ที่อยู่นอกกำลังแรงงาน 19.31 ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นเด็ก คนชรา ผู้ป่วยหรือผู้พิการที่ไม่สามารถทำงานได้ รวมถึงผู้ที่ทำงานบ้านหรือกำลังศึกษาอยู่ สถานการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้อัตราการว่างงานจะอยู่ในระดับต่ำ แต่ผลกระทบต่อความเหลื่อมล้ำยังคงชัดเจนและลึกซึ้ง

วงจรความยากจนหัวใจของปัญหาการว่างงานอยู่ที่เกิดการสูญเสียรายได้หลัก ซึ่งทำให้ผู้ว่างงานต้องใช้จ่ายเงินออมหรือก่อหนี้เพื่อประคับประคองชีวิตประจำวัน ครัวเรือนรายได้น้อยหรือรายได้ปานกลางที่ไม่มีเงินสำรองเพียงพอจึงตกอยู่ในภาวะเสี่ยงที่จะหลุดลงสู่ความยากจนได้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่ผู้มีงานทำยังคงสามารถสะสมเงินออม ลงทุน และ

สร้างความมั่งคั่งได้อย่างต่อเนื่อง ช่องว่างระหว่าง “ผู้มี” กับ “ผู้ไม่มี” จึงกว้างขึ้นทั้งในเชิงรายได้และโอกาสทางเศรษฐกิจ

ผลกระทบของการว่างงานไม่ได้หยุดอยู่ที่บุคคล แต่ลุกลามไปสู่คุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะเด็ก เมื่อผู้ปกครองถูกเลิกจ้าง รายได้ที่ลดลงทำให้ต้องตัดค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นค่าเรียนพิเศษ อุปกรณ์การเรียน หรือโอกาสเข้าโรงเรียนที่มีคุณภาพสูงกว่า ส่งผลให้โอกาสในการพัฒนาศักยภาพของเด็กถูกจำกัด และทำให้วงจรความยากจนข้ามรุ่นดำเนินต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

การว่างงานเชิงโครงสร้างที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีเป็นอีกประเด็นที่เร่งความเหลื่อมล้ำให้รุนแรงขึ้น แรงงานที่ขาดทักษะขั้นสูงหรือไม่ได้รับการฝึกอบรมเพื่อปรับตัวรองรับอาชีพใหม่ ๆ มีแนวโน้มที่จะถูกแทนที่และกลายเป็นผู้ว่างงานถาวร ในขณะที่ผู้ที่เข้าถึงการศึกษาและทักษะสมัยใหม่สามารถรักษาตำแหน่งงานและสร้างรายได้เพิ่มขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง ความแตกต่างด้านศักยภาพของแรงงานจึงยิ่งขยายตัวอย่างชัดเจน

การว่างงานยังทำให้ผู้ที่ตกงานสูญเสียสวัสดิการที่ผูกกับการจ้างงาน เช่น ประกันสุขภาพ หรือสิทธิประโยชน์ทางสังคมอื่น ๆ เมื่อขาดสวัสดิการ ผู้ว่างงานมีโอกาเข้าถึงการรักษาพยาบาลที่มีคุณภาพน้อยลง หากเกิดการเจ็บป่วยก็ยิ่งสร้างภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม นอกจากนี้ ความเครียด ความวิตกกังวล และภาวะซึมเศร้าที่เกิดจากการว่างงานยาวนาน ยังเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต และผู้ว่างงานมักไม่มีทรัพยากรเพียงพอเพื่อรับบริการด้านสุขภาพจิตอย่างเหมาะสม

การว่างงานจึงไม่ใช่ปัญหาที่จำกัดอยู่เพียงในระดับบุคคล แต่เป็นกลไกที่เร่งความเหลื่อมล้ำในหลากหลายมิติ ทั้งรายได้ ความมั่งคั่ง โอกาสด้านการศึกษา ความมั่นคงทางสุขภาพ และคุณภาพชีวิตในระยะยาว กลุ่มประชากรที่เปราะบางอยู่แล้วจึงยิ่งตกอยู่ในความเสี่ยงสูงขึ้น ขณะที่กลุ่มที่มีความพร้อมสามารถขยับขยายโอกาสของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง หากปล่อยให้ปัญหานี้ยืดเยื้อ ย่อมเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างสังคมที่เป็นธรรม ยั่งยืน และมีคุณภาพชีวิตที่ดีสำหรับทุกคน

นอกจากนี้การพัฒนายังส่งผลให้เกิดมุมมืด ดังคำว่า “ที่ใดมีแสง ที่นั่นย่อมมีเงา” ดังนั้นนวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐาน ยังมีปัญหาหลักที่โครงสร้างพื้นฐานไม่ครอบคลุมในพื้นที่ห่างไกล อุตสาหกรรมยังไม่เปลี่ยนผ่านสู่เทคโนโลยีสะอาด ธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม SME ขาดโอกาสในการเข้าถึงทุนและเทคโนโลยีและการลงทุนด้าน R&D ต่ำ ส่วนใน SDG 10 ที่กำหนดเป้าหมายลดความเหลื่อมล้ำ พบว่า มีความเหลื่อมล้ำที่รุนแรงจากการกระจุกตัวของรายได้และทรัพย์สิน ทั้งภายในประเทศและเชิงพื้นที่ ซึ่งทำให้กลุ่มประชากรเปราะบางไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการได้เท่าเทียม ข้ำเติมด้วยการอพยพแรงงานและสมองไหล และการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (ODA) ที่ไม่เพียงพอ ขณะที่ SDG 12 เน้นให้เกิดการผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบ ยังประสบกับปัญหาการใช้ทรัพยากรไม่มีประสิทธิภาพ และการจัดการขยะล้นเหลือ จากการขาดระบบรีไซเคิลที่เข้มแข็ง การขับเคลื่อนเศรษฐกิจหมุนเวียน จึงมีข้อจำกัดควบคู่ไปกับ พฤติกรรมผู้บริโภคแบบใช้แล้วทิ้ง และความสูญเสียอาหาร ซึ่งเป็นผลมาจาก นโยบาย

และการกำกับดูแลที่ยังไม่เข้มแข็งพอ และการขาดจิตสำนึกและข้อมูลที่เพียงพอในกลุ่มผู้บริโภค

ในบทนี้จะเน้นนำเสนอ หลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเป็นตัวช่วยในการส่งเสริมการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG 8, 9, 10, 12) ดังนั้น พุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics) จึงเป็นการนำหลักธรรมคำสอนมาประยุกต์เป็นกรอบคิดสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเน้นหลักความพอประมาณและไม่เบียดเบียน เป็นหัวใจสำคัญในการบรรลุเป้าหมายหลายด้าน ในด้านการจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ SDG 8 จะส่งเสริมสัมมาอาชีวะและระบบแรงงานที่คุ้มครองทั้งในและนอกระบบ ทำให้เกิดการจ้างงานที่ยุติธรรมและมีคุณภาพ ในด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม นวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน SDG 9 จะผลักดันอุตสาหกรรมที่ไม่เบียดเบียน เช่น พลังงานสะอาดและเกษตรอินทรีย์ พร้อมทั้งลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่กระจายไปอย่างเสมอภาค ในด้านลดความเหลื่อมล้ำ SDG 10 จะใช้นโยบายแบบ พุทธสังคมนิยม เช่น ระบบภาษีก้าวหน้า ระบบภาษีเงินได้ตีลบและการศึกษาเชิงพุทธเพื่อลดความเหลื่อมล้ำรุ่นต่อรุ่นและในด้านการผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบ SDG 12 จะส่งเสริมการผลิตที่มีประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรและการรณรงค์ให้เกิดการบริโภคอย่างมีสติ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นแนวคิดการสร้างระบบเศรษฐกิจที่สมดุล เป็นธรรมและนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงของส่วนรวม

2. ปัญหาการจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ (SDG8)

การจ้างงานที่มีคุณค่า (Decent Work) และการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) เป็นเสาหลักที่เชื่อมโยงกันภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDG8 โดยมุ่งเน้นที่การสร้างเศรษฐกิจที่ไม่เพียงแต่ขยายตัว แต่ต้องมอบความเป็นอยู่ที่ดีและเป็นธรรมแก่ทุกคน ปัญหาการจ้างงานที่มีคุณค่า และการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนของประเทศไทยมีความเกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้ง โดยรากฐานของปัญหามาจากปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ส่งผลกระทบต่อเนื่องเป็นวงจรรดงนี้

1. วงจรของปัญหา การเติบโตต่ำกับความเหลื่อมล้ำของแรงงาน การที่เศรษฐกิจไทยมีอัตราการเติบโตต่ำกว่าศักยภาพ และมีการลงทุนในภาคที่มีมูลค่าเพิ่มสูงไม่เพียงพอ ส่งผลให้เกิดความต้องการแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เช่น เน้นเทคโนโลยีดิจิทัล ขณะที่ความเหลื่อมล้ำสูงยังคงอยู่ เศรษฐกิจที่เติบโตช้าและเน้นการแข่งขันด้านต้นทุน ทำให้ผู้ประกอบการเลือกใช้ การจ้างงานที่ไม่มั่นคง เช่น สัญญาจ้างระยะสั้น หรือการจ้างงานนอกระบบ เพื่อลดต้นทุนและภาระด้านสวัสดิการ ส่งผลให้การจ้างงานที่มีคุณค่าลดลงและความเหลื่อมล้ำยิ่งขยายตัว

2. โครงสร้างประชากรและทักษะ ช่องว่างที่กว้างขวางสังคมสูงวัย และการหดตัวของกำลังแรงงาน เป็นแรงกดดันให้ต้องพึ่งพาแรงงานข้ามชาติในงาน 3D ขณะเดียวกัน ความไม่สอดคล้องของทักษะ ก็เป็นปัญหาใหญ่ เมื่อแรงงานไทยจำนวนมากโดยเฉพาะผู้จบการศึกษาระดับสูง ขาด

ทักษะที่ตลาดต้องการโดยเฉพาะด้านเทคโนโลยี พวกเขาจึงต้องเผชิญกับการว่างงานหรือทำงานต่ำกว่าวุฒิ ทำให้เกิดความสูญเสียเปล่าทางทรัพยากรมนุษย์ และเป็นอุปสรรคต่อการยกระดับประสิทธิภาพแรงงานที่จำเป็นต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ

3. การขาดความคุ้มครอง รากฐานของความไม่มั่นคงปัญหาที่สำคัญที่สุดซึ่งขัดแย้งกับหลักการ Decent Work คือการมีสัดส่วน แรงงานนอกระบบสูงกว่า 60% และการที่ผู้หญิงยังคงเผชิญกับความไม่เท่าเทียมทางเพศและภาระงานดูแลที่ไม่มีค่าตอบแทน แรงงานนอกระบบเหล่านี้ขาดความคุ้มครองทางสังคมที่สำคัญ เช่น ประกันการว่างงานหรือเงินบำนาญที่เพียงพอ ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้มีความเสี่ยงสูงต่อความยากจน เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจหรือเข้าสู่วัยชรา นี่คือหลักฐานที่ชัดเจนว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจที่ผ่านมาแม้จะช่วยลดความยากจน ไม่ได้เป็นการเติบโตที่ครอบคลุมและไม่ได้ให้ความมั่นคง อย่างแท้จริงแก่แรงงานส่วนใหญ่

กล่าวโดยสรุป การเติบโตทางเศรษฐกิจที่ชะลอตัวและการลงทุนที่ไม่ถูกจุด ทำให้ภาคธุรกิจไม่สามารถสร้างงานที่มีคุณภาพได้ ขณะที่โครงสร้างประชากรและปัญหาทักษะทำให้กำลังแรงงานที่มีอยู่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของงานที่มีคุณภาพได้ วงจรนี้ยิ่งแย่ลงด้วยการจ้างงานที่ไม่มั่นคงและการขาดความคุ้มครองทางสังคม ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการบรรลุเป้าหมายการเติบโตที่ยั่งยืนและเป็นธรรม

3. ปัญหาการพัฒนาอุตสาหกรรม นวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน (SDG9)

การพัฒนาอุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐานตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDG 9 เป็นรากฐานสำคัญของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ครอบคลุม ยืดหยุ่น และยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ความท้าทายที่เกิดขึ้นในสามมิตินี้มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งยังเผชิญข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง ทรัพยากรและเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อศักยภาพการแข่งขันในระยะยาว

1. โครงสร้างพื้นฐาน ไม่ครอบคลุม ไม่ยืดหยุ่น และเสริมความเหลื่อมล้ำ โครงสร้างพื้นฐานคุณภาพสูงถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี แต่หลายประเทศยังขาดแคลนระบบพื้นฐานที่มีคุณภาพ เชื่อถือได้ และรองรับการเปลี่ยนแปลงจากภัยพิบัติหรือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงโอกาสของประชาชน

การเข้าถึงที่ไม่เท่าเทียม ประชากรจำนวนมากในพื้นที่ห่างไกลและชนบทยังคงขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำสะอาด และโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง ช่องว่างทางดิจิทัล ยังคงเป็นปัญหาใหญ่ในกลุ่มประเทศพัฒนาน้อยที่สุด (LDCs) แม้ว่าจะมีเป้าหมายย่อย 9.c ที่มุ่งส่งเสริมการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลก็ตาม ความเหลื่อมล้ำด้านดิจิทัลนี้ทำให้ครัวเรือนและธุรกิจขนาดเล็กเสียเปรียบในการแข่งขันและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร

ความไม่ยืดหยุ่นต่อภัยพิบัติและสภาพภูมิอากาศ โครงสร้างพื้นฐานจำนวนมากไม่ได้ถูกออกแบบให้รองรับผลกระทบจากอุทกภัย แผ่นดินไหว หรือพายุรุนแรง เมื่อระบบถนน สะพาน หรือเครือข่ายไฟฟ้าได้รับความเสียหาย การช่วยเหลือ การขนส่ง และกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะหยุดชะงักทันที และต้องใช้งบประมาณมหาศาลในการซ่อมแซม ปัญหานี้บ่งชี้ถึงความจำเป็นในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่ยืดหยุ่น

2. อุตสาหกรรม การเปลี่ยนผ่านที่ล่าช้าและความเหลื่อมล้ำของ SME การพัฒนาอุตสาหกรรมให้มีความยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เป็นกุญแจสำคัญของ SDG 9 แต่ในหลายประเทศ การเปลี่ยนผ่านสู่การผลิตรูปแบบใหม่ยังคงล่าช้าและกระทบต่อผู้ประกอบการรายย่อยอย่างมาก

การพึ่งพาเทคโนโลยีเดิมและการปล่อยมลพิษสูง โรงงานและภาคการผลิตจำนวนมากยังใช้เทคโนโลยีแบบดั้งเดิมที่ใช้พลังงานมากและสร้างของเสียจำนวนมาก การนำระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) หรือเทคโนโลยีสะอาดมาใช้ยังเป็นไปอย่างจำกัด เนื่องจากขาดเงินทุนและเครื่องมือทางเทคโนโลยี ส่งผลให้การปล่อยมลพิษยังสูงซึ่งสวนทางกับเป้าหมายย่อย 9.4 ที่มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ด้านความเปราะบางของธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม แม้ SME จะเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญของเศรษฐกิจ แต่กลับต้องเผชิญอุปสรรคในการเข้าถึงทุน การขอสินเชื่อที่ต้องการหลักประกันสูง และการขาดความรู้ด้านมาตรฐานสากล ทำให้ไม่สามารถขยายตลาดหรือบูรณาการเข้าสู่ห่วงโซ่มูลค่าโลกได้ ผู้ประกอบการท้องถิ่นจำนวนมาก เช่น ผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรม

หรือสินค้าเกษตรแปรรูป จึงไม่สามารถเติบโตหรือแข่งขันระดับสากลได้อย่างเต็มศักยภาพ

3. นวัตกรรม การลงทุนต่ำและขีดความสามารถที่จำกัด นวัตกรรมเป็นหัวใจของการพัฒนาเศรษฐกิจยุคใหม่ แต่หลายประเทศยังขาดการลงทุนด้านวิจัยและพัฒนา (R&D) รวมถึงบุคลากรที่มีทักษะด้านเทคโนโลยี ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการสร้างนวัตกรรมภายในประเทศ

การลงทุน R&D ที่ต่ำกว่ามาตรฐานสากล การลงทุนด้าน R&D ของหลายประเทศยังคงต่ำกว่าเกณฑ์ที่ควรจะเป็น โดยอยู่เพียงประมาณ 0.5%–1% ของ GDP ขณะที่ประเทศพัฒนาแล้วลงทุน 2%–4% ของ GDP สภาพแวดล้อมทางนโยบายที่ไม่เอื้อต่อการลงทุนด้านเทคโนโลยีจึงทำให้อาณานิคมไม่สนใจในการสร้างนวัตกรรมใหม่ ซึ่งกระทบต่อศักยภาพการแข่งขันในระยะยาว สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ (สอวช.) ได้เผยแพร่ตัวเลขการลงทุน R&D ไทยปี 62 มีมูลค่าถึง 193,072 ล้านบาท คิดเป็น 1.14% ของ GDP คาดจะลดลงต่ำกว่า 1% เล็กน้อย ในปี 63-65 จากผลกระทบของโควิด-19 ยันตั้งเป้าเดิมแตะ 2% ในปี 70 ด้วยมาตรการส่งเสริมจากรัฐ (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2568)

การขาดแคลนแรงงานทักษะสูง ปัญหาการขาดบุคลากรด้านวิศวกรรม นักวิจัย และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีเป็นข้อจำกัดสำคัญ หากประเทศต้องการพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ เช่น รถยนต์ไฟฟ้า (EV) แต่ไม่มีผู้เชี่ยวชาญด้านแบตเตอรี่ ระบบอิเล็กทรอนิกส์ หรือซอฟต์แวร์

ก็จำเป็นต้องพึ่งพาการนำเข้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศ ซึ่งทำให้การเติบโตเชิงนวัตกรรมไม่ยั่งยืน

ดังนั้นความท้าทายด้านอุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐานภายใต้ SDG 9 เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันอย่างแน่นแฟ้น โครงสร้างพื้นฐานที่ไม่ครอบคลุม อุตสาหกรรมที่เปลี่ยนผ่านช้า และการขาดแคลนการลงทุนด้านนวัตกรรม ล้วนทำให้ประเทศกำลังพัฒนาต้องเผชิญข้อจำกัดในการแข่งขันระดับโลก การแก้ไขปัญหาเหล่านี้จึงต้องอาศัยการวางยุทธศาสตร์ระยะยาว การลงทุนที่เพียงพอ และความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคการศึกษา เพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืน เข้มแข็ง และเท่าเทียมสำหรับทุกคน

4. ปัญหาความเหลื่อมล้ำภายในและระหว่างประเทศ (SDG10)

ตามที่ทราบกันว่าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ 10 มีวัตถุประสงค์สำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยเน้นการสร้างสังคมที่ครอบคลุม (Inclusive Society) และให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงทรัพยากร โอกาส และบริการสาธารณะในระดับที่เท่าเทียมกัน อย่างไรก็ตาม ความเหลื่อมล้ำยังคงเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างในหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทย ซึ่งส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตของประชาชน และความสามารถในการแข่งขันของประเทศในระยะยาว ดังนี้

1. ความเหลื่อมล้ำภายในประเทศ

ความเหลื่อมล้ำภายในประเทศเป็นปัญหาที่ฝังรากลึกในโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของไทย แม้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) จะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่การกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจก็ยังไม่ทั่วถึง ส่งผลให้กลุ่มประชากรต่าง ๆ มีความแตกต่างด้านศักยภาพและโอกาสในการพัฒนา

1.1 ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และความมั่งคั่ง หนึ่งในประเด็นที่รุนแรงที่สุดคือการกระจุกตัวของทรัพย์สิน ประเทศไทยถูกจัดให้เป็นหนึ่งในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำด้านความมั่งคั่งสูงที่สุดในระดับโลก โดยประชากรส่วนน้อยถือครองสินทรัพย์และที่ดินส่วนใหญ่ ขณะที่กลุ่มประชากรฐานรากมีทรัพย์สินจำกัด ส่งผลให้ไม่สามารถสะสมทุนหรือสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้ นอกจากนี้ ความแตกต่างของค่าจ้างระหว่างแรงงานในระบบและนอกระบบยังสะท้อนความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างอย่างชัดเจน แรงงานนอกระบบจำนวนมากขาดความคุ้มครองทางสังคมและรายได้ที่แน่นอน จึงมีความเปราะบางต่อภาวะเศรษฐกิจมากกว่า

1.2 ความเหลื่อมล้ำด้านพื้นที่และการเข้าถึงโอกาส ความแตกต่างเชิงพื้นที่ระหว่างเมืองกับชนบทเป็นอีกปัจจัยที่ผลักดันความเหลื่อมล้ำให้รุนแรงขึ้น โอกาสทางเศรษฐกิจ การศึกษา และบริการสุขภาพที่มีคุณภาพมักกระจุกตัวในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมถึงเขตพัฒนาพิเศษ เช่น EEC ทำให้จังหวัดอื่น ๆ ไม่สามารถพัฒนาได้ทัดเทียมกัน นอกจากนี้ ความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพการศึกษายังนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำระหว่างรุ่น (intergenerational inequality) เด็กที่เกิดในครอบครัวหรือ

พื้นที่ด้อยโอกาสมีแนวโน้มได้รับการศึกษาคุณภาพต่ำกว่า ส่งผลต่อโอกาสในตลาดแรงงานและคุณภาพชีวิตในอนาคต

1.3 ความเหลื่อมล้ำทางสังคมและกลุ่มเปราะบาง
กลุ่มประชากรบางกลุ่ม เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุยากจน และชนกลุ่มน้อย มักเผชิญการเลือกปฏิบัติหรือการกีดกันทางสังคม ส่งผลให้โอกาสในการเข้าถึงงานที่มีคุณค่า และบริการสาธารณสุขถูกจำกัด ประเด็นเหล่านี้สะท้อนถึงความจำเป็นของระบบสวัสดิการสังคมที่ครอบคลุมและไม่เลือกปฏิบัติ

2. ความเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศ

ความเหลื่อมล้ำในระดับโลกหรือระดับภูมิภาคส่งผลกระทบต่อศักยภาพการพัฒนาของประเทศกำลังพัฒนา ความไม่สมดุลของอำนาจระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศที่พัฒนาน้อยกว่ายังคงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเข้าถึงเทคโนโลยี การค้าและโอกาสทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

2.1 ความเหลื่อมล้ำด้านเทคโนโลยีและการค้า ประเทศกำลังพัฒนามักประสบข้อจำกัดด้านอำนาจต่อรองในการทำข้อตกลงการค้าและทรัพย์สินทางปัญญา ส่งผลให้การเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นไปได้ยาก แม้จะมีความร่วมมือระหว่างประเทศ แต่การถ่ายโอนเทคโนโลยี เช่น เทคโนโลยีพลังงานสะอาด หรือเทคโนโลยีที่ใช้รับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ยังเกิดขึ้นล่าช้า สิ่งนี้ทำให้ประเทศกำลังพัฒนายังคงพึ่งพิงเทคโนโลยีจากต่างชาติ และไม่สามารถพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าเพิ่มสูงได้อย่างเต็มที่

2.2 การอพยพย้ายถิ่นฐานและแรงงานข้ามชาติ แรงงานข้ามชาติเป็นตัวชี้วัดสำคัญของความเหลื่อมล้ำระดับภูมิภาค ประเทศไทยเป็นประเทศปลายทางของแรงงานจากเมียนมา ลาว และกัมพูชา แรงงานกลุ่มนี้มักประกอบอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงและได้รับค่าจ้างต่ำ อีกทั้งยังเผชิญปัญหาการเอารัดเอาเปรียบและการเข้าไม่ถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ขณะเดียวกันประเทศกำลังพัฒนาหลายแห่ง รวมถึงประเทศไทยที่กำลังเผชิญปัญหาสมองไหลซึ่งทำให้ประเทศต้นทางสูญเสียบุคลากรที่มีทักษะสูงและมีผลกระทบต่อพัฒนานวัตกรรมและผลิตภาพแรงงานในระยะยาว

2.3 ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (ODA) แม้ประเทศพัฒนาแล้วจะให้คำมั่นในการจัดสรรงบประมาณ ODA ไม่น้อยกว่า 0.7% ของรายได้ประชาชาติ แต่หลายประเทศยังไม่สามารถปฏิบัติตามเป้าหมายดังกล่าวได้อย่างต่อเนื่อง การขาดเงินสนับสนุนนี้ส่งผลให้ประเทศยากจนมีข้อจำกัดในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การศึกษา และสาธารณสุข ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการลดความเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศ

สรุปปัญหาความเหลื่อมล้ำภายในและระหว่างประเทศเป็นความท้าทายที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง ภายในประเทศ ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ พื้นที่ และโอกาสยังคงสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ขณะที่ในระดับนานาชาติ ประเทศกำลังพัฒนาต้องเผชิญข้อจำกัดด้านอำนาจต่อรองทางการค้า การเข้าถึงเทคโนโลยี และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการพัฒนา การลดความเหลื่อมล้ำตามกรอบ SDG 10 จึงจำเป็นต้องอาศัยการปฏิรูปเชิงโครงสร้าง เช่น การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่ทั่วถึง การพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมที่ครอบคลุม การปฏิรูปภาษีเพื่อการกระจายทรัพย์สิน และ

ความร่วมมือระหว่างประเทศในด้านเทคโนโลยีและเงินทุน หากสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยสร้างสังคมที่เป็นธรรม แข็งแรง และยั่งยืนในระยะยาว

5. ปัญหาการผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบภายใต้กรอบ SDG 12

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ SDG 12 มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน เพื่อลดผลกระทบที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรอย่างไร้ประสิทธิภาพ การเพิ่มขึ้นของของเสีย และพฤติกรรมบริโภคที่ไม่รับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังเผชิญความท้าทายหลายประการทั้งในภาคการผลิต ภาคการบริโภค และระดับนโยบายซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุ SDG 12 ประเด็นนี้มุ่งวิเคราะห์ปัญหาเหล่านั้นในเชิงโครงสร้างและเชื่อมโยงกับแนวคิดเชิงพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. ปัญหาด้านการผลิตและการจัดการทรัพยากร

1.1 ประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรที่ต่ำ

ภาคอุตสาหกรรมของไทยส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตที่ล้าสมัย ซึ่งนำไปสู่การใช้พลังงาน น้ำ และวัตถุดิบในปริมาณสูงต่อหน่วยการผลิต ส่งผลให้ต้นทุนทรัพยากรเพิ่มขึ้นและเกิดของเสียจำนวนมาก ปัญหานี้สะท้อนการขาดการลงทุนด้านเทคโนโลยี และระบบการผลิตที่เน้นประสิทธิภาพ อีกทั้งภาคเกษตรกรรมยังเผชิญปัญหาการใช้ปุ๋ยเคมี และสารกำจัดศัตรูพืชในปริมาณสูงเกินความจำเป็น ส่งผลต่อคุณภาพดิน

ความหลากหลายทางชีวภาพ และเกิดการปนเปื้อนในแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมแบบยั่งยืน

1.2 การจัดการของเสียและความท้าทายด้านเศรษฐกิจหมุนเวียน

แม้ประเทศไทยมีปริมาณขยะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะขยะพลาสติกและขยะอิเล็กทรอนิกส์ แต่ระบบการจัดการของเสียยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ขยะจำนวนมากถูกฝังกลบโดยไม่ผ่านการคัดแยกหรือรีไซเคิล ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว ในขณะที่แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน แม้ได้รับการผลักดันเชิงนโยบาย แต่การนำไปปฏิบัติยังมีข้อจำกัด เนื่องจากขาดโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม การลงทุนในการรีไซเคิลระดับอุตสาหกรรม และแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่เพียงพอ

2. ปัญหาด้านการบริโภคที่ยั่งยืน

2.1 วัฒนธรรมใช้แล้วทิ้งและสินค้าราคาถูก

พฤติกรรมการบริโภคของประชากรไทยส่วนใหญ่ยังสอดคล้องกับค่านิยมใช้แล้วทิ้ง ซึ่งได้รับแรงขับเคลื่อนจากความสะดวกสบายและราคาที่เข้าถึงง่าย โดยเฉพาะบรรจุภัณฑ์พลาสติก และสินค้าแฟชั่นราคาต่ำ ส่งผลให้เกิดปริมาณขยะพลาสติกและขยะสิ่งทอจำนวนมากที่ย่อยสลายยากและไม่สามารถนำไปรีไซเคิลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ปัญหาความสูญเสียเปล่าของอาหาร

ความสูญเสียและการทิ้งอาหาร เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่อาหาร ตั้งแต่การผลิต การเก็บเกี่ยว การขนส่ง ไปจนถึงการบริโภค ในครัวเรือนและภาคบริการอาหาร การสูญเสียอาหารจำนวนมากไม่เพียงส่งผลให้ทรัพยากรถูกใช้ไปอย่างไร้ประโยชน์เท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากการย่อยสลายในหลุมฝังกลบ

2.3 การขาดความตระหนักรู้และข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจของผู้บริโภค

ผู้บริโภคจำนวนมากยังขาดข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของสินค้า เช่น ที่มาของวัตถุดิบ หรือการรับรองมาตรฐานสิ่งแวดล้อม อีกทั้งสินค้าที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมักมีราคาสูงกว่า ทำให้ผู้บริโภคที่มีรายได้น้อยไม่สามารถเลือกสินค้าเหล่านั้นได้ แม้จะมีความตระหนักรู้ก็ตาม ส่งผลให้เกิดช่องว่างด้านความยั่งยืน ระหว่างความตั้งใจและพฤติกรรมจริงของผู้บริโภค

3. ปัญหาด้านนโยบายและกลไกกำกับดูแล

3.1 ความล่าช้าในการออกกฎหมายและมาตรการบังคับใช้

นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะในประเทศไทยยังขาดประสิทธิภาพ เช่น ระบบความรับผิดชอบของผู้ผลิต (Extended Producer Responsibility: EPR) ซึ่งมีความจำเป็นในการทำให้ผู้ผลิตรับผิดชอบต่อของเสียจากสินค้า แต่กลับมีความล่าช้าในการนำเข้ามาใช้จริง นอกจากนี้ กฎหมายเกี่ยวกับบรรจุภัณฑ์หรือพลาสติกแบบใช้ครั้งเดียวทิ้งยังไม่เข้มงวดเพียงพอ

3.2 การขาดข้อมูลและดัชนีชี้วัดเชิงสถิติ

ระบบการจัดทำบัญชีการใช้ทรัพยากร การปล่อยของเสีย และปริมาณการรีไซเคิลของภาคอุตสาหกรรมยังไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ทำให้การวางแผนและการประเมินผลด้านความยั่งยืนเป็นไปอย่างไม่แม่นยำ ขาดข้อมูลเชิงลึกที่จำเป็นต่อการกำหนดนโยบายระดับประเทศ

3.3 การอุดหนุนที่ไม่เอื้อต่อความยั่งยืน

นโยบายการอุดหนุน เช่น การสนับสนุนราคาพลังงานฟอสซิล หรือวัสดุบางประเภท ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคที่ไม่ยั่งยืนโดยไม่ตั้งใจ ซึ่งขัดต่อหลักการเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบบการผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบ

สรุปปัญหาในการบรรลุ SDG 12 ของประเทศไทยมีความเชื่อมโยงกันทั้งด้านการผลิต การบริโภค และกลไกนโยบาย การแก้ไขจึงต้องใช้แนวทางแบบองค์รวม โดยภาคอุตสาหกรรมต้องปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรและลดการสร้างของเสีย ขณะที่ผู้บริโภคจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่การบริโภคอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม นอกจากนี้รัฐควรเร่งพัฒนากฎหมาย มาตรการทางเศรษฐศาสตร์ และระบบข้อมูลที่มีประสิทธิภาพเพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านไปสู่เศรษฐกิจหมุนเวียน หากสามารถดำเนินการอย่างบูรณาการ จะช่วยเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจที่สมดุล เป็นธรรม และยั่งยืนในระยะยาวตามเจตนารมณ์ของ SDG 12

6. สรุปปัญหาและความเชื่อมโยงในการบรรลุเป้าหมาย

1. ปัญหาหลักในการบรรลุเป้าหมาย SDG 8 (การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ)

ปัจจุบันการบรรลุเป้าหมาย SDG 8 ยังคงเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับ การจ้างงานที่มีคุณค่า ซึ่งยังไม่ครอบคลุมและมีช่องโหว่ โดยพบว่ามีแรงงานไร้สัญญาจ้างงานที่มั่นคง แรงงานบังคับ การใช้แรงงานเด็ก และการละเมิดสิทธิแรงงาน เกิดขึ้นบ่อยครั้ง นอกจากนี้ยังมีความท้าทายเรื่อง ความเหลื่อมล้ำค่าจ้าง ระหว่างกลุ่มแรงงานต่างเพศและกลุ่มเปราะบาง รวมถึงปัญหา เยาวชนว่างงาน/ขาดทักษะ (NEET) ที่มีสัดส่วนสูง การขาดการคุ้มครองและสิทธิแรงงาน ทำให้สภาพแวดล้อมการทำงานไม่ปลอดภัย โดยเฉพาะสำหรับ แรงงานข้ามชาติหรือแรงงานในภาคส่วนที่มีความเสี่ยงสูง ที่สำคัญที่สุดคือ การเติบโตทางเศรษฐกิจที่ไม่เชื่อมโยงกับความยั่งยืน เนื่องจากยังมีความยากในการแยกการเติบโตทางเศรษฐกิจ ออกจากการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน แม้จะมีความพยายามในการปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร (เป้าหมาย 8.4) ก็ตาม

2. ปัญหาหลักในการบรรลุเป้าหมาย SDG 9 (อุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐาน)

การบรรลุเป้าหมาย SDG 9 ยังคงเผชิญอุปสรรคสำคัญหลายด้าน ได้แก่ ปัญหาด้าน โครงสร้างพื้นฐานที่ไม่ครอบคลุมและไม่ยืดหยุ่นพอ โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการเข้าถึงโอกาสทาง

เศรษฐกิจของประชาชน นอกจากนี้ อุตสาหกรรมยังไม่เปลี่ยนผ่านสู่เทคโนโลยีสะอาด อย่างทั่วถึง โดยบางส่วนยังคงพึ่งพาการผลิตแบบดั้งเดิมที่ใช้ทรัพยากรมากและปล่อยของเสียสูง ทำให้การพัฒนาขาดความยั่งยืน ปัญหาสำคัญอีกประการคือ SME ขาดโอกาส ในการเติบโตเนื่องจากขาดเงินทุน เทคโนโลยี และโอกาสในการบูรณาการเข้าสู่ห่วงโซ่มูลค่าสากล และสุดท้ายคือปัญหาเชิงนโยบายจากการ ลงทุนด้าน R&D ต่ำ และ ขาดแคลนบุคลากรเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อขับเคลื่อนการเติบโตของประเทศ

3. สรุปปัญหาหลักในการบรรลุเป้าหมาย SDG 10 (ลดความเหลื่อมล้ำภายในและระหว่างประเทศ)

การบรรลุเป้าหมาย SDG 10 เผชิญกับความท้าทายสำคัญหลายประการ โดยเฉพาะปัญหา ความเหลื่อมล้ำภายในประเทศ ที่ชัดเจนจากการ กระจุกตัวของรายได้และทรัพย์สิน และการที่บางกลุ่มประชากร เช่น แรงงานนอกระบบ ผู้สูงอายุ และชนกลุ่มน้อย ไม่สามารถเข้าถึงงานที่มีคุณค่าและสวัสดิการได้เท่าเทียม

ปัญหานี้ซ้ำเติมด้วย ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ เนื่องจากโอกาสทางเศรษฐกิจ การศึกษา และบริการสาธารณสุข กระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ ทำให้พื้นที่ชนบทและด้อยโอกาสถูกทิ้งไว้ข้างหลัง ในระดับโลกมีความเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศ ที่ประเทศกำลังพัฒนามีอำนาจต่อรองน้อยในการเข้าถึงเทคโนโลยีและทรัพย์สินทางปัญญา นอกจากนี้ ยังมีปัญหาการอพยพแรงงานและสมองไหล ที่แรงงานข้ามชาติเผชิญกับสิทธิที่จำกัด

และบุคลากรทักษะสูงอพยพออกไปต่างประเทศ และปัญหา การให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่เพียงพอ ต่อความต้องการที่แท้จริงของประเทศยากจน ซึ่งจำกัดโอกาสในการพัฒนาของพวกเขา

4. สรุปปัญหาหลักในการบรรลุเป้าหมาย SDG 12 (การผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบ)

การบรรลุเป้าหมาย SDG 12 เผชิญกับความท้าทายที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันตลอดห่วงโซ่คุณค่า เริ่มตั้งแต่ภาคการผลิตที่มีปัญหา การใช้ทรัพยากรไม่มีประสิทธิภาพ โดยอุตสาหกรรมยังคงใช้พลังงาน น้ำ และวัตถุดิบสูง และปล่อยของเสียในปริมาณมาก ซึ่งนำไปสู่ปัญหา การจัดการขยะล้นเหลือ โดยเฉพาะขยะพลาสติกและอีเวสต์ (e-waste) เนื่องจากขาดการแยกขยะและระบบรีไซเคิลที่เป็นมาตรฐาน แม้จะมีความพยายามในการผลักดันเศรษฐกิจหมุนเวียน แต่การนำวัสดุกลับมาใช้ซ้ำยังมีข้อจำกัดทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐานและแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ ปัญหานี้ถูกซ้ำเติมจากฝั่งผู้บริโภคด้วย พฤติกรรมแบบใช้แล้วทิ้ง เช่น การนิยมพลาสติกใช้ครั้งเดียวและการซื้อสินค้าแพคเกจราคาถูก นอกจากนี้ ยังเกิดปัญหา ความสูญเสียอาหารในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การผลิตจนถึงครัวเรือน ซึ่งเป็นเรื่องที่ขาดจิตสำนึกและข้อมูล ที่เพียงพอเกี่ยวกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของสินค้า และสินค้า "เขียว" มักมีราคาสูงทำให้เข้าถึงยาก ท้ายที่สุดคือปัญหาด้านนโยบาย เนื่องจาก นโยบายและการกำกับดูแลยังไม่เข้มแข็งพอ แม้มีกฎหมายบางส่วน เช่น EPR (Extended Producer Responsibility) แต่การบังคับใช้ยังมีประสิทธิภาพยังต่ำ และขาดดัชนีชี้วัดทรัพยากรและของเสียในภาคธุรกิจอย่างชัดเจน

5. สรุปความเชื่อมโยงระหว่างเป้าหมายการพัฒนา

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ทั้ง 17 เป้าหมายที่กำหนดโดยสหประชาชาติ มีความเชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยกันอย่างลึกซึ้ง ในการขับเคลื่อนวาระการพัฒนาที่ยั่งยืนให้บรรลุผลสำเร็จ การสร้าง เศรษฐกิจที่สมดุล ถือเป็นหัวใจสำคัญสูงสุด เพราะการเติบโตทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมจะต้องไม่แลกมาด้วยความเหลื่อมล้ำทางสังคมและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

กลุ่มเป้าหมาย SDGs ที่เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจไปสู่ความยั่งยืน ได้แก่ เป้าหมายที่ 8 งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ เป้าหมายที่ 9 อุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐาน เป้าหมายที่ 10 ลดความไม่เสมอภาค และ เป้าหมายที่ 12 การผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน ถือเป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก

ในประเด็นนี้จะเจาะลึกถึงความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยกันของทั้งสี่เป้าหมายนี้ ว่าการสร้างความมั่งคั่ง SDG 8 และ 9 จะต้องถูกนำไปสู่การลดช่องว่างทางสังคม SDG 10 ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการทรัพยากรโลกอย่างรับผิดชอบ SDG 12 ได้อย่างไร เพื่อทำความเข้าใจถึงเส้นทางสู่เศรษฐกิจที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลังและรักษโลกในเวลาเดียวกัน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.1 สรุปความเชื่อมโยงระหว่างเป้าหมายการพัฒนา

SDG	ปัญหาหลัก	ความเชื่อมโยงไปยัง ปัญหาอื่น
8 การจ้างงานที่มี คุณค่า	เศรษฐกิจเติบโตต่ำ, ทักษะแรงงานไม่ตรงกับ ตลาด (Skill Mismatch), การจ้าง งานนอกระบบสูง	(เชื่อมโยงไป 9) การขาด นวัตกรรมทำให้ไม่มี งานมูลค่าสูง (เชื่อมโยงไป 10) นำไปสู่ความ เหลื่อมล้ำและงานที่ ไม่มั่นคง
9 อุตสาหกรรม, นวัตกรรม	การลงทุน R&D ต่ำ, การถ่ายทอด เทคโนโลยีช้า, โครงสร้างพื้นฐาน ดิจิทัลไม่ครอบคลุม	(เชื่อมโยงไป 8) ขัดขวาง การสร้างงานที่มีผลิต ภาพสูง (เชื่อมโยงไป 12) อุตสาหกรรมยัง ล้าสมัยและขาดความ ยั่งยืน
10 ลดความเหลื่อมล้ำ	ความเหลื่อมล้ำด้าน ความมั่งคั่งสูง, โอกาส ทางเศรษฐกิจกระจุก ตัวในเมืองใหญ่	(เชื่อมมาจาก 8) งาน ที่ไม่มั่นคง (นอก ระบบ/ค่าจ้างต่ำ) คือ แหล่งที่มาของความ เหลื่อมล้ำ (เชื่อมมา จาก 9) การเข้าถึง เทคโนโลยีไม่เท่าเทียม

12 การผลิตและ บริโภคที่รับผิดชอบ	ประสิทธิภาพการใช้ ทรัพยากรต่ำ, ขยะล้น เมือง, พฤติกรรมการ บริโภคแบบใช้แล้วทิ้ง	(เชื่อมมาจาก 9) อุตสาหกรรมยังไม่ เปลี่ยนไปใช้ เทคโนโลยีสะอาด (เชื่อมไป 10) ผู้บริโภค ยากจนต้องเลือก สินค้าที่ไม่ยั่งยืนแต่ ราคาถูก
-------------------------------------	--	---

7. หลักพระพุทธรศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน

พระพุทธรศาสนาไม่ใช่เพียงศาสนาที่มุ่งเน้นด้านจิตใจ แต่ยังเป็นระบบความคิดที่ให้หลักการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน โดยเน้นการลดทุกข์ การดำเนินชีวิตที่เป็นกลางและการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ การนำหลักพุทธมาประยุกต์ใช้จึงสามารถตอบโจทย์ปัญหาสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยแสดงผ่าน 3 ระดับดังนี้

1. ระดับปรัชญา

ในระดับปรัชญาและหลักธรรมทางพระพุทธรศาสนา หลักธรรมที่สำคัญยิ่งในการวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาสังคมและเศรษฐกิจมี 3 หลักธรรม ดังนี้

1.1 อริยสัจ 4 (ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค) ซึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยโรคทางสังคม โดยระบุว่า "ทุกข์" ที่เกิดขึ้นในบริบทของ SDGs นั้น มี สมุทัย (สาเหตุ) มาจาก ความโลภ (โลภะ) และ ความอยาก

บริโภคไม่สิ้นสุด (ตัณหา) ซึ่งเป็นรากเหง้าที่ขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจที่ไม่ยั่งยืน (ที.มหา. (ไทย) 10/155/99)

สำหรับการประยุกต์ใช้ อริยสัจ 4 จะช่วยชี้ชัดถึงความสัมพันธ์ของเหตุและผลของปัญหาใน SDGs ที่กำหนดไว้

SDG 8 (งานที่มีคุณค่า) ทุกข์คือ ความไม่มั่นคง และการขาดหลักประกันในงาน ซึ่งมีสมุทัยมาจาก ความโลภ และการออกแบบระบบที่มุ่งเน้นผลกำไรสูงสุดจนนำไปสู่การ เอาเปรียบแรงงาน และการจ้างงานที่ไม่มั่นคง

SDG 12 (การผลิตและการบริโภคที่รับผิดชอบ) ปัญหาหลักคือการบริโภคเกินจำเป็น โดยมีสมุทัยคือ ความอยากบริโภคไม่สิ้นสุด และความไม่รู้จักพอ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เกิดการผลิตที่สิ้นเปลืองทรัพยากรและเกิดขยะจำนวนมาก

ดังนั้น การแก้ไข (นิโรธ) จึงต้องอาศัย มรรคมงคล 8 โดยเฉพาะ การเปลี่ยนโครงสร้างพฤติกรรมในระดับบุคคลและองค์กรผ่าน สัมมาชีพ ซึ่งสนับสนุนงานที่ไม่เบียดเบียนและสัมมาทีฎฐิติ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนมุมมองความเข้าใจต่อชีวิตและการพัฒนา เพื่อมุ่งสู่การบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

1.2 หลักปฏิจางสมุปปาท เป็นหลักธรรมในระดับปรัชญาที่ทรงพลังในการอธิบาย ความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์แบบเป็นเหตุเป็นผลของปัญหา SDGs ซึ่งช่วยให้เราเข้าใจว่าการพัฒนาโลกอย่างยั่งยืนนั้นต้องอาศัยการแก้ไขปัญหายังเป็นระบบและไม่สามารถแยกส่วนได้ (ส.นิ. (ไทย) 16/1/1)

หลักการนี้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นห่วงโซ่ที่ส่งผลกระทบต่อเนื่องกัน ดังตัวอย่างที่ชัดเจนในการเชื่อมโยงปัญหา SDGs ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

ความยากจน ซึ่งขัดต่อเป้าหมาย SDG 1 นำไปสู่ ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงโอกาสและทรัพยากร SDG 10

ความเหลื่อมล้ำนี้อาจผลักดันให้เกิดการใช้ทรัพยากรเกินตัว หรือการแสวงหาผลประโยชน์จากการผลิตและการบริโภคที่ขาดความรับผิดชอบต่อ SDG 12 เพื่อชดเชยความไม่เท่าเทียม หรือเพื่อรักษาอำนาจทางเศรษฐกิจ

การใช้ทรัพยากรเกินตัว นำไปสู่ วิกฤตสิ่งแวดล้อม เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและมลพิษ

ดังนั้น ปฏิจักษ์สมุบาทจึงตอกย้ำถึงความจำเป็นที่ **จึงต้องแก้แบบองค์รวม ไม่ใช่เฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง** หากเราพยายามแก้ปัญหาการบริโภคที่รับผิดชอบต่อ SDG 12 โดยไม่แก้ไขรากปัญหาคือความเหลื่อมล้ำ SDG 10 และความโลภ (สมุทัย) ปัญหาที่จะหมุนวนและเกิดขึ้นซ้ำอีก การประยุกต์หลักธรรมนี้จึงนำไปสู่การออกแบบนโยบายที่บูรณาการและครอบคลุมทุกมิติของการพัฒนา

1.3 หลักไตรสิกขา (ศีล-สมาธิ-ปัญญา) คือหลักการฝึกฝนตนเองตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ครอบคลุมมิติของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหา SDGs ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับโครงสร้าง (วิ.มหา. (ไทย) 1/1/33)

ศีล คือระเบียบวินัยและข้อปฏิบัติที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่นและ
สิ่งแวดล้อม ซึ่งถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการกำหนดกรอบการปฏิบัติงานและ
การผลิต

SDG 8 งานที่มีคุณค่า ศีลถูกต้องความเป็นการสร้าง ระเบียบแรงงาน
และมาตรฐานการผลิต ที่ไม่เบียดเบียน ไม่เอาเปรียบแรงงาน และเคารพ
สิทธิมนุษยชน

SDG 12 การผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบ ศีลคือการส่งเสริม การ
ผลิตที่ไม่เบียดเบียน ทรัพยากรและไม่ก่อให้เกิดมลพิษร้ายแรง

สมาธิ คือการฝึกฝนจิตใจให้มั่นคง สงบ และมีสติสัมปชัญญะ ซึ่งมี
ความสำคัญในการต่อต้านกระแสวัฒนธรรมบริโภคนิยม

สมาธิช่วย ลดความฟุ้งซ่าน ความวอกแวก และการถูกระงับจาก
ภายนอก ซึ่งเป็นรากฐานของการ ลดวัฒนธรรมบริโภคนิยม ที่ขับเคลื่อน
ด้วยความอยากได้ใคร่มี (ตัณหา) ทำให้บุคคลสามารถใช้หลัก สันโดษ และ
มัตตัญญูตา (ความรู้จักประมาณ) ได้อย่างแท้จริง

ปัญญา คือความรู้แจ้งเห็นจริงและความเข้าใจตามความเป็นจริง
ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างนวัตกรรมที่ยั่งยืน

SDG 9 อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน ปัญญาถูก
นำมาใช้ในการวิเคราะห์และสร้างสรรค์ นวัตกรรมที่ไม่ทำลายโลก หรือ
นวัตกรรมสีเขียว (Green Innovation) เป็นการใช้ความรู้เพื่อแสวงหา
วิธีการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการใช้ทรัพยากร ลดของเสีย และ
ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศให้น้อยที่สุด โดยเน้นนวัตกรรมที่
ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

2. ระดับจริยธรรมและพฤติกรรม

ระดับจริยธรรมและพฤติกรรม คือขั้นตอนที่แปลงหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้กลายเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในสังคม แบ่งออกดังนี้

2.1 หลักสัมมาชีพ เป็นกลไกสำคัญที่สุดในการแก้ไขปัญหา SDG 8 สัมมาชีพไม่ใช่แค่การประกอบอาชีพสุจริตทั่วไป แต่เป็นกรอบจริยธรรมที่กำหนดขอบเขตของธุรกิจและการทำงานที่ต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องอย่างสมบูรณ์กับการส่งเสริมงานที่มีคุณค่าที่ทุกคนควรได้รับ (วิมหา (ไทย) 1/207/185) ดังนี้

ไม่เบียดเบียนผู้อื่น การงานที่ต้องห้ามตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ เช่น การค้าอาวุธ สารพิษ หรือธุรกิจที่เอาไรต์เอาเปรียบแรงงานอย่างร้ายแรง จะถูกละเว้น เพื่อให้แน่ใจว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้สร้างความทุกข์ให้กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

มีมาตรฐานแรงงาน สัมมาชีพเรียกร้องให้มีการดูแลแรงงานอย่างเป็นธรรม ทั้งด้านค่าตอบแทน สวัสดิการ ความปลอดภัย และความมั่นคงในอาชีพ ซึ่งเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงาน และลดความเหลื่อมล้ำในตลาดแรงงานเชื่อมโยงกับ SDG 10 ด้วย

ไม่ผลิตสินค้าที่ทำลายผู้บริโภคหรือสิ่งแวดล้อม การงานที่รับผิดชอบต้องคำนึงถึงผลกระทบในระยะยาวต่อสังคมและโลก การผลิตที่ก่อมลพิษสูง หรือสินค้าที่เสพติดและเป็นอันตรายต่อสุขภาพจึงถูกจำกัดแนวคิดนี้จึงเชื่อมโยงกับการสร้าง อุตสาหกรรมที่ไม่เบียดเบียน และการผลิตที่รับผิดชอบต่อ SDG 9 และ SDG 12

การปฏิบัติตามหลักสัมมาชีพออย่างเคร่งครัด จะช่วยลดปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น การจ้างงานที่ไม่มั่นคง และความเหลื่อมล้ำด้านความคุ้มครองทางสังคม ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการบรรลุเป้าหมาย SDG 8

2.2 หลักอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา อุตสาหกรรมและนวัตกรรม เพื่อให้บรรลุ SDG 9 อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน หลักธรรมนี้มุ่งเน้นการพัฒนาคุณสมบัติภายในของบุคคลและองค์กรเพื่อความสำเร็จในการทำงาน (ส.ม. (ไทย) 19/1179/287) อธิบายดังนี้

ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในสิ่งที่ทำ) คือ ความมุ่งมั่น และความศรัทธาที่จะพัฒนานวัตกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ไม่ใช่เพียงเพื่อผลกำไรส่วนตนเท่านั้น ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการแสวงหาเทคโนโลยีและวิธีการผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

วิริยะ (ความเพียรพยายาม) คือการ ขับเคลื่อน SME ให้เข้มแข็ง และการพัฒนาบุคลากรทักษะสูงอย่างต่อเนื่อง เป็นการใช้ความพากเพียรในการทำวิจัยและพัฒนา แม้จะเผชิญกับอุปสรรคทางการเงินหรือการขาดแคลนทรัพยากร

จิตตะ (ความเอาใจใส่) คือการ เอาใจใส่ระบบงานและคุณภาพของผลิตภัณฑ์หรือบริการ เป็นการมุ่งเน้นธรรมาภิบาลและการกำกับดูแลกิจการที่ดี เพื่อให้แน่ใจว่าการดำเนินงานเป็นไปตามมาตรฐานสูงสุด ทั้งในด้านความปลอดภัยของแรงงานและคุณภาพของโครงสร้างพื้นฐาน

วิมังสา (การไตร่ตรองด้วยปัญญา) คือการ ใช้ปัญญาวิเคราะห์ข้อมูล R&D และผลลัพธ์ของนวัตกรรมอย่างรอบด้าน เป็นการตรวจสอบ

และประเมินอย่างสม่ำเสมอว่านวัตกรรมที่พัฒนานั้นได้แก้ไขปัญหอย่างแท้จริงหรือไม่ และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบตามมา เช่น การลดมลพิษหรือการแก้ไขปัญหาคความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี

หลักอิทธิบาท 4 จึงช่วยเปลี่ยนการพัฒนาอุตสาหกรรมจากเพียงแค่การเติบโตทางปริมาณ ไปสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพ มีเป้าหมาย และมีการประเมินผลด้วยสติปัญญา

2.3 หลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหา SDG 10 (ลดความเหลื่อมล้ำ) โดยมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนทัศนคติและแนวปฏิบัติของบุคคลในสังคมและภาคธุรกิจ เพื่อสร้างสังคมที่ยุติธรรมและเสมอภาค (ส.ม. (ไทย) 19/235/174-175) ดังนี้

เมตตา (ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข) คือ การให้โอกาสกลุ่มเปราะบาง และกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมอย่างจริงจัง เป็นการสร้างความเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรพื้นฐานและโอกาสทางเศรษฐกิจ

กรุณา (ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์) คือการริเริ่ม มาตรการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส และผู้ประสบปัญหา โดยเฉพาะในด้านสวัสดิการสังคมและการคุ้มครองแรงงาน ถือเป็นแรงผลักดันให้เกิดนโยบายเชิงช่วยเหลือที่มุ่งลดความทุกข์ยากของคนในสังคม

มุทิตา (ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี) คือการ สนับสนุนความสำเร็จของผู้อื่นโดยไม่อิจฉา ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการ ส่งเสริมคุณธรรมในภาคธุรกิจ เป็นการสร้างวัฒนธรรมการแข่งขันที่สร้างสรรค์และยุติธรรม ไม่มี

การกีดกัน หรือการผูกขาดทางการค้า ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเหลื่อมล้ำ

อุเบกขา (ความวางเฉยเป็นกลาง) คือความเป็นกลางและความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร การตัดสินใจ และการใช้กฎหมาย เป็นหลักการพื้นฐานที่รัฐและองค์กรควรยึดถือในการกำหนดนโยบายและมาตรการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมทางสังคมอย่างแท้จริง และทำให้ความช่วยเหลือกระจายไปสู่ผู้ที่สมควรได้รับอย่างเท่าเทียม

การประยุกต์ใช้พรหมวิหาร 4 ในระดับจริยธรรมจึงช่วยคลายความเห็นแก่ตัวและความลำเอียง (อคติ) ซึ่งเป็นต้นตอของความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม

2.4 หลักสันโดษและมัตตัญญูตา เป็นหลักการพื้นฐานที่แปลงความเข้าใจทางปรัชญาของพุทธศาสนาไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา SDG 12 (การผลิตและการบริโภคที่รับผิดชอบ) อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งเน้นการควบคุมความอยาก (ตัณหา) ซึ่งเป็นรากเหง้าของปัญหาทั้งหมด

มัตตัญญูตา (ความรู้จักประมาณ) คือการ รู้ประมาณ ในการใช้สอยปัจจัยสี่ ทำให้เกิดการ ลดการบริโภคเกินจำเป็น และการใช้ทรัพยากรอย่างมีสติ (อง.สตตค. (ไทย) 23/65/104-107)

สันโดษ (ความยินดีในสิ่งที่ตนมี) คือการ ไม่เปรียบเทียบเพื่อแข่งขันบริโภค ไม่ถูกขับเคลื่อนด้วยกระแสแฟชั่น หรือแรงกดดันทางสังคมที่ต้องแสวงหาความสุขจากการซื้อสิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ (ส.นิ. (ไทย) 16/144/233)

หลักการทั้งสองนี้มีบทบาทสำคัญในการ ลดขยะ ลดการผลิตเกินตัวและลดแพชชั่นที่มาไวไปไวประกอบกับความต้องการของผู้บริโภคที่หลากหลาย โดยผ่านกลไกดังนี้

ลดขยะและลดการผลิตเกินตัว เมื่อผู้บริโภคยึดหลักมัดตัณญูตา และสันโดษ พวกเขาจะซื้อสินค้าตามความจำเป็นและใช้ของเดิมที่มีอยู่ให้คุ้มค่าที่สุด ซึ่งส่งผลให้อุปสงค์ในการบริโภคโดยรวมลดลง สัญญานี้จะย้อนกลับไปยังภาคอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการ ลดการผลิตเกินตัว และลดสินค้าคงคลังที่ไม่ถูกขาย ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดขยะอุตสาหกรรมและขยะจากการบริโภคจำนวนมาก การผลิตจึงกลับมาอยู่บนพื้นฐานของความต้องการที่แท้จริง

ลดการผลิตเกินตัว หลักสันโดษจะเข้ามาทำลายวงจรของการผลิตเกินตัวโดยตรง เนื่องจากผู้บริโภคจะไม่รู้สึกว่าจะต้องเปลี่ยนเสื้อผ้าตามเทรนด์อยู่ตลอดเวลา พวกเขาจะหันมาเลือกซื้อสินค้าที่มีคุณภาพ ใช้ได้นาน และยืดอายุการใช้งาน ซึ่งช่วยลดความถี่ในการซื้อการทิ้ง และลดภาระต่อสิ่งแวดล้อมจากการใช้วัตถุดิบและการย้อมสีเคมีที่สิ้นเปลือง

สร้างวัฒนธรรมใช้ให้คุ้มค่า การรู้จักประมาณจะกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การซ่อมแซม การใช้ซ้ำ และการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ที่ทำจากวัสดุรีไซเคิล เป็นการเปลี่ยนทัศนคติจากการใช้ทรัพยากรแบบใช้แล้วทิ้งไปสู่แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนในระดับชีวิตประจำวัน

3. ระดับนโยบายเชิงพุทธ (พุทธเศรษฐศาสตร์)

การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในระดับนโยบายของรัฐหรือองค์กรเรียกว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics) โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการสร้างระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ยั่งยืน และนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงของผู้คน หลักการที่โดดเด่นและถูกนำมาใช้เป็นกรอบคิดหลักในการออกแบบนโยบายของประเทศ ระดับนี้คือการนำหลักธรรมไปออกแบบนโยบายรัฐหรือองค์กร มีหลักการสำคัญดังนี้

3.1 หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาที่สมดุล ครอบคลุมทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยหลักการนี้ยังสอดคล้องกับการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน) ในด้านสำคัญ เช่น การส่งเสริมงานที่มีคุณค่า การผลิตและการบริโภคที่รับผิดชอบ SDG 8–12

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญสามส่วน ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกัน ซึ่งทั้งหมดต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้และคุณธรรม ความพอประมาณ หมายถึงการดำเนินชีวิตหรือการตัดสินใจโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ส่วนความมีเหตุผลคือการพิจารณาและตัดสินใจอย่างรอบคอบเป็นระบบ ขณะที่ภูมิคุ้มกันหมายถึงการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับความเสี่ยงและการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น

เมื่อหลักการเหล่านี้ถูกนำไปใช้ในการวางนโยบาย จะช่วยให้การพัฒนามีความมั่นคงและยืดหยุ่นมากขึ้น ตัวอย่างการประยุกต์ใช้ ได้แก่ การส่งเสริมนโยบายแรงงานที่เป็นธรรมโดยคำนึงถึงสวัสดิการอย่าง

สมเหตุสมผล การวางแผนการผลิตที่ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการสนับสนุนการพัฒนาเอสเอ็มอีให้สามารถเติบโตอย่างยั่งยืน มีภูมิคุ้มกัน และพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งล้วนสะท้อนการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนในระยะยาว

นอกจากนี้ พุทธเศรษฐศาสตร์ยังถูกนำไปใช้ในการสร้างสรรค์นโยบายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี เช่น การผลักดันให้เกิดการสร้างนวัตกรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ที่ทุกคนเข้าถึงได้ง่ายและราคาเหมาะสม รวมถึงการรณรงค์ให้เกิดการบริโภคอย่างมีสติ เพื่อให้ประชาชนใช้จ่ายตามความจำเป็นและความสามารถ ไม่ตามกระแสฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเป็นการสร้างเสถียรภาพทางการเงินในระดับครัวเรือนและระดับประเทศ การประยุกต์ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในระดับนโยบายจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศและองค์กรไปสู่การพัฒนาที่มั่นคงและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

3.2 แนวคิดพุทธสังคมนิยม เป็นการประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารประเทศและการจัดสรรทรัพยากร โดยมีแก่นสารสำคัญคือการเน้น "ประโยชน์ส่วนรวม" และความเป็นธรรมในสังคมเหนือการสะสมทรัพย์สินส่วนตัวเพียงฝ่ายเดียว ตามหลักที่ว่า “ทรัพยากรควรต่อยอดเพื่อประโยชน์ส่วนรวม” แนวทางนี้มองว่ารัฐบาลมีบทบาทสำคัญในการเป็นกลไกเพื่อขจัดความทุกข์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เท่าเทียม การกำหนดนโยบายจึงต้องตั้งอยู่บนหลักเมตตา กรุณา และการไม่เบียดเบียน เพื่อให้

การเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างสมดุลและนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของพลเมืองทุกคน

หลักคิดพุทธสังคมนิยมส่งผลโดยตรงต่อการออกแบบระบบ ภาษี และการลงทุนใน โครงสร้างพื้นฐาน เพื่อลดความไม่เสมอภาค SDG 10 และ 9 โดยนโยบายภาษีควรเป็นแบบก้าวหน้าเพื่อนำรายได้จากผู้มีกำลังมากไปจัดสรรเป็นสวัสดิการและบริการสาธารณะสำหรับผู้มีรายได้น้อย และกลุ่มเปราะบาง ในขณะเดียวกัน การลงทุนโครงสร้างพื้นฐานจะต้อง มุ่งเน้นความ เสมอภาค และ ทัวถึง โดยไม่จำกัดอยู่แค่ในเขตเศรษฐกิจหลัก เท่านั้น แต่ต้องขยายการเข้าถึงบริการพื้นฐาน เช่น สาธารณสุข การศึกษา และเทคโนโลยี ไปยังพื้นที่ห่างไกล เพื่อสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียมกันในทุกภูมิภาคของประเทศ

นอกจากนี้ แนวทางนี้ยังให้ความสำคัญกับการปฏิรูป ระบบ แรงงาน เพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ครอบคลุม SDG 8 โดยรัฐบาล จะต้องขยายขอบเขตการคุ้มครองให้ครอบคลุมแรงงานทุกกลุ่ม ทั้งที่อยู่ในระบบและแรงงานนอกระบบ เช่น อาชีพอิสระและเกษตรกร เพื่อให้ทุกคน ได้รับหลักประกันทางสังคมและสิทธิที่พึงมีอย่างเท่าเทียมกัน การกำหนด ค่าแรงที่เป็นธรรมที่สามารถดำรงชีพได้อย่างมีศักดิ์ศรี และการสร้างกลไก การไกล่เกลี่ยที่เป็นธรรมในตลาดแรงงาน ล้วนเป็นนโยบายที่สะท้อน แนวคิดพุทธสังคมนิยม ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรและอำนาจรัฐเพื่อสร้าง ความมั่นคงและความสมดุลทางสังคมอย่างแท้จริง ดังนี้

1. อุตสาหกรรมที่ไม่เป็ดเปียน นโยบายภาครัฐที่ยึดหลักพุทธสังคมนิยมไม่เพียงแต่เน้นการจัดสรรทรัพยากรที่เท่าเทียมเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจไปในทิศทางที่เน้น "อุตสาหกรรมที่ไม่เป็ดเปียน" หรือที่เรียกว่า สัมมาอาชีพะในทางพุทธศาสนา แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการผลิตและการดำเนินธุรกิจที่ไม่ก่อให้เกิดโทษหรือความทุกข์ต่อทั้งมนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งให้เกิดความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับการรักษาความยั่งยืนของโลก

2. อุตสาหกรรมที่ไม่เป็ดเปียนที่ถูกส่งเสริม การสนับสนุนอุตสาหกรรมที่ไม่เป็ดเปียนนี้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะ SDG 9 (อุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐาน) และ SDG 12 (การผลิตและการบริโภคที่รับผิดชอบ) ตัวอย่างอุตสาหกรรมที่นโยบายภาครัฐแบบพุทธสังคมนิยมจะส่งเสริมอย่างจริงจังได้แก่

พลังงานสะอาด การลงทุนและให้สิทธิประโยชน์แก่อุตสาหกรรมพลังงานหมุนเวียน เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม และชีวมวล เพื่อลดการพึ่งพาเชื้อเพลิงฟอสซิล ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของการเป็ดเปียนสิ่งแวดล้อมและสภาวะโลกร้อน

เกษตรอินทรีย์ การสนับสนุนเกษตรกรกรรมที่หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีที่เป็นพิษ ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมี เพื่อรักษาคุณภาพดิน น้ำ และความปลอดภัยด้านอาหารของผู้บริโภค รวมถึงสุขภาพของเกษตรกรเองนี่คือตัวอย่างที่ชัดเจนของการผลิตที่รับผิดชอบ

3. อุตสาหกรรมที่คำนึงถึงสุขภาพคนงาน การกำหนดมาตรฐาน และนโยบายที่สูงกว่าปกติเพื่อคุ้มครองสุขภาพกายและสุขภาพจิตของแรงงาน เช่น การจัดสภาพแวดล้อมการทำงานที่ปลอดภัย การให้เวลาพักผ่อนที่เพียงพอ และการสร้างสมดุลชีวิตและการทำงาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการมีจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจ

4. การบูรณาการเข้ากับนโยบายภาครัฐ การส่งเสริมอุตสาหกรรมเหล่านี้ต้องอาศัยกลไกของรัฐ เช่น การให้เงินทุนสนับสนุนงานวิจัยและพัฒนา การออกมาตรการลดหย่อนภาษี การกำหนดมาตรฐานสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวด และการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐที่ให้ความสำคัญกับสินค้าและบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม การขับเคลื่อนนี้เป็นการเปลี่ยนผ่านเศรษฐกิจไปสู่รูปแบบที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง และสอดคล้องกับหลักการพุทธสังคมนิยมที่เชื่อว่า ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจควรดำเนินควบคู่ไปกับการรักษาความดีงามทางจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อโลก

3.3 การส่งเสริมการศึกษาเชิงพุทธ

แนวคิดส่งเสริมการศึกษาเชิงพุทธเน้นการ ฝึกสติและจริยธรรม ตั้งแต่ระดับโรงเรียน ถือเป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังคุณลักษณะที่ช่วยลดช่องว่างและความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนภายในของมนุษย์ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและความคิดในระยะยาว

1. ความรับผิดชอบต่อสังคม การฝึกสติช่วยให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักรู้ถึงผลกระทบของการกระทำของตนเองต่อผู้อื่นและต่อส่วนรวม จริยธรรม สอนให้พวกเขามีหลักการในการดำเนินชีวิตและตัดสินใจบน

พื้นฐานของความเมตตาและกรุณา ความรับผิดชอบต่อสังคม จึงถูกพัฒนาขึ้นจากการมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสังคม ไม่ใช่เพียงแค่การแสวงหาประโยชน์ส่วนตน แต่เป็นการกระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคม

2. การเคารพสิทธิมนุษยชน หลักการทางพุทธศาสนาเรื่องความเสมอภาคของสรรพสัตว์และการไม่เบียดเบียน (อหิงสา) เป็นรากฐานสำคัญของการ เคารพสิทธิมนุษยชน การฝึกสติทำให้ผู้เรียนสามารถมองเห็นคุณค่าของผู้อื่นโดยปราศจากอคติ และเข้าใจว่าทุกคนมีความทุกข์และความต้องการพื้นฐานไม่ต่างกัน คุณธรรมเช่นเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา (พรหมวิหาร 4) สร้างทัศนคติที่ยอมรับความแตกต่างและปฏิเสธการเลือกปฏิบัติ ทำให้เมื่อเติบโตขึ้น พวกเขาจะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่ปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเป็นธรรม ไม่ละเมิดสิทธิและศักดิ์ศรีของเพื่อนร่วมงานหรือผู้ด้อยโอกาส

3. การลดลำเอียงและอคติในที่ทำงาน การฝึกสติคือการเรียนรู้ที่จะสังเกตความคิดและอารมณ์ของตนเองอย่างเป็นกลาง ทำให้บุคคลสามารถจับ ลำเอียงและอคติที่เกิดขึ้นในใจได้ทันท่วงที ก่อนที่จะส่งผลต่อการตัดสินใจ ในที่ทำงาน คุณสมบัตินี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรม เพราะช่วยให้ผู้นำและเพื่อนร่วมงานตัดสินใจ ประเมินผลงานหรือให้โอกาสโดยยึดตามหลักเหตุผลและคุณสมบัตินี้ที่แท้จริง ไม่ใช่ตามความรู้สึกชอบ/ไม่ชอบ หรือความเชื่อที่ฝังหัวเกี่ยวกับเชื้อชาติ เพศ ฐานะ หรือภูมิหลัง

4. การลดวัฒนธรรมบริโภคนิยม หลักธรรมเรื่องความพอประมาณ ความสันโดษ และการเห็นโทษของการยึดติดในวัตถุ (อุปาทาน) เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการ ลดวัฒนธรรมบริโภคนิยม การศึกษาเชิงพุทธสอนให้ผู้เรียนแยกแยะความต้องการที่แท้จริง ออกจากความอยากได้ที่ไม่สิ้นสุด ทำให้พวกเขา มีความฉลาดทางการเงินไม่ใช้จ่ายเกินตัว ไม่เป็นหนี้สินเพื่อไล่ตามกระแสหรือสถานะทางสังคม การลดพฤติกรรมบริโภคนิยมที่มาจากความอยากมีอยากเป็นนี้เป็นการสร้าง ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ ให้แก่ครัวเรือน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการทำलयงจรความเหลื่อมล้ำทางรายได้และทรัพย์สินที่ส่งต่อกันมา

การศึกษาเชิงพุทธที่เน้นการ ฝึกสติและจริยธรรมตั้งแต่ระดับโรงเรียน ถือเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำรุ่นต่อรุ่น SDG 10 โดยการพัฒนา ทุนภายใน ของผู้เรียน ซึ่งคุณลักษณะที่ปลูกฝังจะนำไปสู่การสร้างสังคมที่เป็นธรรมในอนาคต ความรับผิดชอบต่อสังคม และการเคารพสิทธิมนุษยชน เกิดขึ้นจากการที่ผู้เรียนมองเห็นความเชื่อมโยงและความเสมอภาคของมนุษย์ทุกคน ขณะเดียวกัน การฝึกสติช่วยให้พวกเขาสามารถ ลดลำเอียงและอคติในที่ทำงาน ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจที่เป็นธรรมและมีเหตุผล ส่วนการเรียนรู้เรื่องความสันโดษและความพอเพียงตามหลักจริยธรรม จะช่วยให้พวกเขา ลดวัฒนธรรมบริโภคนิยม ทำให้เกิดความมั่นคงทางการเงินและหลุดพ้นจากวงจรหนี้สินและการแข่งขันที่ไม่สิ้นสุด ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นการสร้างรากฐานคุณธรรมเพื่อทำลายวงจรความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน

8. สรุปท้ายบท

หลักการของพระพุทธศาสนาเป็นกรอบคิดสำคัญในการแก้ไขปัญหาสังคมและเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 8, 9, 10, และ 12 ซึ่งเป็นปัญหาที่เชื่อมโยงกันในห่วงโซ่อุปทาน การประยุกต์ใช้เริ่มต้นที่ระดับปรัชญาโดยใช้อริยสัจ 4 ในการวินิจฉัยว่ารากเหง้าของปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมคือ ความโลภ (โลภะ) และความอยากบริโภคไม่สิ้นสุด (ตัณหา) ซึ่งเป็นสมุทัยของทุกข์ในเรื่องแรงงานที่ไม่มั่นคงและการใช้ทรัพยากรเกินตัว การแก้ไขจึงต้องใช้มรรค เช่น สัมมาชีพ เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมและโครงสร้างที่เอื้อต่อการเบียดเบียน นอกจากนี้ปฏิเสธสมุปปาทยังช่วยให้เห็นว่าความยากจนและความเหลื่อมล้ำนำไปสู่การบริโภคเกินตัวและวิกฤตสิ่งแวดล้อม ทำให้ต้องแก้ปัญหาอย่าง องค์กรรวม และใช้ ไตรสิกขา เพื่อสร้างระเบียบแรงงานที่ไม่เบียดเบียน (ศีล) ลดการบริโภคนิยม (สมาธิ) และสร้างนวัตกรรมที่ไม่ทำลายโลก (ปัญญา)

ในระดับจริยธรรมและพฤติกรรม หลักธรรมได้ถูกแปลงสู่แนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเพื่อขับเคลื่อน SDGs สี่เป้าหมายอย่างชัดเจน สัมมาชีพเป็นหัวใจสำคัญในการแก้ไข SDG 8 งานที่มีคุณค่า โดยเน้นการสนับสนุนงานที่ได้มาตรฐานและไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่นหรือสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ อิทธิบาท 4 ถูกใช้ในการส่งเสริม SDG 9 นวัตกรรมด้วยการขับเคลื่อนการวิจัยและพัฒนาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมผ่านความมุ่งมั่น (ฉันทะและวิริยะ) และการใช้ปัญญาในการวิเคราะห์ (วิมังสา) ส่วนการแก้ไขความเหลื่อมล้ำ SDG 10 อาศัยพรหมวิหาร 4 โดยเฉพาะเมตตาและ

กรุณาเพื่อช่วยเหลือกลุ่มเปราะบาง และใช้อุเบกขาเพื่อสร้างความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร ท้ายที่สุดหลักสันโดษและมัตตัญญูตา (การรู้ประมาณ) คือกลไกสำคัญในการควบคุมการบริโภคเกินจำเป็นและลดขยะเพื่อบรรลุ SDG 12 การบริโภคที่ยั่งยืน

การประยุกต์ใช้ที่สมบูรณ์ที่สุดเกิดขึ้นใน ระดับนโยบายเชิงพุทธ (พุทธเศรษฐศาสตร์) ซึ่งเป็นการนำหลักธรรมมาออกแบบโครงสร้างรัฐและองค์กร หลักเศรษฐกิจพอเพียงถูกใช้เป็นกรอบคิดหลักที่ครอบคลุมทุก SDGs โดยเน้นหลัก ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การผลิตที่มีประสิทธิภาพ และการบริโภคอย่างมีสติ นอกจากนี้ นโยบายภาครัฐแบบพุทธสังคมนิยม ยังชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรควรถูกใช้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งนำไปสู่การออกแบบ ระบบภาษีที่ลดความเหลื่อมล้ำ SDG 10 การลงทุนโครงสร้างพื้นฐานที่เสมอภาค SDG 9 และการสร้างระบบแรงงานที่ คุ้มครองทั้งในและนอกระบบ SDG 8 การสนับสนุน อุตสาหกรรมที่ไม่เบียดเบียน เช่น พลังงานสะอาด และการผนวก การศึกษาเชิงพุทธ เข้าไปในระบบการศึกษา จึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและลดวัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยั่งยืนอย่างแท้จริงและครบวงจร

“พระบัณทิตนักรพัฒนารุมนร”

บทที่ 6

พุทธสันติภาพ

บทนี้เป็นการเสนอแนวคิดพุทธสันติภาพ โดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาบูรณาการเข้ากับแนวคิดร่วมสมัยด้านจิตวิทยา สังคมศาสตร์ การสร้างสันติภาพในระดับโลก มุ่งเน้นการเสนอสันติภาพในฐานะทั้งเป้าหมายและวิธีการ เพื่อดับเหตุแห่งความรุนแรงจากอวิชชา ตัณหา อตถา อย่างถอนรากถอนโคน ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่เริ่มต้นจากการฝึกฝนตนเองหรือเรียกว่าสันติภายใน ขยายไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดี การนำเสนอในครั้งนี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและสังคมที่สงบสุขอย่างยั่งยืน

1. บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และเศรษฐกิจก้าวหน้าไม่หยุดยั้ง ทว่าเสียงแห่งความเกลียดชังและความเหลื่อมล้ำก็ดังก้องไปพร้อมกัน ความรุนแรงมิได้อยู่แค่สมรภูมิ หากแทรกซึมในคาบับสื่อสังคมออนไลน์ ในห้องเรียน ในครอบครัว หรือในใจของเรา สันติภาพจึงไม่ใช่เพียงนโยบายระหว่างรัฐ หากต้องหยั่งรากจากจิตใจมนุษย์ พระพุทธศาสนาเสนอ “สันติภาพ” ทั้งในฐานะเป้าหมายและวิธีการ ไม่

เพียงบอกให้หยุดเบียดเบียน แต่สอนให้ดับเหตุของความรุนแรงตั้งแต่ระดับจิตใจ ความสัมพันธ์ จนถึงโครงสร้างสังคม ความสงบแท้คือการสลายเชื้อแห่งอวิชชา ตัณหา และอัตตา มิใช่แค่ความเงียบของเสียงปืน

บทนี้จะนำเสนอให้เห็นภาพรวม “สันติภาพเชิงพุทธ” ที่เชื่อมหลักธรรมกับแนวคิดร่วมสมัย ได้แก่ เมตตาภาวนากับจิตวิทยาเชิงบวก ศิลป์กับความเป็นธรรม เป็นวงจรบูรณาการของจิตใจ ความสัมพันธ์ โครงสร้างเพื่อมุ่งสู่ “นิพพาน” อันเป็นสันติสุขสูงสุด เราอาจไม่หยุดสงครามโลกได้ในวันพรุ่งนี้ แต่หยุดสงครามในใจได้ทันที ด้วยสันติภายในที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าสุขใดยิ่งกว่าย่อมไม่มี เสริมด้วย “สันติสัมพันธ์” ผ่านพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 และ “สันติโครงสร้าง” ผ่านอริยมรรคและมรรคทางสังคม

2. สันติภาพในพระพุทธศาสนา

นิยามคำว่า “สันติ” (บาลี : santi, สัมสกฤต : śānti) หมายถึง “ความสงบ” หรือ “ภาวะไร้ความขัดแย้ง” มีหลายระดับตั้งแต่ระดับจิตใจไปจนถึงสังคมและภาวะสูงสุดคือนิพพาน รากศัพท์มาจาก คำกริยา sam แปลว่า “ดับ สงบ ระวัง” จึงบ่งบอกกระบวนการคลี่คลายพลังลบจนเหลือเพียงความเย็น สว่าง และเบาสบาย ในพระไตรปิฎก “สันติ” ปรากฏทั้งในรูปคำนาม (สันติ) และคำคุณศัพท์ (สันตะหรือสันตัง) ตัวอย่างที่ชัดเจนอยู่ใน ธรรมบท ว่า “นตถิ สนติปริ สุขํ สุขอื่นยิ่งกว่า ‘สันติ’ ไม่มี” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/25/42) พระพุทธองค์ทรงเทียบสันติกับสุขสูงสุด เพราะดับเหตุแห่งทุกข์อย่างสิ้นเชิง

แท้ที่จริง คำว่า “สันติ” เป็นไวพจน์ของนิพพาน ปรากฏคำนี้หลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ชีวิตอุกขรณำเข้าไป อายุจึงสั้น ผู้ที่ถูกขรณำเข้าไปแล้วไม่มีเครื่องต้านทาน บุคคลพิจารณาเห็นภัยนี้ในมรณะ ควรละโลกามิส มุ่งสู่สันติ (สันติ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ส.ส.อ. 1/3/22)) อีกแห่งหนึ่งในอุปทาน มีการกล่าวถึง “สันติบท” หรือ “บทอันสงบ” ว่า ข้าพระองค์ได้เห็นธรรมอันประเสริฐ จึงยึดถือเอาสันติบท (สันติบท หมายถึง นิพพาน (ขุ.อป.อ. 1/504/338)) อันยอดเยี่ยมนี้อยู่ ดุจพญาครุฑจับนาคไป ฉะนั้น (ขุ.อป. (ไทย) 32/504/76) ซึ่งอธิบายไว้ว่า คือนิพพาน เหล่านี้แสดงว่า “สันติ” ในมุมมองของพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงความเงียบภายนอก แต่คือภาวะสะอาดจากทางโลกทั้งปวง ที่เป็นความสงบภายใน

ดังนั้น “สันติภาพ” (Peace) ที่ใช้กันทั่วไปในภาษาไทยและภาษาสากล ตรงกับคำบาลี “สันติ” (Santi, สันติ) ในพจนานุกรมบาลี-อังกฤษแทนคำว่า Santi ด้วยคำว่า Peace, Calmness, Tranquility ใช้บ่อยเพื่อหมายถึง “สภาวะแห่งความสงบ” อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาความหมายในเชิงโครงสร้างสามารถจำแนก “สันติ” ออกได้สามชั้น ได้แก่

1. สันติภายใน (Inner Peace) ความสงบแห่งจิตที่เกิดจากการรู้เท่าทันและปล่อยวางนิรวณฺ์ ดังเมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอนุรุทธะ กล่าวกาลานี้ขึ้นพร้อมกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ของพระผู้มีพระภาคผู้มีพระทัยมั่นคง ผู้คงที่ไม่มีแล้ว พระมุณีผู้ไม่หวั่นไหว ทรงมุ่งใฝ่สันติปรินิพพานเสียแล้ว พระองค์ผู้มีพระทัยไม่หดหู่ ทรงอดกลั้นเวทนาได้

มีพระทัยหลุดพ้นแล้ว ดุจดวงประทีปที่เคยโชติช่วงดับไปฉะนั้น” (ที.ม. (ไทย) 10/222/168)

2. สันติสัมพันธ์ (Relational Peace) ความสงบระหว่างบุคคล ตั้งอยู่บนพหุวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในมหาโควินทสูตร กล่าวถึงมหาโควินทพราหมณ์แม่เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาไปทั่วทุกทิศ ทุกสถาน แต่สรรพชีวิตทั้งหลายอย่างไม่มีขอบเขต ปราศจากแคว และความเบียดเบียน เป็นหนทางสู่พรหมโลก (ที.ม. (ไทย) 10/327/256) พระสูตรนี้ย้ำว่ากุศลจิตเหล่านี้ทำให้สังกรรมเย็น ไม่หวั่นไหวด้วยความโกรธ พยาบาท เมื่อแต่ละชีวิตบ่มเพาะสันติภายใน ผลย่อมแผ่สู่ความสัมพันธ์รอบตัว

3. สันติโครงสร้าง (Structural/Ultimate Peace) ความสงบในระดับวัฒนธรรม สถาบัน และสุดท้ายคือความสงบสิ้นเชิงแห่งนิพพาน ในสาริปุตตเถรสังคหิวาริกัตถุ (ขุ.ธ. (ไทย) 25/285/121) พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของพระสารีบุตร ดังนี้ เธอจงตัดความรักของตน เหมือนตัดดอกบัวที่เกิดในสารทกาล จงเพิ่มพูนทางแห่งสันติ (ทางแห่งสันติ หมายถึงมรรคมืองค์ 8 ที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. 7/72)) เท่านั้น และในอุปนิยสูตร (ส.ส. (ไทย) 15/3/4) ดังนั้น หลัก “มรรคมืองค์ 8” ได้นำเสนอแผนผังการถอนรากทุกข์ทางโครงสร้าง เมื่อเหตุแห่งทุกข์ถูกถอน “สันติ” อันสมบูรณ์จึงปรากฏ

การทำความเข้าใจ “สันติ” ยังต้องเทียบกับคำที่ใกล้เคียง เช่น อุปสมะ (Upasama) เน้น “ดับระงับ”, สมถะ (Samatha) เน้น “ตั้งมั่นสงบใจ”, และ ขันติ (Khanti) ที่หมายถึง “ความอดทน” อันเป็นหนทาง

ไปสู่สันติ ทว่า “สันติ” ครอบคลุมกว่าทุกคำ เพราะรวมภาวะสงบ ผลแห่งการดับ และสภาวะสุขสูงสุดไว้พร้อมกัน ในบริบทโลกสมัยใหม่ นักสันติภาพอย่าง Johan Galtung แยก “สันติลบ” (Absence of Violence) ออกจาก “สันติบวก” (Presence of Justice) แนวคิดนี้สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าเพียงหยุดทำชั่วยังไม่พอ หากต้องสร้างเหตุแห่งบุญทาน ศีล ภาวนา จึงจะเกิดสันติภาพแท้จริง ด้วยเหตุนี้ “สันติ” ในพระพุทธศาสนาจึงเป็นทั้งเป้าหมาย (ผลลัพธ์สงบเย็น) และวิธีการ (หนทางดับเหตุทุกข์) อยู่ในคำเดียวกัน

โดยสรุป “สันติ” คือภาวะแห่งความสงบบริบูรณ์ที่เริ่มจากใจผู้ต้นรู้ ขยายสู่ความสัมพันธ์ และลงหลักในโครงสร้างสังคม จนถึงขั้นสิ้นเชิงคือพระนิพพาน เป็นคำที่ให้ทั้งภาพปลายทางและพิมพ์เขียวของการเดินทาง เมื่อใดที่ชีวิตขจัดโลภ โกรธ หลงสิ้น เมื่อนั้น “สันติ” ซึ่งพระพุทธองค์ยกย่องว่าสุขอันเลิศก็ปรากฏพร้อมทั้งภายในและภายนอกในโลกเดียวกัน

3. หลักพุทธธรรมกับการสร้างสันติภายใน (Inner Peace)

การพูดถึง “สันติภายใน” ในพระพุทธศาสนาเริ่มต้นตรงจุดเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า “สุขอื่นยิ่งกว่า ‘สันติ’ ไม่มี” คำว่าสันติ จึงไม่ได้หมายถึงความเงียบงันชั่วคราว แต่เป็นสภาวะจิตที่ดับเหตุแห่งทุกข์ จนเหลือเพียงความเบาสบายและปัญญา เกิดเป็นสภาวะพุทธะ (Buddha-Wisdom) รับรู้โลกโดยไม่ถูกครอบงำด้วยโลภ โกรธ หลง ในพระไตรปิฎก “สันติ” มักปรากฏคู่กับศัพท์ที่สื่อถึงการระงับ (Upasama) หรือความตั้งมั่นสงบ (Samatha) แต่ สันติ ครอบคลุมกว่าทั้งสามชั้นของการดับ

ทุกซ์ (Bodhi, 2000) จึงอาจสรุปว่าสันติภายในคือ จิตที่หลุดพ้นจากการปรุงแต่งทางอารมณ์และมองโลกด้วยเมตตา

วิธีที่พระพุทธเจ้าใช้พิจารณาความคิด แบ่งออกเป็นสองกลุ่มคือ วิตก ได้แก่ อกุศลวิตก และ กุศลวิตก เพื่อละทิ้งความคิดที่พาไปสู่ความเดือดร้อน (Nāṇamoli & Bodhi, 1995) แนวทางนี้เปรียบเหมือน “Metacognition” ในจิตวิทยาสมัยใหม่ที่แยกผู้สังเกตออกจากเนื้อหาความคิด ทำให้เกิดพื้นที่ว่างก่อนตอบสนอง เรียกว่า Mindfulness คือเครื่องมือหลักในการตั้งจิตให้อยู่กับปัจจุบัน แนวเดียวกับที่ Kabat-Zinn เรียกว่า “inner stability and calm” (1994) งานวิจัยสมองพบว่า การฝึกสติช่วยลดการกระตุ้นอะมิกดาลา (Amygdala) คือ ส่วนหนึ่งของสมองที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ โดยเฉพาะความกลัว ความเครียด และสร้างลักษณะนิสัยที่เปลี่ยนแปลงอย่างถาวร (Altered Traits) เช่น ความสงบเย็น มีเมตตา และความยืดหยุ่นทางอารมณ์ที่คงทน (Goleman & Davidson, 2017) จึงยืนยันเชิงประจักษ์ว่าความสงบใจ ไม่ใช่ภาพฝันแต่เป็นสภาวะทางประสาทวิทยาที่ฝึกได้ แม้สติจะทำให้เห็นอารมณ์อย่างแจ่มชัด แต่ความเมตตาต่อตนเอง (Self-Compassion) เป็นตัวปรับอารมณ์ภายในให้เป็นมิตร ผู้ที่มีเมตตาต่อตนเองสูงมีระดับความเครียดและการตำหนิตัวเองต่ำกว่าชัดเจน ในมุมพระพุทธศาสนา เมตตาในที่นี้คือ “พรหมวิหาร 4” (อง. ปถกจ 22/192/252; อภ.ส.34/190/75; วิสุทธิ.2/124) และ สังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา) (ที.ปา. 11/140/167; 267/244; อง. จตุกก. 21/32/42; 256/335; อง.อภุทธก. 23/114/222; อง.นวก. 23/209/377) ที่เริ่มจากตนแล้วแผ่ออกสู่ผู้อื่น เมื่อจิตภายในสงบ

ความสัมพันธ์ภายนอกย่อมแปรผันตาม สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ว่า “อตตา หเว ชิต์ เสยโย ผู้ชนะตน (หมายถึงชนะกิเลสมีโลภะ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. 4/95) ได้ จึงชื่อว่า ผู้ชนะที่ยอดเยี่ยม” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/103/62) ดังนั้น การฝึกสันติภายในจึงเป็นเงื่อนไขของสันติภาพระหว่างบุคคลและสังคม

การบูรณาการ (Inner-Outer Loop) ในการสร้างสันติภายใน

ขั้นตอน	หลักธรรม	แนวทางสมัยใหม่	ผลลัพธ์
รับรู้	สติ (Sati)	การลดความเครียดด้วยสติเป็นฐาน (Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR)) เป็นโปรแกรมการฝึกสติที่พัฒนาโดย Jon Kabat-Zinn เพื่อช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวล และส่งเสริมสุขภาพจิตใจ	เห็นอารมณ์ตรงตามจริง
คัดกรอง	วิตก 2 ประเภท คือ อกุศลวิตก และ กุศลวิตก	การสังเกตความคิดระดับอภิปัญญา (Meta-Cognitive Monitoring) คือความสามารถในการตระหนักรู้ว่า “กำลังคิดอะไรอยู่” หรือ “กำลังใช้กระบวนการทางความคิดแบบใด” เป็นการรู้เท่าทันจิตใจของตนเองในระดับสูงขึ้น เช่น การรู้ว่าตนกำลังหลงทางในความคิด หรือกำลังมีอคติ	หยุดวงจรคิดเชิงลบ

ขั้นตอน	หลักธรรม	แนวทางสมัยใหม่	ผลลัพธ์
กลุ่ม เกลา	พรหมวิหาร 4	การฝึกเมตตาด้วยตนเอง (Self-Compassion Training) เป็นการฝึกฝนให้มีความเข้าใจ เข้าใจ ยอมรับ และอ่อนโยน ต่อตนเองในยามเผชิญความ ทุกข์ ความล้มเหลว หรือความ ไม่สมบูรณ์ของชีวิต	เพิ่มอารมณ์บวก และความเห็นใจ
ตอกย้ำ	มรรค 8 (สัมมาสติและ สัมมาสมาธิ)	การปฏิบัติสมาธิแบบเข้มข้น ระยะ ยาว (Long-Term Meditation Retreats) หมายถึงการฝึกสมาธิอย่าง ต่อเนื่องเป็นระยะเวลาหลาย วัน หรือ หลายสัปดาห์ ใน สถานที่สงบ เช่น วัด หรือศูนย์ ปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาจิตใจ อย่างลึกซึ้ง	สร้างลักษณะ ทางจิตใจหรือ พฤติกรรมที่ เปลี่ยนไปอย่าง ถาวร อันเป็นผล จากการฝึกฝน เช่น การเจริญ สติหรือสมาธิ (Altered Traits) คงทน
ขยายผล	สังคหวัตถุ 4	การส่งเสริมพฤติกรรม สร้างสรรค์ ต่อ สังคม (Prosocial Interventions) เป็นแนวทางหรือกิจกรรมที่ ออกแบบมาเพื่อส่งเสริม พฤติกรรมที่เอื้อเพื่อ เห็นอก เห็นใจ และช่วยเหลือผู้อื่น เช่น	สันติภาพเชิง สัมพันธ์

ขั้นตอน	หลักธรรม	แนวทางสมัยใหม่	ผลลัพธ์
		การฝึกเมตตา การพัฒนาทักษะการสื่อสารอย่างไม่ใช่ความรุนแรง	

สันติภายในจึงเป็นทั้งเส้นทางและจุดหมาย เริ่มจากฝึกสติพิจารณาความคิด อารมณ์ ปลุกเมตตาต่อตนเอง ยกย่องเป็นคุณธรรมสาธารณะ กระบวนการนี้สอดคล้องทั้งคำสอนในพระพุทธศาสนาและหลักวิทยาศาสตร์สมองร่วมสมัย จึงเป็นสะพานเชื่อมจิตใจสงบกับสังคมสงบอย่างแท้จริง ดังนั้น การที่จะสร้างสังคมสันติสุขได้จะต้องเริ่มจากตนเอง ก่อน นั่นคือพระพุทธศาสนาสอนให้มีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น ซึ่งถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานของสังคมที่สงบสุข “เมตตา” คือการปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และ “กรุณา” คือความพร้อมที่จะช่วยเหลือเมื่อเห็นผู้อื่นประสบทุกข์ หลักธรรมเหล่านี้ปรากฏในเมตตสูตรว่าด้วยการแผ่เมตตา (ขุ.สุ. (ไทย) 25/143-152/533-534) ที่เน้นย้ำให้แผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ภิกษุผู้จำพรรษาอยู่ในป่าให้ประพฤติตามหลักปฏิบัติอันเป็นคุณูปการแก่ตนเองและสังคม

พระธรรมเทศานี้เน้นว่าสันติภาพภายในและภายนอกเกิดจาก (ก) การพัฒนาคุณลักษณะเชิงจริยธรรมภายใน และ (ข) การแผ่ขยายเมตตาจิตอย่างไร้พรมแดน ผลลัพธ์คือการลดทอนความรุนแรงทางสังคมและการวางรากฐานสู่ภาวะหลุดพ้นจากวัฏสงสารในระดับปัจเจกและส่วนรวม

ผังแนวคิด “วงจรเมตตาสู่สันติภาพเชิงพุทธ”

สรุปได้ว่า เมตตสุตรมิได้เป็นเพียงบทสวดทางศาสนา หากคือ กรอบจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติ ที่ต่อยอดได้สู่โมเดลสันติสุขร่วมสมัย ตั้งแต่ จิตวิทยาบวกการพัฒนาชุมชน ไปจนถึงนโยบายสาธารณะระดับชาติและ โลก การขับเคลื่อน เมตตาและสติอย่างเป็นระบบ ย่อมสร้างภูมิคุ้มกันทาง สังคม ลดความรุนแรง เพิ่มทุนทางสังคม และก่อรูปสังคมสันติภาวะอย่าง ยั่งยืน

4. หลักพุทธธรรมกับการสร้างสันติสัมพันธ์ (Relational Peace)

“สันติสัมพันธ์” หมายถึง ภาวะสงบเย็นที่เกิดขึ้น ระหว่างมนุษย์ กับมนุษย์ ตั้งแต่ความสัมพันธ์แบบสองคนไปจนถึงระดับชุมชน ในพระพุทธานุชาต ภาวะนี้ตั้งอยู่พัฒนามาจากการสร้างสันติภายใน (Inner Peace) โดยใช้หลักพรหมวิหาร 4 ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่าเป็น “เครื่องประสานหมู่ชน” (Bodhi, 2012) นับเป็นกลไกสร้างสมานฉันท์ทาง สังคมที่ยังคงร่วมสมัยอย่างยิ่งเช่นเดียวกับหลักสัมมาวาจาในอริยมรรค 8 ซึ่งมุ่งตัดวิจตุลจิตส์ประการให้หมดสิ้น สิ่งเหล่านี้ก่อกำเนิดวัฒนธรรมการพูด และฟังที่ไม่ทำร้ายกันทั้งทางกาย วาจา ใจ ในมุมมองทฤษฎีสมัยใหม่ มีความเห็นว่า

1. การสื่อสารไม่แบ่งแยก (Non-Violent Communication: NVC) เน้น “การฟังด้วยหัวใจ” เพื่อตอบสนองความต้องการเชิงลึก (Rosenberg, 2015) สอดรับกับปิยวาจา ซึ่งใช้ถ้อยคำอ่อนโยนเพื่อ ประโยชน์ส่วนรวม

2. ทฤษฎีทุนทางสังคม เชื่อว่าเครือข่ายความไว้นื้อเชื่อใจ (Trust and Reciprocity) ทำให้สังคมลดต้นทุนความขัดแย้ง (Putnam, 2000) ซึ่งขยายผลมาจากทาน และอรรถจริยาอันเน้นการเกื้อกูล

3. การแปรรูปความขัดแย้ง (Conflict Transformation) เน้นเปลี่ยนคุณภาพความสัมพันธ์มากกว่าระงับปัญหาเฉพาะหน้า (Lederach, 2003) แนวคิดนี้ตรงกับแนวพุทธที่เน้น “ถอนเหตุปัจจัย” แทนการกดทับอาการ

กลไกสร้างสันติสัมพันธ์

ขั้นตอน	หลักการ	แนวทางสมัยใหม่	ผลลัพธ์
สร้างเมตตา	พรหมวิหาร 4	การทำสมาธิเมตตา (Loving-Kindness Meditation) เป็นการฝึกจิตเพื่อแผ่เมตตาและความปรารถนาดีต่อผู้อื่น รวมถึงตนเอง โดยมักใช้ลีลาภาวนา เช่น "ขอให้เขามีความสุข ปลอดภัย มีสุขภาพดี"	เพิ่มความเข้าใจ เข้าใจผู้อื่น (Empathy) ลดอคติ (Ricard, 2015)
สื่อสารด้วยสติ	สัมมาวาจา	โมเดลการสื่อสารอย่างสันติ 4 ขั้นตอน (Nonviolent Communication: NVC 4-Step Model) ประกอบด้วย 1. การสังเกต (Observation) 2. ความรู้สึก (Feelings) 3. ความต้องการ (Needs)	หยุด “โทษและการลงโทษ” “สังเกตความรู้สึก ความต้องการ และคำร้องขอ”

		4.คำร้องขอ (Requests)	
เกือบจะ อย่างเสมอ หน้า	สังคหวัตถุ 4	แนวปฏิบัติในการเสริมสร้าง ทุนทางสังคม (Social Capital Practices) หมายถึง ความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และความร่วมมือที่มีอยู่ใน ชุมชน ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนา สังคมอย่างยั่งยืน	เสริมพลัง (Empower) กลุ่ม เปราะบาง
ฟื้นฟูเมื่อ เกิด ความผิด	อุเบกขา (วางใจเป็น กลางอย่างมี ปัญญา)	วงกลมยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice Circles) เป็นกระบวนการ พูดคุยแบบมีส่วนร่วม เพื่อ ฟื้นฟูความสัมพันธ์หลังจาก เกิดความขัดแย้งหรือการ กระทำผิด โดยให้ผู้กระทำผิด เหยื่อ และชุมชนร่วมพูดคุยกัน	ฟื้นฟูสัมพันธ์ ไม่ใช่ แค่ลงโทษ (Zehr, 2015)

จากงานวิจัยในชุมชนชายแดนใต้ของไทยแสดงให้เห็นว่า
วงสนทนาเมตตา (Metta Circle) ลดอัตราความรุนแรงในครัวเรือนลง 18%
ภายใน 6 เดือน (Srisawat, 2022) หลักฐานภาคสนามนี้ยืนยันว่าคู่มือพุทธ
บวง NVC สร้างผลลัพธ์เชิงประจักษ์ได้จริง

“สันติสัมพันธ์” คือการต่อยอดจากสันติภายในไปสู่สันติโครงสร้าง
โดยทำงานผ่านเครือข่ายการสื่อสารความเข้าใจผู้อื่น (Empathy)
และการแบ่งปันทรัพยากรร่วมกัน พรหมวิหารและสังคหวัตถุทำหน้าที่เป็น

หลักจริยธรรม ส่วน Nonviolent Communication (NVC) กับ Conflict Transformation เป็นวิธีวิทยา ที่ช่วยให้หลักธรรมนั้นแปลเป็นพฤติกรรมในโลกสมัยใหม่ เมื่อใจสงบ ถ้อยคำสงบ โครงสร้างก็จะสงบตาม นี่คือหัวใจของ “Relational Peace” ที่พระพุทธรูปศาสนาวางไว้กว่า 2 พันปี และยังทันห่วงที่ต่อสังคมในศตวรรษที่ 21

การอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสันติต้องร่วมกันสร้างรูปแบบความดีที่เป็นมงคลในสังคม ดังเช่นในมงคลสูตร ซึ่งจะนำไปสู่ความเจริญมั่นคง มาสู่สังคมชุมชน ปรากฏในสุจิตโถมสูตรว่า ครั้งหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับจำพรรษาอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี ในกรุงสาวัตถี เมื่อสิ้นยามแรกของราตรี ทเวะ ผู้มีวรรณะผ่องใส เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วเขตวัน ได้เสด็จมาเฝ้าและถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า จากนั้นทรงยื่น ณ ที่ควร แล้วทูลถามว่า “เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายต่างสืบเสาะมงคลเพื่อความสวัสดิ พระองค์พึงประทานพระวินิจฉัยว่า ‘มงคลอันสูงสุด’ คือสิ่งใด” พระพุทธองค์จึงตรัสแสดงมงคลสูตร ซึ่งสรุปเป็นหลักปฏิบัติ 38 ประการ ดังนี้ ไม่คบหาคนพาล คบหาบัณฑิต บูชาบุคคลที่ควรบูชา ฟานักในถิ่นสิ่งแวดล้อมอันเหมาะสม มีทุนบุญจากการทำความดีในอดีต ดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม ใฝ่รู้รอบ (พหูสูต) มีความชำนาญในศิลปวิทยา รักษาวินัยที่ได้ศึกษา ใฝ่หาจาสุภาชิต บำรุงมารดาบิดา เอื้อเฟื้อต่อลูก อภิบาลคู่ครอง ประกอบการงานสุจริตไม่สับสน ให้ทาน ประพฤติธรรม (รักษาศีล ฯลฯ) เกื้อกูลเครือญาติประกอบอาชีพไรร่มลทิน ละเว้นบาปอกุศล ละการดื่มน้ำเมาและของมีนเมา ไม่ประมาทในธรรม เคารพ (สัมมาคารวะ) ถ่อมตน สันโดษ กตัญญูกตเวที

พึงธรรมตามกาลอันสมควร อดทนอดกลั้น เป็นผู้วางใจต่อกุศลธรรมคบหา
 สมณะ สนทนาธรรมตามกาล พากเพียรกำจัดอกุศลกรรม ประพฤติ
 พรหมจรรย์บริสุทธิ์ รู้เห็นอริยสัจ ทำพระนิพพานให้ประจักษ์ มีจิตไม่
 หวั่นไหวต่อโลกธรรม จิตปราศจากความเศร้าโศก จิตบริสุทธิ์ไร้ฉุฉิม จิตเกษม
 (สงบเบิกบาน) พระพุทธองค์สรุปว่า บุคคลไม่ว่ามนุษย์หรือเทวดาผู้ดำรง
 มงคล 38 ประการดังกล่าว ย่อมไม่พ่ายแพ้ต่ออุปสรรคทั้งปวง และบรรลุถึง
 ความสวัสดี ณ ที่ใดก็ตาม มงคลเหล่านี้จึงนับได้ว่าเป็น “มงคลอันสูงสุด”
 แห่งชีวิตมนุษย์และสวรรค์ (ขุ. สุ. (ไทย) 25/261-272/561-562) จะเห็นได้
 ว่า มงคลสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงนิยาม “มงคลอันสูงสุด” 38
 ประการ ตั้งแต่การเลือกคบคน จนถึงการบรรลุพระนิพพาน สูตรนี้มีได้
 จำกัอยู่ที่พิธีกรรม หากแต่เป็นกระบวนการทัศนจริยศาสตร์เชิงสัมพันธ์
 (Relational Ethics) ซึ่งครอบคลุม มิติบุคคล ครอบคลุม สังคม จิต
 วิญญาณ อันสอดคล้องกับโมเดล “สันติเชิงบวก” (Positive Peace) ของ
 กรอบ SDGs ของสหประชาชาติ มีประเด็นที่สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

มงคล 38 ประการ 4 ชั้น (Concentric Peace Model)

ชั้นมงคล	ตัวอย่างมงคล สำคัญ	หลักสมัยใหม่ (Positive Peace / SDGs)	ผลเชิงสันติสุข
1. รากฐานปัจเจก (Personal Integrity)	ไม่คบคนพาล ตั้งตนไว้ชอบ ศึกษาศิลปวิทยา วาจาสุภาสิต	Human Capital, Low Corruption, SDG 4	พัฒนาศักยภาพ และจริยธรรม ส่วนตน
2. ครอบครัวยุวมชน	บำรุงบิดามารดา	Good Relations	สร้างเครือข่าย

(Relational Cohesion)	อภิบาลคุ้มครอง แก้กฏเครือ ญาติ ให้ทาน	with Neighbours, SDG 3, 5, 10	ไว้วางใจ ลดความ รุนแรงเชิง ครอบครัว
3. เศรษฐกิจสถาบัน (Ethical Livelihood & Governance)	ประกอบอาชีพ สุจริต ละสุรา และอบายมุข กตัญญูทวดเวทีใน องค์กร	Sound Business Environment, Low Inequality, SDG 8, 16	เศรษฐกิจโปร่งใส ลดต้นตอ อาชญากรรม หนี้สิน
4. จิตวิญญาณสากล (Transcendent Peace)	คบสมณะ พากเพียรกำจัด อกุศล รู้เห็น อริยสัจ จิตเกษม	Acceptance of Rights, Free Flow of Information (มิติทางวัฒนธรรม และจริยธรรม)	หล่อเลี้ยงคุณค่า ร่วม ลดความ สุดโต่งทาง ความคิด

นอกจากนั้น พระพุทธรูปศาสนายังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและชุมชน ดังปรากฏในสังคาลกสูตร ที่แสดงถึงบทบาทและหน้าที่ของแต่ละบุคคลในสังคม เช่น ความกตัญญูระหว่างบุตรกับบิดามารดา การอยู่ร่วมกันของสามีภรรยา การปฏิบัติต่อเพื่อนบ้านและเพื่อนร่วมงานอย่างถูกต้อง ย่อมส่งผลให้เกิดความเข้าใจและความสงบสุขในชุมชน ปรากฏในสังคาลกสูตร ว่าด้วยสังคาลกมาณพ (ที. ปา. (ไทย) 11/242-274/199-218) เป็นหลักธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ (householder's code) เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นที่พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพบ “สังคาลกะ” บุตรคหบดี กำลังประคองอัญชลีไหว้

ทิต 6 ตามคำสั่งเสียของบิดา (การไหว้ทิศเชิงพิธีกรรมแบบพราหมณ์) จึงทรงใช้โอกาสนี้อธิบาย “ทิต 6” ในมิติคุณธรรมและสังคมศาสตร์ สะท้อนพุทธจริยศาสตร์ ที่เน้นความรับผิดชอบเชิงสัมพันธ์ (Relational Ethics) แทนพิธีกรรมภายนอก ขอสรุปเป็นกรอบแนวคิดที่พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอ ดังนี้

หลักทิต 6 กับจุดเน้นทางจริยศาสตร์และสังคม

โครงสร้าง	เนื้อหา	จุดเน้นทางจริยศาสตร์/ สังคม
กรรมกิลเลส 4	ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ	หลักศีล (บุคคลต้องละเว้นการคุกคามชีวิต ทรัพย์ ศักดิ์ศรี และความจริง)
อคติ 4	ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ	ทฤษฎี Bias ในจิตวิทยา สังคม คือ ความลำเอียง ทำให้ตัดสินใจไม่เป็นธรรม
อบายมุข 6	สุราเมรัย เทียวคำ มหรสพ การพนัน คบคนพาล ความเกียจคร้าน	เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมว่าด้วย Dissipation of Wealth & Human Capital
มิตรเทียม 4 / มิตรแท้ 4	(1) เอาประโยชน์ฝ่ายเดียว (2) ดีแต่พูด (3) ประจบ (4) ชักชวนในทางเสื่อม ตรงข้ามกับเพื่อนแท้ (อุปการะ, ร่วมสุขทุกข์, แนะนำประโยชน์, เมตตา)	สังคมวิทยาของทุนทางสังคม (Social Capital) คือ คุณภาพเครือข่ายสัมพันธ์
ทิต 6	มารดาบิดา (ทิศหน้า) อาจารย์	แบบจำลอง “จริยธรรม

	(ขวา) บุตร-ภรรยา (หลัง) มิตร (ซ้าย) ลูกจ้าง/คนรับใช้ (ล่าง) สมณพราหมณ์ (บน)	เชิงความสัมพันธ์ (Relational Duties)” ครอบครัวปัจเจก ครอบครัว วิชาชีพ สังคม ศาสนา
--	---	---

จากตารางสามารถวิเคราะห์ประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนกรอบจากพิธีกรรมสู่คุณค่า พระพุทธเจ้าทรง “ปรับความหมายทางสัญลักษณ์” จากการไหว้ทิศเชิงพิธีกรรม ไปสู่ทิศเชิงหน้าที่ (Functional Reinterpretation) ซึ่งเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย (Semantic Transformation) ในเชิงศาสนา

2. ศีลธรรมกับทุนทางสังคม การไม่ละเมิดกรรมกิเลส 4 และหลักเลี้ยงอบายมุข 6 สอดคล้องกับงานวิจัยร่วมสมัยว่าด้วย “พฤติกรรมเสี่ยง” ที่บั่นทอนต้นทุนมนุษย์ (Human Capital) และความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

3. ทิศ 6 ในฐานะระบบหน้าที่ซ้อนทับ (Overlapping Obligations) โครงสร้างนี้แสดง Multilayered Social Contract ระหว่าง (ก) ครอบครัว (บิดามารดา, คู่สมรส, บุตร) (ข) สถาบันการศึกษา (ครู ศิษย์) (ค) ตลาดแรงงาน (นายจ้าง ลูกจ้าง) (ง) เครือข่ายมิตรภาพ (Peer Network) และ (จ) สถาบันศาสนา

4. หน้าที่สองฝ่าย (Reciprocal Duties) ทำหน้าที่เป็น Checks and Balances เพื่อลดความเหลื่อมล้ำเชิงอำนาจ

5. มิติพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เมื่อพิจารณาร่วมกับเป้าหมาย Sustainable Development Goals (SDGs) ทิศ 6 ช่วยเสริม SDG 1 (ขจัดความยากจน) SDG 3 (สุขภาพ) SDG 4 (การศึกษา) SDG 8 (การทำงานที่มีคุณค่า) และ SDG 16 (สันติภาพ สถาบันเข้มแข็ง)

สรุปได้ว่า สิ่งกาลกสูตร นำเสนอกรอบจริยศาสตร์เชิงสัมพันธ์ที่ยังคงสอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย ไม่เพียงทำหน้าที่เป็นแนวทางศีลธรรมส่วนบุคคล แต่ยังให้มิติ Governance ระดับครัวเรือนและชุมชน เพื่อสร้าง “ทุนทางสังคมบวก” (Positive Social Capital) ลดปัจจัยเสี่ยง และส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ จุดเด่นของพระสูตรอยู่ที่ (1) การตีความเชิงหน้าที่แทนพิธีกรรม (2) การวางระบบความรับผิดชอบสองฝ่าย (Reciprocity) และ (3) การบูรณาการศีลธรรมกับโครงสร้างสังคมแบบองค์รวม

5. หลักพุทธธรรมกับการสร้างสันติเชิงโครงสร้าง (Structural/Ultimate Peace)

“สันติโครงสร้าง” คือมิติของสันติภาพที่มองลึกไปถึงระบบ กฎระเบียบ สถาบัน และวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดหรือสลายทุกข์ (Galtung, 1969) หากสันติภายในมุ่งปรับใจ และสันติสัมพันธ์มุ่งเยียวยาความสัมพันธ์ สันติโครงสร้างจึงหมายถึง การแปรรูปเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง จนไม่เอื้อให้เกิดความรุนแรงรูปแบบใด ๆ ในพระพุทธศาสนา ระดับนี้พาดผ่านไปถึง “สันติสูงสุด” (Upasama / Nibbāna) ซึ่งพระพุทธ

องค์ทรงอธิบายว่าเป็น “สันติบท” (Padam Santam) ที่ปราศจากเหตุทุกข์โดยสิ้นเชิง (Buddharakkhita, 1985: 82)

หลักอริยสัจ 4 ได้นำเสนอหนทางการขจัดทุกข์เชิงโครงสร้าง คือ (1) ทุกข์ ภาวะบีบคั้นทั้งเชิงส่วนบุคคลและสังคม (2) สมุทัย ต้นหาในระดับสถาบัน เช่น ระบบสะสมทุนที่เอื้อโลภะ (3) นิโรธ ความเป็นไปได้ของสังคมไร้การกดขี่ (4) มรรค เส้นทางปรับโครงสร้าง ศิล สมาธิ ปัญญา (Bodhi, 2000)

เมื่อพิจารณาร่วมกับหลักปฏิจจสมุปบาท พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า อวิชชาส่งผ่านต้นหา ไปสู่ภพ (โครงสร้าง) และชาติ (การเกิดปัญหา) ซึ่งตรงกับแนวคิด “ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง” ของ Galtung (1990) ที่ชี้ว่าอคติทางสถาบันทำให้ทรัพยากรและสิทธิ์กระจายไม่เท่าเทียม

พระพุทธเจ้าทรงระบุหลักสังคหัตถุ 4 เป็นเครื่องประสานหมู่ชน มีแนวเดียวกันกับ “Inclusive Institutions” ของ Acemoglu & Robinson (2012) และ Capability Approach ของ Sen (1999) ซึ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ทุกคนพัฒนาศักยภาพตน ดังนี้

1. ทาน คือ การคุ้มครองทางสังคม และสวัสดิการสังคม (Social Protection / Welfare)
2. ปิยวาจา คือ ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy) และการสื่อสารอย่างสันติ (Nonviolent Communication: NVC)
3. อัถถจริยา คือ การบริการสาธารณะและงบประมาณแบบมีส่วนร่วม (Participatory Budgeting)

4. สมานัตตตา คือ ความเสมอภาคตามกฎหมายและความเท่าเทียมทางเพศ (Equality before the law & Gender Equity)

เมื่อสังคมผสาน “สังคหัตถุ 4” เข้าสู่นโยบาย สันติเชิงโครงสร้าง จึงค่อย ๆ ผลิตผลเห็นจริง (Bodhi, 2012) ส่วน Galtung แยก Positive Peace ออกจาก “แต่ไม่มีสงคราม” เพราะมันคือการมีอยู่ของความเป็นธรรม (Galtung, 1969) อย่างไรก็ดี พระพุทธศาสนาเสนอขั้นตอนมากกว่า นั่นคือ นิพพาน ซึ่งเป็น “ความสงบระงับแห่งสังขาร” (Sāṅkhārūpasama) หมดเชื้อทุกข์ทั้งภายในและภายนอก (Nāṅamoli & Bodhi, 1995) ความหมายนี้ใกล้เคียง “Ultimate Peace” ในสาขา Peace Studies ที่หมายถึง สภาพไร้รากเหตุของความรุนแรง ทั้งเชิงจิตและเชิงสังคม (Barash & Webel, 2021)

กระบวนการประสานอริยมรรคกับแนวทางสมัยใหม่

หลักอริยมรรค (ส่วนสังคม)	แนวทางสมัยใหม่	ผลลัพธ์
สัมมาวาจา	คณะกรรมการค้นหาความจริงและสร้างความปรองดอง (Truth & Reconciliation Commissions) หมายถึงกระบวนการสืบหาความจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ความขัดแย้งหรือการละเมิดสิทธิมนุษยชนในอดีต และมุ่งสร้างความสมานฉันท์ในสังคม	เยียวยาประวัติศาสตร์ ความรุนแรง
สัมมาภิมันตะ	วาระการทำงานที่มีคุณค่า (องค์การแรงงานระหว่างประเทศ	ลดการเอาัดเอา เปรียบเทียบงาน

	- ILO) (Decent Work Agenda (ILO)) เป็นแนวคิดจาก ILO ที่ส่งเสริมให้แรงงานมีงานทำที่เหมาะสม มีรายได้เพียงพอ มีความปลอดภัย และสิทธิแรงงานที่ได้รับการคุ้มครอง	
สัมมาอาชีวะ	เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ 8 – การเติบโตทางเศรษฐกิจที่ครอบคลุมและยั่งยืน (SDG 8 – Inclusive Growth) เป็นเป้าหมายขององค์การสหประชาชาติที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึง ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และสร้างงานที่มีคุณภาพ	กระจายรายได้-โอกาส
สัมมาสังกัปปะ	การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Education For Sustainable Development) หมายถึงการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมความรู้ ทักษะ ค่านิยม และพฤติกรรมที่นำไปสู่การดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและสังคม	ปลูกจิตสำนึก สันติภาพรุ่นต่อไป

การปฏิบัติตาม “มรรค” เหล่านี้ในระดับนโยบาย เท่ากับการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมให้เอื้อต่อความสงบระยะยาว ตัวอย่างเชิง

ประจักษ์ เช่น งานศึกษาของ Bhutan's Gross National Happiness (GNH) ใช้เมตตาเป็นกรอบนโยบายเศรษฐกิจ ส่งผลให้คะแนนความสุขเฉลี่ยสูงกว่าค่าเฉลี่ยภูมิภาคเอเชียใต้ (Ura Et Al, 2012) กรณีเหล่านี้ยืนยันว่าการยกระดับ “หลักธรรมเชิงโครงสร้าง” เข้าสู่นโยบายสาธารณะสามารถสร้างสันติเชิงบวกในโลกความจริงได้

กล่าวได้ว่า “สันติโครงสร้าง” มองสันติภาพเป็นสมการระหว่างจิตสังคม และสถาบัน หากโครงสร้างผลิตความทุกข์ การปรับจิตใจหรือความสัมพันธ์ย่อมไม่ยั่งยืน ตรงกันข้าม เมื่อโครงสร้างเอื้อต่อคุณธรรม การเจริญเมตตาและสดียอมแบ่งบานง่าย ในที่สุด เมื่อเหตุแห่งทุกข์หมดสิ้น ทั้งในจิตและในสถาบัน “สันติสูงสุด” จึงบังเกิด นี่คือข้อเสนอพระพุทธศาสนา กับแนวคิดสากลร่วมสมัยว่า สันติภาพที่ยั่งยืนต้องถอนรากเหตุทางโครงสร้างควบคู่การฝึกจิตไปพร้อมกัน

อย่างไรก็ตาม ในยามที่เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมพระพุทธศาสนาแนะนำให้ใช้หลัก “สาราณียธรรม” คือ หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ และส่งเสริมความสมัครสมานสามัคคีกันเพื่อแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้ง ดังในโกสัมพียสูตร ว่าด้วยภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (ม.มู. (ไทย) 12/491-500/536-529) ได้บันทึกเหตุการณ์ภิกษุเมืองโกสัมพีแตกสามัคคี ทะเลาะวิวาทด้วยวจา รุนแรง จนประชาคมสงฆ์หย่อนคลอน พระพุทธเจ้าจึงทรงวางหลัก “สาราณียธรรม 6” เพื่อฟื้นฟูสันติภาพภายในองค์กรสงฆ์ หลักการดังกล่าวจัดอยู่ในกลุ่ม Conflict-Transformation ที่เน้นการแก้ต้นเหตุทางจิตใจและโครงสร้างความสัมพันธ์ มากกว่าการประนีประนอมแบบผิวเผิน

โครงสร้างเนื้อหาและคำอธิบายหลักสารานุกรมธรรม

สารานุกรมธรรม	ความหมายเชิงปฏิบัติ	บทบาทหน้าที่ต่อความเป็นเอกภาพ
เมตตากายกรรม	แสดงออกทางกายด้วยเจตนาเมตตาต่อเพื่อนร่วมพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง	ลดพฤติกรรมคุกคามเชิงกายภาพ สร้าง Safe Space
เมตตาวาจากรรม	ใช้วจีสุจริต อ่อนโยน สร้างสรรค์	ลดวาตะก้าวร้าว (Verbal Violence)
เมตตามโนกรรม	เจริญเมตตาภายในจิต ต่อทั้งผู้เห็นพ้องและเห็นต่าง	สกัด Negative Affect ที่เป็นเชื่อความรุนแรง
สาธารณโภคี	แบ่งปันทรัพยากรและลาภอันชอบธรรมแก่หมู่คณะอย่างเท่าเทียม	ลดแรงเสียดทานด้านการจัดสรรผลประโยชน์
ศีลสามัญญตา	รักษาศีลร่วมกันอย่างเคร่งครัด โปร่งใส ตรวจสอบได้	สร้างมาตรฐานจริยธรรมร่วม (Shared Ethical Standard)
ทิวฐิสามัญญตา	มีความเห็นร่วมกัน ประสานเป้าหมายทางจิตวิญญาณ	ตั้งเป้าหมายร่วม (Common Transcendent Goal) ลดความหมกมุ่นเรื่องอัตตา

สารานุกรมธรรมสะท้อนองค์ประกอบสำคัญสามประการของ Positive Peace Framework หมายถึง “ทัศนคติ สถาบัน และโครงสร้าง” ที่สร้าง คำจูนสังคัมสันติ ไม่ใช่แค่การไร้สงคราม แต่คือเงื่อนไข

เชิงระบบที่เอื้อต่อความมั่นคง มั่งคั่ง และภูมิคุ้มกันของประเทศ (Institute For Economics & Peace, 2024)

ในท้ายที่สุด สันติภาพย่อมเกิดจากการปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง ไม่สุดโต่ง มีความพอเพียง รู้จักเสียสละ และแบ่งปันซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาเน้นให้แต่ละบุคคลพัฒนา “จิต” และ “ปัญญา” เพื่อดำรงชีวิตอย่างสมดุลในสังคม หลักธรรมเหล่านี้หากนำไปประยุกต์ใช้ย่อมสร้างความเจริญอย่างมั่นคงและถาวรให้แก่ชุมชนตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาปรากฏในราลียสูตร ว่าด้วยผู้ใหญ่บ้านชื่อราลียะ (ส. ส. (ไทย) 18/364/419-430) ในยุคที่สังคมเผชิญความท้าทายด้านความเหลื่อมล้ำ ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และวิกฤตคุณภาพชีวิต การหันกลับมาศึกษาปรัชญาเชิงจริยธรรมในพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับกรอบพัฒนา “สันติสุขเชิงบวก” (Positive Peace) ช่วยเปิดมิติใหม่แก่การกำหนดนโยบายสาธารณะและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยตรง จึงก่อรูปเป็นกรอบคิดร่วมสมัยที่ส่งเสริมทุนมนุษย์ ทุนสังคม และสถาบันที่เข้มแข็ง อันเป็นรากฐานของสังคมสันติสุขในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างเป็นระบบและครบวงจร

6. สรุปท้ายบท

สันติภาพในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการ “ไม่มีสงคราม” หากแต่หมายถึงภาวะของการ “หมดเหตุแห่งทุกข์” ซึ่งเริ่มต้นจากภายในจิตใจ แผ่ขยายออกสู่ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และลงหลักในระดับโครงสร้างของสังคม แนวคิด “พุทธสันติภาพ” ได้ถูกอธิบายไว้อย่างเป็นระบบผ่าน 3

ระดับสำคัญ ได้แก่ 1. สันติภายใน (Inner Peace) ความสงบที่เกิดจากการรู้เท่าทันตน การฝึกสติ สมาธิ เมตตาภาวนา และการเจริญปัญญา 2. สันติสัมพันธ์ (Relational Peace) การอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ เมตตา และไม่เบียดเบียน โดยตั้งอยู่บนหลักมงคล 38 ทิศ 6 และสัมมาวาจาในอริยมรรค 8 และ 3. สันติโครงสร้าง (Structural/Ultimate Peace) การเปลี่ยนแปลงระบบ สถาบัน และวัฒนธรรม ที่ก่อทุกข้ออย่างแยกย่อย โดยใช้สังคหวัตถุ 4 หลักอริยสัจ 4 อริยมรรคมีองค์ 8 สาราณียธรรม 7 และหลักมัชฌิมาปฏิปทา

จากหลักฐานในพระไตรปิฎก เช่น มงคลสูตร สังคหสูตร เมตตสูตร และโกสัมพียสูตร สะท้อนว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงเสนอเพียงคำสอนด้านจิตวิญญาณ แต่ยังทรงวางรากฐานแห่งสันติภาพที่ครอบคลุมทั้งจริยธรรมส่วนบุคคล ความสัมพันธ์ทางสังคม และโครงสร้างเชิงระบบ สันติภาพเชิงพุทธมิใช่สิ่งเพื่อฝัน หากแต่เป็นกระบวนการที่ลงมือได้จริง โดยเชื่อมโยงจิตที่สงบเข้ากับสังคมที่ยุติธรรม ผ่านการฝึกตน การเข้าใจผู้อื่นและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอย่างเป็นระบบ เมื่อใดที่มนุษย์เข้าใจตนเอง รู้เท่าทันอารมณ์ สื่อสารด้วยเมตตา และร่วมสร้างระบบที่เกื้อกูล เมื่อนั้น “สันติภาพ” จะไม่ใช่แค่ปลายทาง หากแต่เป็นเส้นทางที่เราทุกคนก้าวเดินอยู่ทุกวัน

บทที่ 7

สุขภาวะเชิงพุทธ

สุขภาวะเชิงพุทธเป็นแนวคิดแบบองค์รวมที่ผสมผสานสุขภาพในทุกมิติ ได้แก่ กาย วาจา ใจและจิตวิญญาณ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ การดับทุกข์ และการเข้าถึง นิพพานสุข ซึ่งถือเป็นสุขภาวะขั้นสูงสุดที่เกิดจากการฝึกฝน ศีล สมาธิและปัญญา บทนี้ได้อธิบายและเปรียบเทียบประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ ความหมายของสุขภาวะ เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่าง สุขภาวะทางโลก กับ สุขภาวะเชิงพุทธ ที่มุ่งสู่ความสุขที่หลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง ผ่านปัญญาและการปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ยังอธิบายสุขภาวะเชิงพุทธออกเป็น 4 ประเภท สุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางปัญญา สุขภาวะทางสังคม ผ่านมิติพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับ SDG 3 ซึ่งให้เห็นว่า แนวทางของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมสุขภาวะองค์รวม นั้นสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ ที่ว่าด้วยการมีสุขภาพดีและคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างไร

1. บทนำ

สุขภาวะเชิงพุทธเป็นแนวคิดที่ผสมผสานสุขภาพในทุกมิติ ได้แก่ กาย วาจา ใจ และจิตวิญญาณ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา อันมีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์และเข้าถึงความสุขที่แท้จริงตามแนวทางอริยมรรค สุขภาวะในมุมมองเชิงพุทธมิได้จำกัดอยู่แค่การไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ หากแต่หมายถึงการดำรงอยู่ของสภาวะสมดุลทั้งภายในและภายนอก เป็นสุขที่เกิดจากการฝึกฝนพฤติกรรมที่ถูกต้อง (ศีล) การเจริญสติสมาธิ (สมาธิ) และการพัฒนาปัญญาในการเข้าใจความจริงของชีวิต (ปัญญา) นอกจากนี้ หลักสุขภาวะเชิงพุทธยังสะท้อนถึงการใช้ชีวิตอย่างพอประมาณ โดยอาศัยแนวคิดเรื่อง “ความพอเพียง” และ “ความไม่ยึดติด” เป็นแกนกลางในการหล่อหลอมวิถีชีวิตให้มีความเรียบง่าย ปลอดภัย และไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส วัตถุนิยม หรือความอยากไม่รู้จบ ทั้งนี้เพราะการแสวงหาความสุขจากภายนอกที่ปราศจากสติและปัญญานั้น มักนำไปสู่ความทุกข์และความสับสนในระยะยาว

ภาพที่ 7.1 กิจกรรมธรรมยาตราเทสสันตรี วิถีครูบาเจ้าศรีวิชัย

2. ความหมายของสุขภาวะเชิงพุทธ

1. ความหมายของคำว่า “สุขภาวะ” ในบริบททั่วไป

คำว่า “สุขภาวะ” (Well-being) ในบริบททั่วไป หมายถึง สภาวะของการมีสุขภาพดีทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งมีได้หมายถึงเพียงการไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมถึงความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างสมดุล มีคุณภาพ และสามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของตนเองและสังคมโดยรอบ (World Health Organization, 1948)

ในประเทศไทย คำว่า “สุขภาวะ” เริ่มมีการใช้อย่างแพร่หลายในแวดวงวิชาการและการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะภายหลังจากการเกิดกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวคิดด้านสุขภาพแบบองค์รวม อาทิสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ให้ความหมายของสุขภาวะว่าเป็น “สภาวะที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถพัฒนาได้ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา” (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2560)

สุขภาวะ หมายถึง “ความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ซึ่งรวมถึงสุขภาพทางกายที่สมบูรณ์ ความมั่นคงทางอารมณ์ ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว และสังคม การมีความหมายในชีวิต และการดำรงชีวิตอย่างมีเป้าหมาย” แนวคิดดังกล่าวสะท้อนถึงการมองมนุษย์ในมิติสหวิทยาการ และชี้ให้เห็นว่าการมีสุขภาวะที่ดีนั้น ต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุนจากทั้งภายในตนเองและภายนอกในระดับสังคมและวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป สุขภาวะในบริบททั่วไปจึงเป็นแนวคิดแบบองค์รวมที่เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างรอบด้าน โดยมีจุดมุ่งหมายในการสร้างสมดุลระหว่างสุขภาพทางกาย ความสงบภายในจิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และการเข้าถึงเป้าหมายของชีวิตอย่างมีความหมาย

ภาพที่ 7.2 การทำบุญตักบาตร ด้วยจิตอันเป็นกุศล

2. ความหมายของ “สุขภาวะเชิงพุทธ”

ในพระพุทธศาสนา สุขภาวะมิได้จำกัดอยู่เฉพาะสุขภาพะทางกายภาพเท่านั้น หากแต่เป็นการเข้าถึงความสุขที่แท้จริง อันมีรากฐานจากการฝึกฝนตนเองทั้งทางกาย วาจา และใจ เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ผ่องใสหลุดพ้นจากความทุกข์ ได้มีนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของคำว่าสุขภาวะเชิงพุทธ ไว้ดังนี้

คำว่า สุขภาวะเชิงพุทธ (Buddhist Well-being) จึงหมายถึงสภาวะแห่งชีวิตที่เจริญงอกงามทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา และจิต

วิญญาน โดยมีธรรมะเป็นเครื่องนำทางการดำเนินชีวิต ผู้ที่เข้าถึงสุขภาวะเชิงพุทธจะมีคุณสมบัติของผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบาน สามารถดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเอื้อเพื่อเกื้อกูล

นอกจากนั้น “สุขภาวะเชิงพุทธ” (Buddhist Well-being) หมายถึง สภาวะแห่งความสุข ความเจริญงอกงาม และความสมดุลงของชีวิตที่ตั้งอยู่บนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ (นิโรธ) และการบรรลุนิพพานสุข ซึ่งถือเป็นสุขภาวะขั้นสูงสุดในทัศนะของพระพุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตโต], 2559)

นอกจากนี้ สุขภาวะเชิงพุทธยังเน้นการภาวนา (การฝึกฝนจิตใจ) อันเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนา “สุขภาวะภายใน” เพื่อให้จิตสงบ เกิดปัญญา และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันธรรมชาติของทุกข์ สุข และความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ตามแนวทางแห่งมรรคมีองค์ 8

กล่าวโดยสรุป สุขภาวะเชิงพุทธจึงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่มุ่งเน้นความสมดุลและความเจริญภายในจิตใจ ไม่ยึดติดกับสุขชั่วครวจากวัตถุ แต่แสวงหาสุขแท้ที่ตั้งอยู่บนฐานของปัญญา ความเข้าใจในธรรม และความหลุดพ้นจากอาสวะทั้งปวง

ภาพที่ 7.3 การเจริญภาวนา ส่งผลให้เกิดสุขภาวะภายใน

3. ความแตกต่างระหว่างสุขภาวะทางโลกกับสุขภาวะเชิงพุทธ

สุขภาวะทางโลก (Worldly Well-being) และสุขภาวะเชิงพุทธ (Buddhist Well-being) แม้จะมีเป้าหมายร่วมกันในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้ดีขึ้น แต่มีฐานคิด พื้นฐานปรัชญา และแนวปฏิบัติที่ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

สุขภาวะทางโลกมักเน้นไปที่มิติทางกายภาพ จิตใจ และสังคม โดยวัดผลผ่านเกณฑ์ที่เป็นรูปธรรม เช่น ระดับรายได้ การเข้าถึงบริการสุขภาพ ความพึงพอใจในชีวิต หรือภาวะไร้โรคร้าย (World Health Organization, 1948) ซึ่งองค์การอนามัยโลกได้ให้คำนิยามว่า “สุขภาพคือสภาวะแห่งความสมบูรณ์ทั้งทางกาย จิตใจ และสังคม ไม่ใช่เพียงแค่การไม่มีโรคหรือความพิการ” แนวคิดนี้เป็นรากฐานของการกำหนดนโยบายด้านสาธารณสุขในระดับนานาชาติ รวมทั้งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในทางตรงกันข้าม สุขภาวะเชิงพุทธเน้นการพัฒนาที่มีมิติภายใน คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์และการรู้แจ้งในธรรม ความสุขในมุมมองของ พระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงภาวะที่ไม่มีโรคหรือปัญหา แต่หมายถึง “นิพพานสุข” ซึ่งเป็นความสุขอันประณีตที่เกิดจากการดับกิเลสและความ ยึดมั่นถือมั่น การบรรลุสุขภาวะในแนวทางนี้อาศัยการปฏิบัติศีล สมาธิ และปัญญาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

นอกจากนี้ สุขภาวะทางโลกมักเน้นการตอบสนองความต้องการ ผ่านวัตถุภายนอกหรือระบบสังคม เช่น เศรษฐกิจ การแพทย์ และ สวัสดิการ ขณะที่สุขภาวะเชิงพุทธมุ่งไปที่การรู้จักตนเอง การลดละความ ออยาก (ตัณหา) และการดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท อันเป็นการฝึกฝนเพื่อ พัฒนาจิตใจและปัญญาอย่างลึกซึ้ง

กล่าวโดยสรุป ความแตกต่างหลักระหว่างสุขภาวะทั้งสองแนวทาง อยู่ที่ “เป้าหมาย” และ “วิธีการบรรลุ” สุขภาวะทางโลกมุ่งสู่ความสุขที่ ประสบได้ในชีวิตประจำวัน ขณะที่สุขภาวะเชิงพุทธมุ่งสู่ความสุขที่หลุดพ้น จากทุกข์โดยสิ้นเชิง ด้วยอาศัยปัญญาและการปฏิบัติธรรมตามแนวทาง พระพุทธศาสนาอย่างเป็นองค์รวม

ภาพที่ 7.4 การเดินจงกรมทำให้ร่างกายแข็งแรง จิตใจสงบ มีสมาธิ

3. ประเภทของสุขภาวะเชิงพุทธ

1. สุขภาวะทางกาย

สุขภาวะทางกาย ในพระพุทธศาสนา หมายถึง สภาวะที่ร่างกายมีความสมบูรณ์ แข็งแรง ปราศจากโรคภัย มีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลต่อสุขภาพกาย และสามารถประกอบกิจกรรมประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่เป็นภาระแก่ตนเองหรือผู้อื่น สุขภาวะทางกายจึงไม่ใช่เพียงการไม่มีโรคเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมถึงการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและการบริโภคอย่างรู้ประมาณ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อการดูแลสุขภาพกายของพระสงฆ์ โดยกำหนดข้อวัตรต่าง ๆ เช่น การเดินจงกรม การบิณฑบาต การล้างบาตร และการรักษาความสะอาดที่พัทอาศัย ซึ่ง

ล้วนส่งเสริมสุขภาพกาย และสอดคล้องกับการดำรงชีวิตในเพศสมณะ
อย่างสมดุล (ส.ส. (ไทย) 15/198/285-286)

พระไพศาล วิสาโล (2549) อธิบายว่า สุขภาวะทางกาย หมายถึง
การมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง และสามารถดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี
ซึ่งเป็นการเกื้อหนุนให้ร่างกายมีความสมบูรณ์ทั้งในด้านการใช้ชีวิต การ
ดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ การบริโภคอย่างถูกหลัก
โภชนาการซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อร่างกาย และการดำเนินชีวิตที่สามารถ
ละ เลิก และหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยง อันเป็นบ่อเกิดของโรคร้ายไข้เจ็บ

นอกจากนี้ การพัฒนาสุขภาพทางกายยังต้องอาศัย “สัปปายะ
7” โดยเฉพาะ “โภชนสัปปายะ” อาหารที่เหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกาย
เกื้อกูลต่อสุขภาพ และ “อवासสัปปายะ” (ที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม) ซึ่งมี
บทบาทในการสร้างความสมดุลระหว่างร่างกายและจิตใจ (พระมหาภูมิจัย
วชิรเมธี, 2554)

ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมสุขภาพทางกายในบริบทเชิงพุทธจึงไม่ใช่
เพียงเรื่องทางการแพทย์ แต่เป็นการส่งเสริมให้มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วย
ปัญญาและเมตตาต่อตนเอง ผ่านพฤติกรรมที่พอดี ไม่เบียดเบียน และเอื้อ
ต่อการเจริญในธรรม

ภาพที่ 7.5 กิจกรรมทำความดี เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

1.2.2 สุขภาวะทางจิต

สุขภาวะทางจิต ในพระพุทธรศาสนา หมายถึง การที่จิตใจอยู่ในสภาวะที่ปลอดโปร่ง สามารถปรับเปลี่ยนและเข้าใจถึงสภาวะอันก่อให้เกิดความไม่มั่นคงทางจิตใจ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการมีจิตอภุศล เมื่อสามารถเข้าใจถึงสภาวะดังกล่าวได้ ก็จะสามารถเข้าถึงความสุขที่เกิดขึ้นได้ (พระไพศาล วิสาโล, 2549)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2559) ได้อธิบายว่า สุขภาวะทางจิตเป็นผลจากการควบคุมตนเองอย่างมีสติและสัมปชัญญะ เป็นจิตที่ได้รับการพัฒนาให้อยู่เหนืออำนาจของอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์ เช่น ความโกรธ ความโลภ และความหลง และสามารถดำรงอยู่ในภาวะของความสงบเย็น ด้วยการฝึกสมาธิและการเจริญปัญญาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะนำไปสู่ “จิตประณีต” หรือจิตที่หลุดพ้นจากทุกข์ นอกจากนั้น พระพุทธโฆษาจารย์

(ป.อ.ปยุตฺโต) (2562) ได้กล่าวว่าความสุขเป็นภาวะสมบูรณมีศัพท์ที่ใช้ต่างกัน

1. วิชา คือความสว่าง ผ่องใส กระจ่างแจ้ง มองเห็นชัดเจน ซึ่งเป็นลักษณะของปัญญา
2. วิมุตติ คือความหลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นภาวะที่สำคัญมาก อย่างที่ว่าแหละ ถ้าคนถูกมัด หรือแม้แต่แค่ถูกจับ ถูกบีบ ถูกกด เสียแล้ว ก็แค่จะอึดอัด ติดขัดไปหมด จะไปไหน บางที่แม้แต่เคลื่อนไหวก็ไม่ได้ เพราะไม่มีสิทธิ ทางพุทธะจึงบอกว่า จะต้อง “เสรี สงบสิทธิ”
3. วุฑฒิ คือ ความหมดจด สดใส บริสุทธิ์ ไม่พรัมมัว ไม่ขุ่นหมอง ซึ่งในทางจิตใจลึกถึงภายในจะทำให้มีความปลอดโปร่งไร้ไขไร้ข้อง
4. สันติ คือความสงบ ไม่ร้อนร่นกระวนกระวาย ไม่มีอะไร รบกวน แม้กระทั่งจะเคืองจะคาย เป็นภาวะประณีตอย่างยิ่ง ซึ่งสุขที่เกี่ยวข้องหาไม่ได้

ภาวะทั้ง 4 ประการที่กล่าวมา เป็นลักษณะหรือภาวะต่าง ๆ ที่สำคัญ ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบของภาวะแห่งความสมบูรณ์อันเดียวกัน เมื่อบุคคลมีภาวะเหล่านี้ครบถ้วนแล้ว ความสุขก็ย่อมปรากฏออกมาได้โดยธรรมชาติ

ดังนั้น การเจริญเมตตาภาวนาและการมีจิตที่ไม่เบียดเบียน เป็นแนวปฏิบัติที่ช่วยสร้างจิตใจที่สงบและเบิกบาน ซึ่งนอกจากจะมีผลดีต่อบุคคลแล้ว ยังส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงบวกกับสังคมรอบข้างอีกด้วย

ภาพที่ 7.6 การเจริญจิตภาวนาเป็นการฝึกจิตให้สงบตั้งมั่น

3. สุขภาวะทางปัญญา

สุขภาวะทางปัญญา ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง สภาวะที่บุคคลมีความสามารถในการพิจารณา ไตร่ตรอง และรู้เท่าทันเหตุแห่งทุกข์ และการดับทุกข์ โดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องนำทางชีวิต ปัญญาในที่นี้ หมายถึง “ญาณ” หรือ “ปัญญาอันเห็นตามความเป็นจริง” ซึ่งเกิดจากการฝึกฝนตนตามแนวทางแห่งอริยมรรคมีองค์ 8 โดยเฉพาะองค์ที่ว่าด้วย “สัมมาทิฐิ” และ “สัมมาสังกัปปะ” นอกจากนั้น สุขภาวะทางปัญญามีลักษณะเด่น คือ การมีความเข้าใจในกฎธรรมชาติ เช่น กฎแห่งกรรม อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และสามารถใช้ปัญญานี้ในการเผชิญกับปัญหาชีวิตด้วยความไม่ยึดติด ไม่หวั่นไหว และสามารถวางใจได้อย่างเป็นกลาง

ดังนั้นสุขภาวะทางปัญญาในทางพุทธศาสนา จึงเป็นกระบวนการภายในที่หล่อหลอมให้บุคคลสามารถใช้ปัญญาในการกำกับพฤติกรรมและจิตใจอย่างเหมาะสม โดยปัญญานี้มิได้เกิดจากการเรียนรู้ภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการพัฒนาตนเองเป็นองค์รวมผ่านศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งนำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ในที่สุด

ภาพที่ 7.7 พิธีประสาทปริญญาบัตรของผู้สำเร็จการศึกษา

4. สุขภาวะทางสังคม

สุขภาวะทางสังคม หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข ด้วยความเคารพในสิทธิของตนเองและผู้อื่น มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ และมีจิตสำนึกทางสังคม นอกจากนั้น สุขภาวะทางสังคม เป็นองค์ประกอบสำคัญของสุขภาวะเชิงพุทธซึ่งเน้นถึงความกลมกลืนระหว่างบุคคลกับสังคมโดยรอบ และความสัมพันธ์กับ

ธรรมะหรือคุณธรรมอันนำไปสู่ความสงบเย็นภายใน พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การมีเมตตาธรรม ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล และการพัฒนาใจให้หลุดพ้นจากอหังการและกิเลส ซึ่งเป็นรากฐานของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ

ดังนั้น การส่งเสริมสุขภาวะทางสังคมทางพระพุทธศาสนาจึงควรมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจให้มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา พร้อมทั้งการดำรงชีวิตอย่างมีสติ สมาธิ และปัญญา ซึ่งจะส่งผลให้บุคคลสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม และมีคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์ทั้งในระดับบุคคลและสังคม

ภาพที่ 7.8 กิจกรรมกีฬาเป็นสื่อกลางที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ในหมู่คณะ

4. พระพุทธศาสนากับการมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (SDG 3)

พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาแห่งปัญญา มิได้จำกัดเพียงแค่การสั่งสอนเรื่องการหลุดพ้นเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงการดำเนินชีวิตอย่างมีสุขภาวะในมิติต่าง ๆ อันเกื้อหนุนต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยเฉพาะในยุคสมัยที่สังคมโลกเผชิญกับปัญหาสุขภาพทั้งทางกาย จิตใจ และความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างซับซ้อน แนวทางของพระพุทธศาสนาได้รับการพิจารณาว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริม “สุขภาวะองค์รวม” (Holistic Well-being) ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goal 3: SDG 3) ขององค์การสหประชาชาติ ที่มุ่งให้ประชากรโลกมีสุขภาพดีและมีชีวิตที่ยืนยาว

พระพุทธศาสนาสอดคล้องกับ SDG 3 อย่างลึกซึ้ง โดยมีหลักธรรมและแนวปฏิบัติที่มุ่งสร้างสุขภาวะองค์รวม (holistic well-being) แก่ปัจเจกบุคคลและสังคม

1. สุขภาพกายและการดูแลสุขภาพด้วยสติ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ดูแลร่างกายด้วยความพอดีตามหลัก มัชฌิมาปฏิปทา คือการหลีกเลี่ยงความสุดโต่งระหว่างการทรมาณตนกับการเสพสุข นอกจากนี้พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการบริโภคอย่างมีสติ (โยนิโสมนสิการ) และการหลีกเลี่ยงสิ่งเสพติด ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายย่อยของ SDG 3 เช่น การลดการใช้สารเสพติด การควบคุมโรคไม่ติดต่อ และการส่งเสริมโภชนาการที่เหมาะสม

2. สุขภาพจิตและการฝึกสติ พระพุทธศาสนานำเน้นการฝึกจิตผ่านการเจริญสติ สมาธิ และปัญญา เช่น สติปัฏฐาน 4 และ อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวล และส่งเสริมสุขภาพจิตอย่างยั่งยืน แนวทางเหล่านี้เริ่มได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะในรูปแบบการบำบัดด้วยสติ (Mindfulness-Based Therapy) ที่ใช้ในการดูแลผู้ป่วยซึมเศร้า วิตกกังวล และภาวะเรื้อรังต่าง ๆ

ภาพที่ 7.8 การสวดมนต์ช่วยให้จิตใจผ่อนคลาย ลดความฟุ้งซ่าน

3. สุขภาวะทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับหลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่เกื้อกูล ลดความรุนแรง ความเกลียดชัง และการเลือกปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับ SDG 3 ที่เน้นเรื่องการมีชีวิตรอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเอื้อ

ต่อการมีสุขภาวะ โดยเฉพาะในกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้หญิง เด็ก และ ผู้สูงอายุ

ภาพที่ 7.9 การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุเป็นประเพณีที่สะท้อนความกตัญญู

4. การดำรงชีวิตที่สมดุลและยั่งยืน พระพุทธศาสนาเน้นการรู้จักตนเอง เข้าใจทุกข์ และดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมายที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) ผ่านหลักอริยสัจ 4 และ อิทธิบาท 4 ซึ่งช่วยให้บุคคลดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีวินัย และไม่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น อันเป็นฐานรากของการมีสุขภาวะในระยะยาว

ภาพที่ 7.10 รักษาศีลส่งเสริมความสงบในสังคม

ดังนั้น พระพุทธศาสนาเสนอแนวทางแบบองค์รวมที่ส่งเสริม สุขภาวะทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ อันสอดคล้องอย่างยิ่งกับ SDG 3 ขององค์การสหประชาชาติ ไม่เพียงแต่ในมิติของการดูแลสุขภาพในระดับบุคคล แต่ยังรวมถึงการสร้างระบบคุณค่าและจริยธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับสังคมและโลกอย่างยั่งยืน

5. สรุปท้ายบท

สุขภาวะเชิงพุทธเป็นแนวคิดที่ผสมผสานการพัฒนาชีวิตในทุกมิติ ได้แก่ กาย วาจา ใจ ปัญญา และจิตวิญญาณ โดยตั้งอยู่บนรากฐานของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป้าหมายสูงสุดคือการดับทุกข์และเข้าถึงความสุขแท้จริงผ่านการดำเนินชีวิตอย่างมีศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งสะท้อนแนวคิดสุขภาวะที่ไม่จำกัดเพียงการไม่มีโรคร้าย แต่รวมถึงความสมดุลภายใน การรู้จักพอประมาณ และการไม่ยึดติดในวัตถุหรืออารมณ์

สุขภาวะเชิงพุทธแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ สุขภาวะทางกาย ที่เน้นการดูแลร่างกายด้วยสติ ความพอประมาณ และการดำเนินชีวิตตามหลักสัปปายะ 7 สุขภาวะทางจิต ที่เกิดจากการฝึกสมาธิภาวนาและการเจริญเมตตา ทำให้จิตใจสงบและหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส, สุขภาวะทางปัญญา ที่เน้นการเข้าใจธรรมชาติของชีวิตด้วยญาณทัศนะและอริยสัจ 4 และสุขภาวะทางสังคม ซึ่งเน้นการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเอื้อเฟื้อผ่านหลักพรหมวิหาร 4

แนวทางนี้ยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (SDG 3) ว่าด้วยการมีสุขภาพดีและคุณภาพชีวิตที่ดีทุกช่วงวัย โดยพระพุทธศาสนาเสนอวิธีการที่ส่งเสริมสุขภาพกาย ใจ และจิตวิญญาณอย่างครบวงจร ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับบุคคล ครอบครัว และสังคม เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน สมดุล และมีความหมาย

สุขภาวะ พุทธธรรม นำชีวิต
ศีลตั้งจิต มั่นคง ไม่หลงไหล
สมาธิ กล่อมจิต ให้สงบใจ
ปัญญาไกล ทุกข์พ้น พาใจเบา

บทที่ 8

พุทธิปัญญา

พุทธิปัญญาให้ความสำคัญกับปัญญา ในฐานะเครื่องมือทำลายโมหะ โดยจำแนกบ่อเกิดของปัญญาเป็น 3 ระดับ คือ สุตมยปัญญา ปัญญาจากการเรียนรู้ จินตามยปัญญา ปัญญาจากการคิดวิเคราะห์ และภาวนามยปัญญา ปัญญาจากการปฏิบัติ พร้อมทั้งประยุกต์หลักนวัคส์ตฤศาสน์ คำสอน 9 ประการ เพื่อการจัดการเรียนการสอนในยุคปัจจุบันให้สอดคล้องกับแนวคิดพุทธิปัญญานิยม

1. บทนำ

เมื่อกล่าวย้อนไป 2,600 กว่าปีที่ผ่านมา สมัยที่พระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในโลก พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้านั้น ได้เสียสละกำลังกาย สติปัญญา ความสามารถเพื่อบำเพ็ญเพียรให้ตนเองได้บรรลุธรรมและรู้หลักอริยสัจ 4 รวมลงในอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นทางที่ไปสู่การพ้นทุกข์ได้แล้วพระองค์ได้พยายามที่จะแสวงหาผู้ที่จะตรัสรู้ตามพระองค์ จนเกิดพระสงฆ์สาวกรุ่นแรกกล่าว คือ ปัญจวัคคีย์ (ฤๅษี 5 คนที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาสมัยบำเพ็ญเพียร) เป็นผู้ที่ยืนยันคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าสามารถนำมาประพฤติปฏิบัติและพัฒนาตนและ

ศึกษาทำให้เกิดผลอย่างแท้จริงได้ ดังนั้นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องยืนยันได้ว่ามีเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปพัฒนาทางการศึกษา พัฒนาด้านจิตและพัฒนาด้านปัญญาได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งสามารถสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง พุทธิปัญญาหรือปัญญาเชิงพุทธเป็นการนำหลักหรือองค์ความรู้เป็นหลักธรรมในแต่ละหัวข้อ รวมถึงปัญญาที่เป็นลักษณะเชิงพุทธที่บูรณาการกับพระพุทธรศาสนามารวมกับศาสตร์ในทุกทั่วโลกมาประกอบเป็นปัญญาเชิงพุทธเพื่อเป็นการศึกษาที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาการศึกษาที่ถาวรที่พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนไว้เป็นหลักคำสอนก็คือหลักของความไม่ประมาทคือสติ จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีสติและศึกษาในสิกขา 3 ซึ่งประกอบด้วย ศีลสมาธิ และปัญญาเป็นเครื่องอบรมกายภาวนาให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำตนให้ขัดเกลาไปสู่ความพ้นทุกข์เป็นบรมสุขได้อย่างเที่ยงแท้ถาวร ซึ่งการจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้าง มนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือสร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้าก้าวหน้าไปนั้นตั้งแต่ว่า ละสังฆาตญาณอย่างสัตว์แล้วก็มีความคิดนึกอย่างมนุษย ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้า ยิ่งๆขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือการพัฒนามนุษยธรรมให้มันมาในทิศทางที่ถูกต้อง คือ ละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว ก็เลสไม่อาจจะเกิดบุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมี สันติภาพนั้นคือเป้าหมายของการศึกษา

“คนฉลาดไม่เข้าเรื่อง หรือฉลาดไม่เป็นเรื่อง ก็เหมือนลิงเฝ้าสวน ตัวนี้กว่า
จะทำประโยชน์ แต่กลับทำให้เสียหาย ทำลายประโยชน์ ไม่ทำให้เกิด
ความสุข คือทำให้เกิดโทษ กลายเป็นการทำลาย”

(ช.ช. (ไทย) 27/46/15)

2. ปัญญาในพระพุทธศาสนา

ปัญญาในพระพุทธศาสนาได้แก่ ปัญญาเจตสิก หมายถึง ปัญญาที่รู้
อย่างแจ่มแจ้ง ความไม่หลง ความไม่งมงาย ปัญญาเจตสิก เป็นเครื่อง
ทำลายกิเลส ปัญญาเจตสิก อุปมา เหมือนประทีปโคมไฟที่ให้แสงสว่างในที่
มืด ปัญญาเจตสิกเป็นเครื่องนำทางชีวิตให้มีคุณภาพดีขึ้น (อภิ.สง. (ไทย)
34/89/43) ปัญญาเจตสิก หมายถึง ปัญญาที่ทำลาย กองความโง่ หรือ
ทำลาย และถอนโมหะเจตสิก ซึ่งเป็นหัวหน้าบาป หรืออกุศลธรรมทั้งปวง
องค์ประกอบที่เป็นตัวอาการของปัญญาเจตสิกนั้น ได้แก่ 1.มีความรู้ที่
ถูกต้องตรงกับความจริง และความดี 2.มีความคิดที่ถูกต้องตรงกับความจริง
3.มีความคิดที่ถูกต้องตรงกับความดีทางฝ่ายที่เป็นกุศลธรรม ทั้งภายใน
คือตนเองและภายนอกคือ ผู้อื่น ทุกระดับ ทั้งระดับโลกียะ คือ ระดับโลก
มายา และระดับโลกุตตระ คือ ระดับหลุดออกจากโลกมายา ทั้งความจริง
สมมุติสัจจะ และความจริงระดับปรมัตถสัจจะ เป็นธรรมชาติ รู้แจ้ง รู้รอบ
รู้ลึก รู้ต้น หยั่งรู้ หยั่งเห็น ครบทุกด้านเต็มทุกระดับ รู้แทงตลอดสภาวะธรรม
ทั้งฝ่ายดี ฝ่ายไม่ดี และสามารถรู้แทงตลอดทั้งไม่ใช่ฝ่ายดีและไม่ใช่ฝ่ายไม่ดี

ทั้ง 3 กาล คือ กาลอดีต กาลปัจจุบัน กาลอนาคต (พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), 2550)

อานิสงส์ของปัญญาเจตสิก ไม่สามารถคำนวณคุณค่าออกมาได้ สรุปรุได้ดังนี้ (พระคันธसारากิจ, 2549)

1. ความดีทั้งปวงเกิดขึ้นมาได้เพราะปัญญา
2. ปัญ्यानนำไปสู่สถานชั้นสูงได้
3. ปัญ्यानนำไปสู่อริยมรรคได้ด้วยปัญญา
4. ปัญญาเป็นธรรมอันยอดเยี่ยม เป็นดวงตาทุกสิ่ง
5. ปัญญาไม่มีอะไรเทียบได้
6. ปัญญาทำลายมิจฉาภิภูริทั้งปวงได้
7. คนมีปัญญาไม่ถูกตัดนทาลากไป
8. คนมีปัญญาสลัดตนออกไปจากวิฏฐะ
9. คนมีปัญญาถอนรากเหง้าของความชั่วได้

บ่อเกิดของปัญญา ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งทุกอย่างย่อมเกิดมาเหตุ ปัญญาเองก็เช่นเดียวกันจะต้องเกิดมาจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังพุทธภาษิตที่ว่า โยคา เว ชายะติ ฐิริ แปลว่า ปัญญา จะเกิดขึ้นได้ ต้องมีการกระทำให้เกิดขึ้น ซึ่งเหตุที่จะให้เกิดปัญญานั้นมี 3 ประการ คือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2557)

1. สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิดจากการฟัง ทั้งฟังครูสอน ฟังการพูด ฟังการอภิปราย นอกจากนั้น การอ่านหนังสือ สิ่งพิมพ์ การได้เห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตลอดถึง

การศึกษาเล่าเรียนความรู้ทุกชนิด ซึ่งความหมายโดยอ้อมก็ถือว่าเป็นการ ฟังด้วย เช่นเดียวกัน

2. จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดค้น หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิดจากการคิด พิจารณาเรื่องต่าง ๆ ตามที่ได้รับรู้มา ทั้งการ ฟัง การอ่าน การศึกษาค้นคว้า แล้วนำมาคิดวิเคราะห์ทบทวนหาเหตุผล รวบรวมเป็น ความรู้ใหม่ เราก็จะเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

3. ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการอบรมฝึกฝน หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิดจากการลงมือทำ เพราะการฟัง หรือการคิดตาม เพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้เรากระจ่างแจ้งได้ ต้องลงมือทำหรือลงมือ ปฏิบัติตามจึงจะสามารถเข้าใจได้มากขึ้น เนื่องจากความรู้ลักษณะนี้เป็นทั้ง ทฤษฎีและการปฏิบัติ เช่น การค้นคว้าทดลองต่าง ๆ ทางด้านวิทยาศาสตร์ การฝึกปฏิบัติงานช่างฝีมือต่าง ๆ เป็นต้น

กระบวนการรับรู้จะมาจากช่องทางใด ทางอายตนะทั้งหก ทางการ ผุดคิดได้เอง ทางการพินิจพิเคราะห์ไตร่ตรองปัญหา แต่สุดท้ายแล้ว กระบวนการพัฒนาความรู้ ปัญญาให้ตนเองในระบบของพุทธปรัชญา ก็ สรุปลงอยู่ในกระบวนการของ จินตะ (คิด) สุตตะ (ฟัง) ภาวนา (พินิจ)

“การใช้ปัญญาจึงต้องระมัดระวังเหมือนกัน อาจจะมีการผิดพลาด โดย เข้าใจว่า เรานี้ใช้ปัญญาหรือเรามีปัญญามากแล้ว แต่ปัญญาของเรานั้น อาจจะมีจุดบกพร่อง มีแง่ที่ไม่สมบูรณ์ หรือใช้ผิดพลาด ทำให้เกิดโทษเกิด ความเสียหายขึ้นมามากมาย นี่ก็เป็นเรื่องหนึ่ง”

(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2560)

ภาพที่ 8.1 สร้างปัญญาที่เกิดจากการฟัง

ที่มา: บัณฑิตนักพัฒนาชุมชนเชิงสร้างสรรค์ด้วยปัญญาและคุณธรรม
4-7 กรกฎาคม 2568 ชุมชนบ้านซุง หมู่ 1 อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.สระบุรี

3. พุทธิปัญญา

ความหมายของพุทธิปัญญาตามความหมายของนักวิชาการได้ให้ความหมายพุทธิปัญญา ไว้ดังนี้

ทวนพุทธิปัญญา 2 ประการ คือ 1) ระบบความจำเป็นหน่วยประมวลผลข้อมูลที่มีการทำงานเชิงรุก 2) ความรู้เดิมมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ใหม่ หมายถึงการให้ความสำคัญ การรับรู้ การหยั่งรู้ และการสร้างความหมาย (Merriam et al, 2007, อ้างใน อภิภา ปรัชพฤทธิ, 2555)

พุทธิปัญญา หมายถึง การรู้คิดหรือการคิด ความสนใจ การรับรู้ การระลึกได้หรือจำได้ การคิดอย่างมีเหตุผล การจินตนาการหรือวาดภาพในใจ การคาดการณ์ล่วงหน้า หรือการมีแผนรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น การ

ตัดสินใจ การแก้ปัญหา การสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (Marquardt, 2554)

พุทธิปัญญา เกี่ยวข้องกับความรู้และทักษะการเรียนรู้ ความเข้าใจที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ที่สำคัญ (สุปราณี บุระ, 2557)

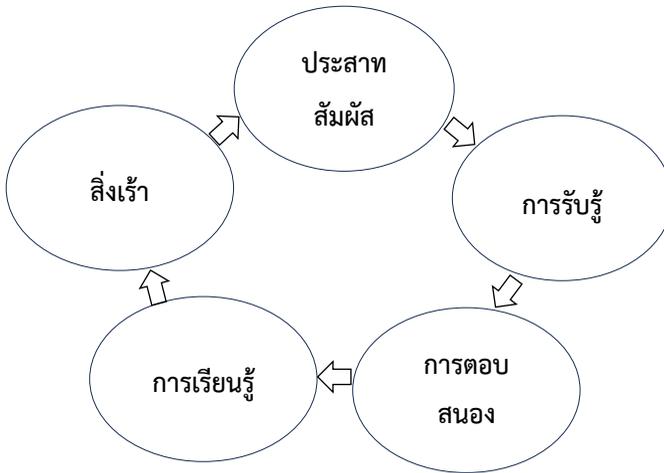
พุทธิปัญญา เป็นการเรียนรู้ที่ปรับโครงสร้างทางความคิด ซึ่งมาจากจิตใจของแต่ละบุคคล การที่แต่ละบุคคลมีโครงสร้างทางความคิดต่างกันมาจากสังคมที่เป็นปัจจัยภายนอก ทำให้แต่ละคนต้องมีอำนาจในการปรับโครงสร้างความคิดของตนเอง (อภิภา ปรัชญพุทธิ, 2555)

การกระตุ้นด้วยวิธีของพุทธิปัญญา (Cognitive Strategy Activators) หมายถึง การนำบทเรียนมาใช้สื่อกระตุ้นหรือเร้าทำให้ผู้เรียนได้ใช้ปัญญาในการคิด เช่น การบอกไปด้วยภาพ แผนผัง ซึ่งทำให้ผู้เรียนจดจำบทเรียนได้แม่นยำขึ้น และยังทำให้ผู้เรียนเกิดจินตนาการที่สร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง (ปรีศณียา กองอาษา, 2546)

ทฤษฎีของกลุ่มพุทธิปัญญานิยม ประกอบด้วย ทฤษฎีพัฒนาการเขาวนปัญญาเพียเจต์ ทฤษฎีการเรียนรู้ โดยการค้นพบของบรูเนอร์ ทฤษฎีการเรียนรู้ อย่างมีความหมายของออสซูเบล ความรู้เกี่ยวกับความคิดของตนเองและทฤษฎีประมวลผลสารสนเทศ (นุชนาจ พลอยพันธ์ และคณะ, 2549)

พุทธิปัญญานิยม เน้นให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่และทำความเข้าใจในศาสตร์นั้น ๆ ได้ด้วยตัวเอง มาจากกระบวนการทางปัญญาหรือความคิด ซึ่งมาจากพื้นฐาน ความรู้เดิมในอดีต ที่เป็นการสังสมข้อมูล การสร้างความหมาย การเชื่อมโยงข้อมูลและ การดึงข้อมูลออกมา ประกอบ

กับความเข้าใจในขณะนั้น เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาด้วยตัวเอง โดยได้การสร้างกรอบแนวคิดของทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพุทธินิยมไว้ดังภาพที่ 7.2 (อลงกรณ์ พรหมที, 2556)

ภาพที่ 8.2 กรอบแนวคิดของทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพุทธินิยม

ที่มา : อลงกรณ์ พรหมที, 2556

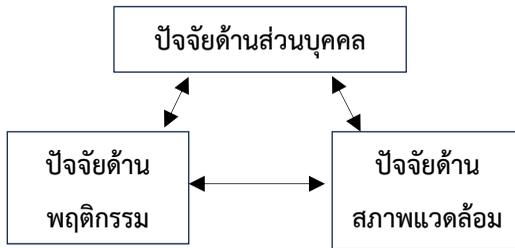
การเรียนรู้พุทธิปัญญา มีหลักการเริ่มจากปัญหาที่ซับซ้อน ครูจะเป็นผู้ชี้แนะในการแก้ปัญหา เพื่อหาคำตอบ จากระดับยากไปหาระดับง่าย หรือที่เรียกว่า top-down processing (สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2541)

การเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา (Social Cognitive Theory) หมายถึง การเรียนรู้จากการสังเกต การเลียนแบบ ส่วนหนึ่งของการเรียนรู้มาจากประสบการณ์ ตัวเอง การปะทะสังสรรค์กับบุคคลอื่น มีบริบททาง

สังคม มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สังคม โดยมีพื้นฐานด้านการเรียนรู้ ประกอบด้วย (อดิศร บาลโสง, 2557)

1. การเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลเกิดจากปฏิสัมพันธ์ของ 3 ปัจจัย ประกอบด้วย ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านพฤติกรรม และด้านบุคคล

ภาพที่ 8.3 ปัจจัยแต่ละด้านเป็นตัวกำหนดซึ่งกันและกัน

ที่มา : อดิศร บาลโสง, 2557

2. การคาดการณ์ผลลัพธ์ล่วงหน้าของปัจเจกบุคคล ได้มาจาก ข้อมูลและความรู้ ในอดีตที่จำได้ผสมกับการตัดสินใจ แล้วพิจารณาผลของ พฤติกรรม ทำให้เกิดการ ควบคุมและปรับพฤติกรรมให้เหมาะสมไปสู่การ บรรลุตามเป้าประสงค์

3. การสังเกตและการเลียนแบบบุคคลอื่นหรือต้นแบบที่สนใจ โดยการจำลักษณะ ของพฤติกรรม ของปัจเจกบุคคลทำให้เกิดการแสดงหรือ กระทำให้เหมือนต้นแบบนั้นๆ มีแรงจูงใจมาจากการประสบความสำเร็จ เหมือนต้นแบบ

ภาพที่ 8.2 ปัญญาที่เกิดจากการคิดค้น

ที่มา : บัณฑิตนักพัฒนาชุมชนเชิงสร้างสรรค์ด้วยปัญญาและคุณธรรม 4-7
กรกฎาคม 2568 อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.สระบุรี

สรุปพุทธิปัญญา หมายถึงระบบการรับรู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้สู่กระบวนการคิด และถึงขั้นการหยั่งรู้เป็นระบบกลไกในการพัฒนาและสร้างสรรค์ความรู้ของมนุษย์ จึงทำให้มนุษย์มีศักยภาพในตนเองให้มากยิ่งขึ้น การสร้างศักยภาพทางด้านความรู้และทางด้านความคิดจึงเป็นพุทธิปัญญาของมนุษย์เพื่อใช้ในการทำงานขององค์กรในการเปลี่ยนแปลงความคิดสู่กระบวนการปัญญา จึงทำให้องค์การหรือสังคมมีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นในโลกแห่งยุคการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วไม่ว่าด้านความรู้ ความคิด และเทคโนโลยีจึงเป็นสิ่งสำคัญขององค์กรในการแข่งขันยุคปัจจุบัน

4. พระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ (SDG4)

หลังจากการตรัสรู้ในวันเพ็ญกลางเดือน 6 ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว ในขณะที่นั้นยังไม่มีการบริหารในพระพุทธศาสนา การบริหารเกิดขึ้น เมื่อมีสมาชิกใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ 2 เดือน นั่นคือ เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหบูชา ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทแก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะ ด้วยพระพุทธดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” (วิ.มหา. (ไทย) 1/18/23) ซึ่งถ้าท่านใดอยากจะลึกซึ้งในเรื่องพุทธประวัติหรือน้อมระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ต้องลองไปตีพิมพ์ตำราในการแสวงบุญในสังฆเวไนยสถาน 4 ตำบล ณ ประเทศอินเดียได้

พระพุทธดำรัสดังกล่าวนี้ มีการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการอุปสมบทไว้ชัดเจนว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” นั้นหมายถึงว่า มีการกำหนดวัตถุประสงค์ส่วนตัวเพื่อให้สมาชิกใหม่ได้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนายึดมั่นเป้าหมายเดียวกัน คือ มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสในโอกาสอื่นว่า พรหมจรรย์ (การบวช) นี้ไม่ได้มีไว้สำหรับแสวงหาลาภสักการะและคำสรรเสริญ ไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อศีล สมาธิ และปัญญาเท่านั้น แต่มีไว้เพื่อเจโตวิมุตติหรือความ

หลุดพ้นแห่งจิต (ม.ม. (ไทย) 12/352/373) และจะเห็นได้ว่าเป็นการวางแผนเพื่อบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้าท่านนั้น มีการใช้วิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และพันธกิจขององค์กรคณะสงฆ์ไว้อย่างชัดเจน องค์กรพระพุทธศาสนาจึงเจริญเติบโตขึ้นมาได้เพราะผลจากวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ได้ทรงมองไปถึงการแพร่หลายของพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์ของประชาชนหรือ พุทธบริษัทของพระองค์ ซึ่งมี 4 ประเภท คือ 1.พระภิกษุ 2.ภิกษุณี 3.อุบาสก 4.อุบาสิกา พระองค์ทรงมีวิสัยทัศน์ ในการเลือกผู้ที่จะช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ซึ่งหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเหล่านี้จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้กับการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ เป้าหมายที่ 4 สร้างหลักประกันว่าทุกคนมีการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างครอบคลุมและเท่าเทียม และสนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างชัดเจนเพราะในปัจจุบันไม่ได้เน้นในการศึกษาในเฉพาะห้องเรียนเท่านั้นแต่มุ่งเน้นการศึกษาที่เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือผู้เรียนสามารถนำองค์ความรู้ไปใช้ และสามารถพัฒนาตน พัฒนาสังคมและพัฒนาประเทศชาติไปในสถานที่ เป็นบวกได้ดังนั้นการหลักทางพุทธศาสนาที่จะสามารถนำมาพัฒนาคุณมนุษย์ที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาหรืออยู่ในประเทศ จึงมีส่วนที่สอดคล้อง เพราะเน้นในเรื่องของหลักการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

การศึกษาในยุคพุทธกาล “นวังคสัตถุศาสน์” คือ แนวทางในการจัดการเรียนการสอนยุคพุทธกาล “นวังคสัตถุศาสน์” หมายถึง คำสอน 9 ประการที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ ได้แก่ 1. “สุตตะ” หมายถึง คำสอน

ประเภทร้อยแก้ว โดยมากใช้กับ พระสูตร พระวินัยปิฎก นิทเทส ซึ่งต้น
ด้วย “เอวัมเม สุตตัง” 2. “เคยยะ” หมายถึง คำสอนประเภทร้อยแก้ว
ผสมผสานกับคำสอนประเภทร้อยกรอง หรืออาจพูดว่าเป็นร้อยแก้วที่มี
ท่วงทำนอง ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาทิ้งหลายนั่นเอง 3. “เวยยาकरणะ”
หมายถึง คำสอนที่เน้นการจำแนกแจกแจงรายละเอียด โดยใช้หลักเกณฑ์
ทางภาษา หรือ “ไวยาकरण” อย่างเคร่งครัด “เวยยาकरणะ” ใช้ร้อยแก้วใน
การสอน ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถา 4. “
คาถา” หมายถึง คำสอนประเภทร้อยกรอง เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรี
คาถา 5. “อุทานะ” หมายถึง คำสอนที่เป็นการเปล่งอุทาน ได้แก่ พระคาถา
พุทธอุทาน 82 สุตระ 6. “อติวุตตะกะ” หมายถึง คำสอนที่มีการอ้างอิง ขึ้นต้น
ด้วย “วุตตัง เหตัง” เช่น พระสูตรที่เรียกว่าอติวุตตะกะ 110 สุตระ 7. “ชาต
กะ” หมายถึง คำสอนที่เป็นเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้า หรือ
“ชาตก” 550 เรื่อง 8. อัมภุตธรรมะ” หมายถึง คำสอนที่เป็นเหตุอัศจรรย์
เรื่องอัศจรรย์ คือพระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่าง ๆ โดยมีคำว่า “อัมภ
ตัง ภิกขเว” 9. “เวทัลลสะ” หมายถึง คำสอนที่เป็นการโต้ตอบสนทนา หรือ
พระสูตรแบบถาม-ตอบเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจ หากไม่เข้าใจ
สามารถซักถามได้อีก เช่น จุฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร เป็นต้น

เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน เราสามารถแบ่ง “นวังคัสตฤศาสน์”
ออกได้ 3 กลุ่ม กลุ่มการบรรยาย ประกอบด้วย

“สุตตะ” หมายถึง การสอนโดยใช้การบรรยายเป็นหลัก

“คาถา” หมายถึง การสอนโดยการสรุปความ เช่น การนำเสนอ
แบบบทคัดย่อ

“ชาตกะ” หมายถึง การสอนโดยการยกเรื่องราวของบุคคลสำคัญ
ที่เคยเกิดขึ้นแล้ว

กลุ่มการใช้สื่อการสอน ประกอบด้วย

“เคยยะ” หมายถึง การสอนโดยใช้สื่อ เช่น การใช้บทเพลง

“อุทานะ” หมายถึง การสอนโดยมีแรงบันดาลใจจาก
ประสบการณ์ของผู้สอน

“อิติวุตตกะ” หมายถึง การสอนโดยการอ้างอิงหลักฐาน ข้อมูล
ตัวอย่างประกอบ

“อัพภูตธรรมะ” หมายถึง การสอนโดยการแสวงหาคำตอบ
ประเด็นสำคัญของเรื่องที่เกิดขึ้นได้ยาก

กลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบด้วย

“เวैयाकरणะ” หมายถึง การสอนโดยใช้วิธีจำแนก แจกแจง ให้
เห็นองค์ประกอบ เช่น พระอภิธรรม

“เวทัลละ” หมายถึง การสอนโดยวิธีถาม-ตอบ

“นวังคสัตถุศาสน์” แนวการสอนยุคพุทธกาล การสอน
พระพุทธานุศาสนตามแนวนวังคสัตถุศาสน์ หมายถึง การถ่ายทอดความรู้
ทางพระพุทธานุศาสนาทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติโดยใช้นวังคสัตถุศาสน์เป็น
กรอบในการนำเสนอให้เกิดองค์ความรู้ทางพระพุทธานุศาสนา ทั้งด้านองค์
รวมโครงสร้าง สารัตถธรรม นิรุกติศาสตร์ และความพร้อมของบุคคลโดย
เราสามารถมองกระบวนการสอนพระพุทธานุศาสนาตามแนวนวังคสัตถุศาสน์
ได้ 3 มุมมอง ดังนี้

มุมมองด้าน “หลักสูตร” หมายถึง การจัดการเรียนการสอนเพื่อกำหนดภาพรวมของวัตถุประสงค์ จุดมุ่งหมาย และองค์ประกอบ เพื่อให้สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในกระบวนการสอนผ่านเนื้อหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มุมมองด้าน “เนื้อหา” หมายถึง การบูรณาการ มุมมองด้าน “หลักสูตร” เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการการเรียนการสอน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเนื้อหาหลัก โดยยึดประโยชน์ที่จะได้รับเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจใน มุมมองด้าน “เนื้อหา” อย่างถูกต้องตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา

มุมมองด้าน “กระบวนการสอน” หมายถึง การผสมผสานมุมมองด้าน “หลักสูตร” และ มุมมองด้าน “เนื้อหา” เพื่อกำหนดรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้ “ผู้สอน” สามารถทำการสอนพระพุทธศาสนาให้กับ “ผู้เรียน” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล และยังประโยชน์ให้แก่ “ผู้เรียน” อย่างครบถ้วน

การนำ “นวัคศาสตร์ศาสนา” มาใช้ใน “ศตวรรษที่ 21” “เบนจามิน บลูม” (Bloom et al, 1956) กล่าวว่าความรู้มี 4 ประเภท ได้แก่ ข้อเท็จจริง (Factual) มโนทัศน์ (Concept) กระบวนการ (Procedural) และความรู้ที่เกิดจากตนเอง (Metacognition) และพฤติกรรมการเรียนรู้ 2 ประเภท คือ ความเข้าใจ (Comprehension) และการประเมิน (Evaluation) “แอนเดอร์สัน” และ “แครทโฮล” (2001) เสนอว่า ชั้นความเข้าใจ ชั้นการนำไปใช้ และชั้นการสังเคราะห์ต้องสั่งสมองค์ความรู้มาเป็นลำดับ เพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดใหม่ 4 ประการ ประกอบด้วย

1. คำถามด้านการเรียนรู้: อะไรคือสิ่งสำคัญที่ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ภายในเวลาเรียนที่จำกัดที่จัดในชั้นเรียนและภาคเรียน
2. คำถามด้านการสอน: เราจะวางแผนและจัดการเรียนการสอนอย่างไรที่จะทำให้ผู้เรียนจำนวนมาก ๆ มีผลลัพธ์ของการเรียนรู้ในระดับสูง
3. คำถามด้านการประเมิน: เราจะเลือกหรือออกแบบเครื่องมือการประเมินและใช้วิธีการประเมินอย่างไรที่จะทำใหได้ข้อมูลอย่างถูกต้องว่าผู้เรียนกำลังเรียนรู้ได้ดีเพียงใด
4. คำถามด้านความสอดคล้อง: เราจะเชื่อมั่นได้อย่างไรว่าจุดประสงค์การเรียนการสอนและการประเมินผลมีความสอดคล้องซึ่งกันและกัน

การสอน “พระพุทธศาสนา” สำหรับ “Generation Y”

การสอนพระพุทธศาสนาในปัจจุบันเพื่อให้ Generation Y เข้าถึงคำสอนของพระพุทธศาสนามากที่สุด เนื้อหาควรมีการแปลคำจากภาษาบาลีให้เป็นภาษาไทยและเป็นภาษาที่สามารถสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ให้เข้าใจง่ายๆ เนื้อหาควรลดความซับซ้อนในการอธิบาย ให้สั้น กระชับ และสามารถเข้าใจได้ในครั้งแรกโดยไม่ต้องแปลความหมายใด ๆ อีก รูปแบบควรใช้สื่อสังคมออนไลน์และสื่อสมัยใหม่เพื่อเข้าถึงคนรุ่นใหม่ให้มากที่สุด

ดังนั้น การสอนพระพุทธศาสนาตามแผนวังก์ศตฤคศาสตร์ ตามกระบวนการของทฤษฎีการเรียนรู้ของ “เบนจามิน บลูม” ซึ่งสอดคล้องกับ “การจัดการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21” ทำให้การสอนพระพุทธศาสนายุคใหม่มีความครบถ้วนทั้งด้าน “หลักสูตร” “เนื้อหา” และ “กระบวนการสอน” อีกทั้งทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องคือ “ผู้สอน” และ

“ผู้เรียน” สามารถปฏิบัติตามได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลและประสิทธิภาพทุกประการ (Bloom et al, 1956)

ในด้านคุณสมบัติของ “ผู้เรียน” และ “ผู้สอน” พระพุทธศาสนา ตามแนว “นวัังคสัตตทศศาสน์” นั้น แม้ว่า “ผู้สอน” อาจไม่ใช่คน Generation Y แต่ก็ควรทำความเข้าใจบริบทของ Generation Y เพื่อการ จัดกระบวนการเรียนการสอนให้เข้าถึง Generation Y มากที่สุดในส่วน ของ “ผู้เรียน” ไม่ต้องกังวลกับบริบทการรับรู้มากนัก เนื่องจาก Generation Y มีลักษณะพิเศษสามารถรับรู้ได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะหาก “ผู้สอน” สามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์และสื่อสมัยใหม่ก็สามารถปรับฐานคิดระหว่าง “ผู้สอน” และ “ผู้เรียน” เข้าหากันได้เป็นอย่างดี

สรุปได้ว่า รูปแบบการสอน “พระพุทธศาสนา” ตามแนว “นวัังคสัตตทศศาสน์” ควรเน้นไปที่การสร้างสื่อบนพื้นฐานของโครงสร้าง (หลักสูตร) สารัตถธรรม (เนื้อหา) และ นิรุกติศาสตร์ (กระบวนการสอน) ดังนั้น ในการเชื่อมโยงองค์ประกอบทั้ง 3 มิติเข้ากับสาระสำคัญของ “นวัังคสัตตทศศาสน์” ทั้ง 9 ประการ คือ “สุตตะ” “เคยยะ” “เวยยา กรณะ” “คาถา” “อุทานะ” “อิติวุตตกะ” “ชาตกะ” “อัปภูตธรรมะ” และ “เวทัลละ” มีความสอดคล้องกับกระบวนการของทฤษฎีการเรียนรู้ “เบนจามิน บลูม” ทุกประการ อีกทั้งยังสอดคล้องกับ “การจัดการเรียน การสอนในศตวรรษที่ 21” ดังนั้น “ผู้สอน” ควรอิงตามกระบวนการของ ทฤษฎีการเรียนรู้ “เบนจามิน บลูม” และควรเน้นการสร้างสื่อตามแนวคิด “การจัดการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21” ไปพร้อมกัน (Salika, 2568)

5. สรุปท้ายบท

พระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งทุกอย่างย่อมเกิดมา ปัญญาเองก็เช่นเดียวกันจะต้องเกิดมาจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง กระบวนการรับรู้จะมาจากช่องทางใด ทางอายตนะทั้งหก ทางการมุตคิดได้เอง ทางการพินิจ พิจารณาเหตุไตรตรองปัญหา แต่สุดท้ายแล้วกระบวนการพัฒนาความรู้ ปัญญาให้ตนเองในระบบของพุทธปรัชญา ก็สรุปลงอยู่ในกระบวนการของ จินตะ (คิด) สุตตะ (ฟัง) ภาวนา (พินิจ) พุทธิปัญญา เป็นระบบการรับรู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้สู่กระบวนการคิด และถึงขั้นการหยั่งรู้เป็นระบบกลไกในการพัฒนาและสร้างสรรค์ความรู้ของมนุษย์ จึงทำให้มนุษย์มีศักยภาพในตนเองให้มากยิ่งขึ้น การสอน “พระพุทธศาสนา” ตามแนว “นวังคสัตตสุตตาสัน” ควรเน้นไปที่การสร้างสื่อบนพื้นฐานของโครงสร้าง (หลักสูตร) สารีตธรรม (เนื้อหา) และ นิรุกติศาสตร์ (กระบวนการสอน) ดังนั้น ในการเชื่อมโยงองค์ประกอบทั้ง 3 มิติเข้ากับสาระสำคัญของ “นวังคสัตตสุตตาสัน” ทั้ง 9 ประการ คือ “สุตตะ” “เคยยะ” “เวยยาकरणะ” “คาถา” “อุทานะ” “อิติวุตตกะ” “ชาตกะ” “อัปภูตธรรมะ” และ “เวทัลละ”

บทที่ 9

วิปัสสนากรรมฐาน

ความสำคัญของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในยุคปัจจุบัน ชี้ให้เห็นเพียงความเจริญทางวัตถุที่มนุษย์ประสบความสำเร็จนั้น แลกมากับการสูญเสียและวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาด้านจิตภาพควบคู่ไปกับการพัฒนาทางกายภาพ โดยใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

วิปัสสนากรรมฐานทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงว่า มนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นหนึ่งเดียวกัน และแยกออกจากกันไม่ได้ การแสวงหาผลประโยชน์และการใช้ทรัพยากรควรเป็นไปอย่างสอดคล้องเหมาะสม พอดีพองามทางศีลธรรมอันไม่ขัดแย้งกับกฎของธรรมชาติ การที่มนุษย์ขาดจริยธรรมต่อธรรมชาติจะนำไปสู่การทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งธรรมชาติก็จะย้อนกลับมาทำลายมนุษย์เช่นกัน ดังนั้นการเห็นคุณค่าและอนุรักษ์ธรรมชาติจึงเป็นหนทางสู่การพัฒนาสันติสุขอย่างยั่งยืน

1. บทนำ

ในยุคปัจจุบัน บทบาทและคุณค่าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างยิ่งในการสร้างมิติใหม่ให้กับสังคมมนุษย์ในหลายด้าน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีมนุษย์ประสบความสำเร็จเหล่านั้นล้วนได้มาจากการต้องสูญเสียหรือแลกเปลี่ยนด้วยมูลค่าอันหาประมาณไม่ได้กับธรรมชาติแวดล้อมและจำต้องแลกด้วยชีวิตของมนุษย์ ภาพการพัฒนาของมนุษย์เสมือนว่าทำให้มนุษย์มีความรุ่งเรืองในหลายด้าน แต่ภาพของความเจริญเหล่านั้นได้ส่งผลอันเป็นวิกฤตการณ์ในด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จนมนุษย์ได้พยายามเรียกร้อง แสวงหาดุลยภาพ (Equilibrium) และแนวทางการพัฒนาที่ทำให้เกิดความยั่งยืน (Sustainable development) ทิศทางการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมุ่งสู่การตอบโจทย์ทางกายภาพ หากปราศจากการพัฒนาด้านจิตภาพควบคู่กันยากที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาบุคคล ชุมชน สังคม ประเทศและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขยั่งยืน ในที่นี้ จะได้นำหลักพุทธธรรมของวิปัสสนากรรมฐานมาเป็นแนวทาง

ภาพที่ 9.1 ภาพการฝึกอบรมบัณฑิตนักพัฒนาชุมชนเชิงสร้างสรรค์

2. ความหมายและขอบเขตของวิปัสสนากรรมฐาน

ในพระพุทธศาสนา ธรรมอันเป็นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตมี 2 อย่างคือ คันถุระและวิปัสสนาธุระ (ขุ.ธ.อ.(ไทย) 1/1/6) โดยคันถุระคือการศึกษเล่าเรียนหลักธรรมวินัยภาคทฤษฎี ขณะที่วิปัสสนาคือการนำมาลงมือปฏิบัติเพื่อความเห็นแจ้งหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งเปรียบได้กับการเรียนวิชาทำอาหารกับการลงมือปรุงและรับประทานจนอิ่ม (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), 2550) ธรรมทั้งสองมีความสำคัญ เพราะคันถุระเป็นปริยัติอันเป็นปัจจัยให้เกิดปฏิบัติ และการปฏิบัติเป็นปัจจัยให้เกิดปฏิเวธ อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานของการเกิดปัญญา 3 ประการ คือ สุตมยปัญญา (ปัญญาจากการฟัง) จินตามยปัญญา (ปัญญาจากการคิด) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาจากการปฏิบัติ) (ที.ปา.(ไทย) 11/228/231) โดยแนวทางของวิปัสสนาธุระจะนำไปสู่การเจริญกรรมฐาน ซึ่งพระพุทธองค์แบ่งเป็น 2 อย่างคือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน (ที.ปา.(ไทย)

11/379/290) สมถกรรมฐานเป็นการฝึกจิตให้สงบโดยใช้กรรมฐาน 40 เป็นอารมณ์ ขณะที่วิปัสสนากรรมฐานเป็นการฝึกอบรมปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง โดยมีวิปัสสนาภูมิ 6 ซึ่งย่อได้แก่ รูปกับนาม เป็นอารมณ์ (พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โชดก ญาณสิทธิ), 2550)

ภาพที่ 9.2 ภาพการปฏิบัติพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างปัญญา ๓ ประการ

ในพระพุทธศาสนา รุระ 2 อย่างคือ คันถรุระ (การศึกษาทฤษฎี) และวิปัสสนาธุระ (การลงมือปฏิบัติ) (ช.ธ.อ.(ไทย) 1/1/6) มีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน (พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โชดก ญาณสิทธิ), 2550) และเป็นพื้นฐานของการเกิดปัญญา 3 ประการ (ที.ปา.(ไทย) 11/228/231) โดยวิปัสสนาธุระจะนำไปสู่การเจริญกรรมฐาน ซึ่งแบ่งเป็นสมถกรรมฐานเพื่อความสงบ และวิปัสสนากรรมฐานเพื่อความเห็นแจ้ง (ที.ปา.(ไทย) 11/379/290) มีเป้าหมายเพื่อพิจารณารูปกับนาม การปฏิบัติวิปัสสนา

กรรมฐานอันเป็นแก่นคำสอนสู่การหลุดพ้นจากทุกข์นั้น ต้องพร้อมด้วยองค์ 3 คือ มีความเพียร (อาตปปี) มีสติ (สติมา) และมีสัมปชัญญะ (สัมปชาโน) (พระธรรมธีรราชฆานูณี (โชดก ญาณสิทธิ), 2550) โดยมีหลักการปฏิบัติที่ถูกขยายความในภายหลังเป็นลำดับขั้นที่ชัดเจน เช่น หลักโสหุสญาณ หรือ ญาณ 16 (วิสุทฺธิ. (ไทย) 3/206-328) และหลักวิสุทฺธิ 7 (วิสุทฺธิ (ไทย) 1-710) เพื่อเป็นแนวทางสู่ความบริสุทธิ์และการดับทุกข์

ภาพที่ 9.3 บัณฑิตนักพัฒนานำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนด้วย อริยสัจโมเดล

ธาตุหรือมหาภูตรูป 4 นี้ ถือเป็นหน่วยมูลฐานของการก่อเกิดรูปชั้นของมนุษย์ แต่ทั้ง 4 อย่างนี้ ล้วนไม่สามารถดำรงอยู่ได้เพียงลำพัง ต้องอิงอาศัยกันและกันดำรงอยู่ เมื่ออย่างใดอย่างหนึ่งหมดสิ้นไป ที่เหลือก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้ เพราะรูปชั้นของมนุษย์ตกอยู่ภายใต้กฎ

ของปฏิจสมุปบาท หรือกฎอหิทัปปัจจยตา รวมความว่า ธรรมชาติอาศัย เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยธรรมชาติพื้นฐาน และไม่สามารถดำรง อยู่ได้ โดยไม่อาศัยธรรมชาติอย่างอื่น ดังนั้น ธรรมชาติทุกอย่างในรูปขันธ์ ของมนุษย์ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาถือว่า เกิดขึ้นเพราะอาศัยกันและกัน และต่างก็เป็นเหตุปัจจัยของกันและกันดำรงอยู่ ขณะที่ธรรมชาติของจิต อันเป็นธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์อยู่เสมอ เป็นประธานในการกระทำสิ่งต่าง ๆ มีการเกิดดับต่อเนื่องกันไม่ขาดสาย และเป็นเหตุให้เกิดนามรูป แก้วไข และเพิ่มความต้องการทางจิต ต้องการความสุข ความสบายใจ ซึ่งเป็น ความต้องการความอยากที่เป็นกิเลสตัณหา อุปาทานในกามคุณ มีนึกคิดใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะทางกาย ธรรมารมณ์ด้วยใจ จิตเป็นธรรมชาติ นึกคิดและรู้อารมณ์ เป็นสภาวะธรรมอย่างหนึ่งที่สามารถรับรู้สิ่งอื่นและรับ รู้ตัวมันเองได้ ความรู้สึกนึกคิดทางประสาททั้ง 5 ธรรมชาติของมนุษย์ คือ การดำเนินชีวิต หลักพัฒนา ชีวิตมนุษย์ให้สู่ความสูงส่งทางจิตใจหรือการอยู่ เหนืออำนาจกิเลสเข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริง คือ นิพพาน โดยเฉพาะ พระพุทธศาสนาที่เริ่มต้นทุกสิ่งทุกอย่างที่ตัวมนุษย์ เห็นว่า มนุษย์มี ศักยภาพพอที่ฝึกตนให้สูงขึ้นได้ (อาตาศาปี) และมีสติคอยกำกับในความเพียร พยายามของการกระทำต่าง ๆ นั้นที่มีพื้นฐานของการปฏิบัติตามหลักสติ ปัญญา 4 ด้วยการใช้วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา พิจารณากำหนดรู้ รูป นาม คือ สภาวะธรรมทางกาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อให้เกิดความ ประจักษ์แจ้งเห็นสภาวะธรรมตามที่ปรากฏ จนสามารถหยั่งรู้ถึงความ เปลี่ยนแปลง แปรปรวนไปของสภาวะธรรมทั้งหลายว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็น ทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา จนเกิดปัญญาญาณ

สามารถถ่ายทอดนอกเสียซึ่งอภิขมาและโทมนัส เป็นผู้ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้ได้ สติปัฏฐาน 4 นี้ถือว่าเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐานของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามีความเกี่ยวเนื่องกับอริยมรรคมีองค์ 8 เพราะต้องใช้องค์ธรรม คือ วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา เป็นเครื่องประกอบการพิจารณาทางกาย เวทนา จิต และธรรม ดังนั้น การเจริญสติปัฏฐาน ก็คือการเจริญ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือเจริญมรรคมีองค์ 8 อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง อันเป็นกระบวนการของอาตาศี สติมา สัมปะชาโนร่วมกัน เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมดำเนินไปตามทางสายกลางนี้เช่นนี้ แล้วตั้งสติระลึกภูสภาวธรรณ (รูปนาม) ปัจจุบันที่ปรากฏทางทวารทั้ง 6 ก็ให้เห็นทุกสิ่งตามความเป็นจริง เกิดญาณปัญญาที่รู้แจ้งพระนิพพานได้

ภาพที่ 9.4 บัณชิตนักพัฒนาาร่วมกันพิจารณาสัมปะชาโนร่วมกัน

กระบวนการวิปัสสนากรรมฐานเป็นการแยกให้เห็นความจริง 2 ระดับ คือ ปรมัตถสัจจะ (ความจริงสูงสุด) และ สมมติสัจจะ (ความจริงโดยสมมติ) ผ่านการทำความเข้าใจหลัก “อนัตตา” ที่ว่าตัวตนเป็นเพียงกลุ่มก้อน (ขณะ) ของเหตุปัจจัยที่มาประชุมกันชั่วคราว เช่น การรวมตัวของเบญจขันธ์ จึงไม่มีแก่นสารที่แท้จริงและไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา การเห็นสภาวะเช่นนี้คือปรมัตถสัจจะ ส่วนการมองเห็นเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้คือสมมติสัจจะ (ประเวศ อินทองปาน, 2567)

ความทุกข์เกิดขึ้นจากการมี “ตัวตน” 2 อย่างที่ขัดแย้งกัน คือ 1. ตัวตนตามกระแสธรรมชาติ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกฎไตรลักษณ์ และ 2. ตัวตนจอมปลอม ที่ถูกสร้างขึ้นจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน แล้วเข้าไปยึดมั่นถือมั่นไว้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556) ซึ่งอวิชชาไม่ใช่เพียงความไม่รู้ แต่เป็น ความรู้ที่ผิดพลาด เช่น เห็นทุกข์เป็นสุข เมื่ออายตนะกระทบอารมณ์ จึงสร้าง “ตัวตน” ที่ยึดมั่นขึ้นมาตามหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นต้นตอแห่งทุกข์ทั้งปวง (พุทธทาสภิกขุ, 2560)

ดังนั้น หนทางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจึงเป็นทางออกของปัญหา โดยคุณค่าของวิปัสสนาจะทำให้บุคคลฉลาดในปรมัตถธรรม ไม่หลงติดในโลกสมมติ อีกทั้งยังส่งเสริมศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม ทำให้คนรักใคร่กรูณากัน ลดทิฐิมานะ และรู้จักตนเองอย่างแท้จริง

3. พระพุทธศาสนากับการรับมือการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

ปัญหาภาวะภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง (Climate change) หรือภาวะโลกร้อน (Global warming) นี้ถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ของโลกปัจจุบัน จนทำให้อุณหภูมิของโลกที่สูงขึ้น สาเหตุสำคัญมาจากก๊าซเรือนกระจก (Greenhouse gas) เป็นก๊าซที่มีคุณสมบัติในการดูดซับคลื่นรังสีความร้อนหรือรังสีอินฟราเรดได้ดี ก๊าซเหล่านี้มีความจำเป็นในการรักษาอุณหภูมิให้บรรยากาศของโลกอยู่ในสภาพคงที่ หากมีการเปลี่ยนแปลง จะส่งผลกระทบต่อทำให้อุณหภูมิในตอนกลางวันร้อนจัด ขณะที่ตอนกลางคืนหนาวจัด ซึ่งมีต้นเหตุจากการที่มนุษย์ได้เพิ่มปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากการไหม้เชื้อเพลิงต่าง ๆ การขนส่ง และการผลิตโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้ มนุษย์เรายังได้เพิ่มก๊าซไนตรัสออกไซด์ และคลอโรฟลูโอคาร์บอน (CFC) เข้าไปอีกด้วย พร้อมกับการที่เราได้มีการตัดและทำลายป่าเป็นจำนวนมหาศาล เพื่อนำมาตอบสนองความต้องการสะดวกสบาย จนทำให้กลไกในการดึงเอาก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ออกไปจากระบบบรรยากาศถูกลดทอนประสิทธิภาพลง และได้สะท้อนย้อนกลับมาสู่มนุษย์ในลักษณะภาวะโลกร้อน และเกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ (ประเวศ อินทองปาน, 2567) สาเหตุหลักของปัญหานี้เกิดจากการกระทำจากน้ำมือของมนุษย์ แต่ได้ส่งผลกระทบต่อด้านนิเวศน์วิทยา โดยเฉพาะแถบขั้วโลกในการละลายของภูเขาน้ำแข็ง ก้อนน้ำแข็งละลายอย่างรวดเร็ว ทำให้ระดับน้ำทะเลทางขั้วโลกเพิ่มขึ้นและส่งผลกระทบต่อทั่วโลกที่ทำให้เกิดน้ำท่วมในทุกทวีป อีกทั้งทำให้สัตว์ทางทะเลเสียชีวิต นอกจากการเกิดน้ำท่วมนั้นแล้วทำให้เกิดอุณหภูมิที่สูงขึ้น เกิดฤดูกาลที่แห้งแล้ง ส่งผลกระทบต่อผลิตผลทาง

อาหารลดลง ระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น จนทำให้สภาวะอากาศแปรปรวนอาจทำให้เกิดพายุต่าง ๆ มากมายและมีระดับความรุนแรงมากยิ่งขึ้นที่ได้ทำลายสิ่งของ บ้านเรือนและได้คร่าชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นดังที่ได้เห็นอย่างชัดเจนในปัจจุบันนี้

ภาพที่ 9.5 ยูวพุทธนวัตกรนักพัฒนาร่วมกันวิเคราะห์สัปดาห์ 7 เพื่อเขียนแผนที่ชุมชน

วิกฤตสิ่งแวดล้อมมีต้นตอมาจากความโลภและความเขลาของมนุษย์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยเกินจำเป็น ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจึงต้องร่วมกันรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหานี้ หลักพระพุทธรศาสนามีทัศนะที่สอดคล้องกับนิเวศวิทยา โดยมองว่าสรรพสิ่งมีสามัญลักษณะคือ ความไม่เที่ยงแท้ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็สลายไป ซึ่งเทียบเคียงได้กับวัฏจักรของสสารในระบบนิเวศ การเข้าใจความจริงข้อนี้อย่างลึกซึ้งจะช่วย

ลดละความโลภ ทำให้เห็นว่าเราไม่สามารถยึดมั่นสิ่งใดไว้ได้ และโน้ม
นำไปสู่วิถีชีวิตที่เรียบง่าย เพื่อต้านกระแสบริโภคนิยมที่ขับเคลื่อนด้วย
ตัณหาอันไม่มีที่สิ้นสุด (ประเวศ อินทองปาน, 2567)

สารัตถะของวิปัสสนากรรมฐานชี้ว่า มูลเหตุของปัญหาที่มนุษย์
สร้างขึ้น เช่น การทำลายธรรมชาติ หรือการตกอยู่ใต้วัตถุนิยม ล้วนมาจาก
กิเลสตัณหา ภายในจิตใจ หากสามารถลดละกิเลสได้ ปัญหาก็จะลดลง โดย
สามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ เช่น โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดย
แยบคาย) เพื่อให้เกิดสติสัมปชัญญะในการดำเนินชีวิต สามารถพัฒนาจิตใจ
จากภายใน ไม่หลงไหลไปกับอารมณโลก และดำเนินชีวิตสอดคล้องกับกฎ
ของธรรมชาติต่อไป

ภาพที่ 9.6 ภาพการลงพื้นที่สำรวจชุมชน

4. พระพุทธศาสนากับการใช้ทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน

ปัญหาการใช้ทรัพยากรทางทะเลอย่างไม่ยั่งยืน เช่น มลพิษ ขยะ และการประมงเกินขนาด ล้วนเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งในพระพุทธศาสนามีคำสอนที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรมาแต่เดิม เช่น การบัญญัติพระวินัยห้ามมิให้จับปลาในน้ำสกปรก เพื่อเป็นแบบอย่างในการรักษาความสะอาดและไม่เบียดเบียนธรรมชาติ

หลักพุทธธรรมมองว่าสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาคือ ความโลภ (ตัณหา) ของมนุษย์ที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด คุณธรรมที่ควรนำมาใช้คือ เมตตา กรุณา เพื่อลดความทะยานอยาก โดยมนุษย์ต้องเรียนรู้ที่จะสนองความต้องการที่จำเป็น แต่ไม่ใช่ความโลภ (ประเวศ อินทองปาน, 2567)

หัวใจสำคัญในการควบคุมความอยากคือ สติสัมปชัญญะ ตามหลัก 3 ประการ คือ 1. บริโภคแต่น้อยเท่าที่จำเป็น 2. อยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่น และ 3. ใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาจิตใจและศีลธรรมของตน (ประเวศ อินทองปาน, 2567)

ภาพที่ 9.7 ภาพการให้ความรู้เกี่ยวกับ อริสัจโมเดล

ภาพที่ 9.8 ภาพบัณฑิตนักพัฒนาฯ ลงพื้นที่สำรวจนิเวศชุมชน

5. พระพุทธศาสนากับการใช้ระบบนิเวศบนแผ่นดินอย่างยั่งยืน

ปัญหาการใช้ระบบนิเวศบนแผ่นดินอย่างยั่งยืนเป็นปัญหาใหญ่ที่ทั่วโลกกำลังเผชิญ โดยมีสาเหตุหลักมาจากการกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ เช่น การสูญเสียพื้นที่ป่า การเสื่อมโทรมของดิน มลพิษ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ กล่าวได้ว่า ทรัพยากรดินถือเป็นทรัพยากรที่มนุษย์มีความคุ้นเคยมากที่สุด และมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์ สิ่งมีชีวิตเกือบทุกชนิด จะพึ่งพาอาศัยดิน เพื่อความอยู่รอด ดินจึงมีความสำคัญในด้านการเกษตรกรรม เป็นแหล่งเพาะปลูกเพื่อสร้างปัจจัยสี่ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยในการสร้างบ้านเรือน และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เป็นแหล่งสะสมและอาศัยอยู่ของทรัพยากรอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แร่ธาตุ แหล่งน้ำ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สำหรับในประเทศไทยมีการใช้ประโยชน์ ที่ดินแตกต่างกันไปในภูมิภาคต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสมรรถนะที่ดินเป็นสำคัญ แต่ทุกวันนี้ปัญหาการสูญเสียและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ชุ่มน้ำอันเป็นพื้นที่มีลักษณะเด่นทางนิเวศวิทยาของประเทศ การแพร่กระจายของสารพิษตกค้างในดิน การทรุดตัวของดินจากการสูบน้ำบาดาล ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการใช้ที่ดินผิดประเภท เช่น การบุกรุกแผ้วถางป่า เพื่อทำไร่เลื่อนลอย การใช้สารเคมีทำให้มีพิษตกค้างและขาดความรู้และการวางแผนที่ดี และที่สำคัญคือ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์

ภาพที่ 9.9 ภาพบัณฑิตนักพัฒนาและยุวพุทธนวัตกรลงพื้นที่สำรวจสภาพปัญหาชุมชน

ท่าทีพระพุทธศาสนาต่อการใช้ระบบนิเวศบนแผ่นดินอย่างยั่งยืนนี้ ควรเริ่มต้นด้วยการเกิดการปลูกปัญญาและคุณธรรมด้วยกระบวนการของการแสดงออกความกตัญญูกตเวทีต่อสิ่งแวดล้อม คำว่า กตัญญูกตเวที นั้นสามารถแยกออกมาเป็น 2 คำ คือ กตัญญู และกตเวที คำว่า กตัญญู คือ การรู้คุณที่บุคคลอื่น หรือสิ่งอื่นได้กระทำให้พึงมี เกิดขึ้นแก่ตัวเอง หากไม่มีบุคคลหรือสิ่งนั้น อาจจะไม่มีตัวเราในวันนี้ หรือสิ่งที่เรากำลังเป็นอยู่สามารถดำเนินการให้เป็นไปได้เป็นเพราะได้อาศัยบุคคลหรือสิ่งนั้น สำหรับในด้านการกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นไปเพื่อมนุษย์ได้เกิดความรู้ตระหนักรู้และเห็นคุณค่าของธรรมชาติด้วยการควบคุมความโลภความอยาก เหมือนคำสุภาษิตไทยที่กล่าว กินบนเรือน อย่าซี้รดหลังคา หากเปรียบกับสิ่งแวดล้อมที่สอนให้เกิดตระหนักรู้บุญคุณของสิ่งที่ให้พักพิงอิง

อาศัยที่สอนว่า เมื่อเราได้พักอาศัยใต้ต้นไม้ต้นใด อย่าได้ไปทำลายกิ่งก้านของต้นไม้ที่เคยอาศัยนั้น เพราะต้นไม้จะให้ร่มเงาความเย็นสบายแก่เรา หลักของการตระหนักรู้ในบุญคุณนั้น หาได้จำกัดแต่เพียงสิ่งที่ได้เกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่อบุคคลไม่ แม้แต่สัตว์ พืช และสิ่งของก็เป็นสิ่งที่ควรมีความกตัญญู หลักพุทธจริยธรรมจึงยกย่องบุคคลที่รู้จักความกตัญญูว่าเป็นคนดี ผู้ที่เป็นคนดีจะมีน้ำใจเห็นคุณค่าของสิ่งที่ให้ประโยชน์ ให้คุณค่าแก่เขา ทั้งมนุษย์และต้นไม้ที่ให้ความร่มเย็น ให้ร่มเงา เขาก็ไม่ทำลายถนนหนทางที่เราขับรถ ที่เราเดิน อยู่ทุกวันนี้ ท่อน้ำประปา สายไฟฟ้าสิ่งที่เป็นสาธารณูปโภคทั้งหลาย สิ่งเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อเราและคนอื่น อย่าไปทำลายมันเพราะมันเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามีประโยชน์แก่เรา ความรู้คุณอย่างนี้เรียกว่า กตัญญู

ภาพที่ 9.10 ภาพบัณฑิตนักพัฒนาและยุวพุทธนวัตกรลงพื้นที่เยี่ยมผู้ป่วยติดเตียงในชุมชน

สิ่งสำคัญที่สุดที่ควรปลูกฝังในมนุษย์คือ ปัญญา (Wisdom) เนื่องจาก อวิชชา หรือความโง่เป็นต้นเหตุของคุณสมบัติที่ไม่ดี เช่น โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งนำไปสู่การเบียดเบียนและทำลายธรรมชาติ ซึ่งปัญญา จะสร้างคุณสมบัติที่ดีงาม เช่น อโลภะ อโทสะ เมตตา กรุณา ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ปัญหาการทำลายระบบนิเวศจึงเป็นผลมาจากอตตาทที่ขับเคลื่อนด้วยกิเลสเหล่านี้ (ประเวศ อินทองปาน, 2567)

การแก้ปัญหาล้างแ้วดล้อมอย่างยั่งยืนต้องเปลี่ยนมุมมองจาก อตตาท เป็น อนัตตาท โดยเข้าใจหลัก ปฏิจจสมุปบาท ที่มองว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเครือข่ายเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงกัน เมื่อเข้าใจความจริงนี้ ความยึดมั่นในตัวตนจะสลายไป และการกระทำจะถูกขับเคลื่อนด้วย “ฉันทะ” “เมตตา” และ “กรุณา” นำไปสู่วิถีชีวิตที่รับผิดชอบต่อสิ่งรอบข้างโดยธรรมชาติ (ประเวศ อินทองปาน, 2567)

ภาพที่ 9.11 ภาพบัณฑิตนักพัฒนาและยุวพุทธชนวัดกรลงพื้นที่และสร้าง
ปฏิสัมพันธ์กับชุมชน

เมื่อได้สร้างกระบวนการตระหนักรู้ด้วยความกตัญญูแล้ว สิ่งที่สำคัญและสามารถแสดงออกมาให้เห็นได้คือ ความกตเวที คำว่า กตเวทีคือการแสดงถึงความรู้ของสิ่งนั้น ๆ ให้ปรากฏด้วยการกระทำตอบแทนบุญคุณที่บุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ ใต้ให้มาแก่เรา ในการใช้ระบบนิเวศบนแผ่นดินอย่างยั่งยืนต้องประกอบควบคู่ทั้งสององค์ประกอบนี้ นั่นคือ เมื่อมีความกตัญญูแล้ว ท่านก็จะต้องมีความกตเวที คือ การแสดงความกตัญญูนั้นให้ปรากฏ โดยการถนอมรักษาสิ่งนั้น เมื่อเราเห็นคุณค่าของป่าไม้ก็ไม่ไปตัดทำลาย เพราะความโลภหรือความรู้เท่าไม่ถึงการ ป่านั้นเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ไม่มีแม่น้ำ ลำธารเราก็อยู่ไม่ได้ มนุษย์ก็ปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารไม่ได้ สิ่งเหล่านี้ให้คุณค่าแก่ชีวิตมนุษย์ มนุษย์ต้องตระหนัก “คุณค่าของมันช่วยกันปลูกป่าช่วยกันถนอมรักษาป่าไม้และอย่าไปทำลาย การรักษาธรรมชาติแวดล้อมเป็นการปฏิบัติธรรมเรื่อง กตัญญูกตเวที ถ้าทำได้ก็ชื่อว่า มีปฏิรูปเทสวาสะคือ สิ่งแวดล้อมที่ดีซึ่งจะนำพาไปสู่ความเจริญงอกงาม ดังนั้น ความกตัญญูกตเวทีจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการใช้ระบบนิเวศบนแผ่นดินอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 9.11 ภาพบัณฑิตนักพัฒนาและยุวพุทธเนติกรลงพื้นที่และสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชน

6. สรุปท้ายบท

แก่นคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักวิปัสสนากรรมฐาน เมื่อศึกษาและลงสู่ปฏิบัติจะทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงว่า มนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถือเป็นหนึ่งเดียวกัน แยกออกจากกันไม่ได้ ไม่มีธรรมชาติ มนุษย์ย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ แต่หากไม่มีมนุษย์ ธรรมชาติสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ ดังนั้น การแสวงหาผลประโยชน์แก่ชีวิต การจําแนก การแสวงผลประโยชน์ในชีวิตที่ผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้ปัญญาของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ควรเป็นไปอย่างสอดคล้องเหมาะสมพอดีพองามทางศีลธรรมอันไม่ขัดแย้งกับกฎของธรรมชาติ พระพุทธศาสนา เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งพืชและสัตว์ต่างมีคุณค่าเช่นเดียวกับมนุษย์ คุณค่าของธรรมชาติก็มีอยู่ในตัวของมันเอง เมื่อใดมนุษย์ขาด

บทที่ 10

การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ในบทนี้เป็นการพรรณนาถึงแนวคิด “การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน” ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจากการพัฒนาเชิงโครงสร้างไปสู่การพัฒนาเชิงจิตวิญญาณ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพลังขับเคลื่อน แนวคิดนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่ว่าสอนเชิงศีลธรรม แต่เป็นเครื่องมือที่สร้างทุนทางสังคมได้อย่างลึกซึ้ง ผ่านคุณธรรม 3 ประการ ได้แก่ ความกตัญญูกตเวทิต์ สังคหวัตถุ 4 และกัลยาณมิตร

นอกจากนี้ยังนำเสนอตัวแบบในการมีส่วนร่วมทางสังคม ดังเช่นคลินิกทันตกรรมสิริวัฑฒโก ที่นำธรรมะมาใช้ในการพัฒนาชุมชน โดยเปลี่ยนความศรัทธาในพระรัตนตรัยให้เป็นแรงบันดาลใจให้ทีมทันตแพทย์อาสาทำงานโดยไม่หวังผลตอบแทน การกระทำนี้ยังสร้างระบบความร่วมมือที่ต่อเนื่องและมั่นคงตาม “4C Model” ที่พัฒนาจากหลักสังคหวัตถุ 4 การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธไม่ได้เน้นที่การมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย แต่เป็นการ “ปลูกเร้าศักยภาพแห่งจิตใจ” ให้เป็นพลังการเปลี่ยนแปลงที่มาจากคุณค่าภายใน ซึ่งสามารถแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมความร่วมมือ การเสียสละ และความเคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

1. บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 โลกกำลังเผชิญกับความท้าทายหลายมิติที่ทวีความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความเปราะบางทางสังคม และวิกฤตสิ่งแวดล้อมระดับโลก ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป้าหมายที่ 17 หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา (Partnerships for the Goals) ซึ่งเน้นการบูรณาการจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และชุมชนท้องถิ่น เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างครอบคลุมและทั่วถึง (United Nations, 2015)

ในทัศนะขององค์การอนามัยโลก (WHO) การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับชุมชนถือเป็นหัวใจของการสร้าง “สุขภาวะที่ยั่งยืน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมสูงวัย การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างต่อเนื่องสามารถเสริมสร้างสุขภาพทั้งกาย จิต และสังคมของผู้สูงวัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ (World Health Organization, 2002)

ตัวอย่างเชิงประจักษ์ในประเทศไทยที่สะท้อนแนวทางการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม คือ โครงการพัฒนาตอยตุง ซึ่งดำเนินการภายใต้โมเดลความร่วมมือแบบ 4P ได้แก่ ภาครัฐ (Public) ภาคเอกชน (Private) ประชาชน (People) และองค์กรการกุศล (Philanthropy) โดยผลลัพธ์ของความร่วมมือดังกล่าว ได้แก่ การเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน การฟื้นฟูพื้นที่ป่า และการสร้างธุรกิจเพื่อสังคมที่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

(United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2025)

แม้เป้าหมาย SDGs จะได้รับการยอมรับในระดับสากลและกลายเป็นกรอบการดำเนินงานหลักในหลายประเทศ หากแต่ยังคงมีคำถามสำคัญที่ทำทลายการปฏิบัติจริงในระดับฐานราก ได้แก่ “อะไรคือพลังขับเคลื่อนภายในที่ทำให้เป้าหมายเหล่านี้บรรลุผลในระดับชุมชน?” และ “โครงการพัฒนาจะยั่งยืนได้เพียงใด หากปราศจากรากฐานทางจริยธรรมและคุณธรรม?”

คำถามเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงช่องว่างระหว่างการดำเนินการเชิงโครงสร้างภายนอกกับกระบวนการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ ซึ่งเป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง งานศึกษาหลายชิ้นเริ่มหันมาสนใจแนวทางของ Inner Development Goals (IDGs) ซึ่งเน้นพัฒนามิติภายใน เช่น ความตระหนักรู้ตนเอง ความกรุณา ความร่วมมือ และการมีเป้าหมายเพื่อส่วนรวม (Inner Development Goals, 2022; Jiwattanasuk, 2025)

จากบริบทดังกล่าว บทนี้จึงเสนอแนวคิด “การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธ” ซึ่งถือเป็นการบูรณาการระหว่างเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) กับหลักคุณธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ตั้งอยู่บนฐานของจิตสำนึกทางจริยธรรม การพัฒนาในลักษณะนี้มีได้มุ่งเน้นเพียงผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจหรือโครงสร้างภายนอก แต่ให้ความสำคัญกับมิติด้านในของมนุษย์ อันได้แก่ การพัฒนาจิตใจ คุณภาพความสัมพันธ์ และความ

รับผิดชอบต่อส่วนรวมอย่างลึกซึ้ง การขับเคลื่อนชุมชนในวิถีพุทธจึงไม่ใช่แค่การวางแผนเชิงกลยุทธ์ แต่เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่างจิตสำนึกส่วนบุคคลกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นการถักทอความร่วมมือที่ยังรากในคุณค่าภายใน และค่อย ๆ ขยายออกไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายนอกอย่างกลมกลืนและยั่งยืนในระยะยาว

2. ความหมายการมีส่วนร่วมทางสังคม

การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน หมายถึง กระบวนการที่สมาชิกในชุมชนมีบทบาทร่วมกันในการคิด ร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรม และร่วมรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ของการพัฒนา โดยยึดหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นกรอบจริยธรรมในการอยู่ร่วมกัน เป้าหมายของกระบวนการนี้คือการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนโดยมุ่งเน้นการสร้างความมั่นคงและความยั่งยืนในระยะยาวจากฐานรากภายใน จากนิยามข้างต้น สามารถแยกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมทางสังคม (Social Engagement) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีบทบาทร่วมกันในการริเริ่ม ออกแบบ และดำเนินกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชนหรือสังคมโดยรวม การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้มีได้จำกัดอยู่เพียงการเข้าร่วมกิจกรรมหรือการแสดงความคิดเห็นเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น หากแต่เป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง ซึ่งหล่อหลอมจากความรู้ ความสามารถ และแรงจูงใจภายในของผู้คนในชุมชนเอง

Pretty (1995) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงไม่ควรถูกจำกัดอยู่เพียงแค่การเชิญให้เข้าร่วมกิจกรรมหรือแสดงความคิดเห็นเท่านั้น แต่ควรเป็นกระบวนการที่ชุมชนมีบทบาทในการริเริ่ม ออกแบบ และดำเนินการพัฒนาโดยใช้ศักยภาพของตนเองเป็นฐาน การมีส่วนร่วมเช่นนี้จะนำไปสู่ความยั่งยืนของกระบวนการพัฒนา เพราะเป็นการตอบสนองต่อบริบทและความต้องการที่แท้จริงของผู้คนในชุมชน Johnston (2018) ได้ขยายความหมายของการมีส่วนร่วมทางสังคมให้ครอบคลุมมิติที่ลึกซึ้งขึ้น โดยชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมมิใช่เพียงการกระทำทางกายภาพหรือเชิงนโยบายเท่านั้น แต่ยังเป็น “กระบวนการสื่อสารอย่างมีจริยธรรม” ที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล ชุมชน และองค์กร เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน ความไว้วางใจ และความผูกพันในระดับที่ลึกกว่า ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความร่วมมือที่ยั่งยืน

ยิ่งไปกว่านั้น แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมทางสังคมยังสอดคล้องอย่างเป็นรูปธรรมกับกรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะ SDG 17 หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา (Partnerships for the Goals) ซึ่งเน้นย้ำความสำคัญของการสร้างร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และประชาชนในทุกกระดับ เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างครอบคลุม เป็นธรรม และทั่วถึง (United Nations, 2015) เป้าหมายนี้ตอกย้ำว่า การพัฒนาไม่สามารถสำเร็จได้อย่างแท้จริงหากปราศจากการมีส่วนร่วมและการเกื้อกูลกันของภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะในบริบทของชุมชน

2. วิถีพุทธ หมายถึงแนวทางการดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่บนฐานของหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีได้เป็นเพียงแนวปฏิบัติในเชิงศาสนกิจ หากแต่เป็นกระบวนการพัฒนาภายในที่ลึกซึ้งซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน วิธีนี้เน้นการเจริญเติบโตของมนุษย์ทั้งทางด้านจิตใจ จริยธรรม และปัญญา พร้อมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมและความสัมพันธ์ที่สมดุลกับสิ่งแวดล้อม

ในบริบทของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน “วิถีพุทธ” สามารถถูกประยุกต์เป็นกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงภายในและภายนอกเข้าด้วยกัน กล่าวคือ ไม่เพียงมุ่งสร้างผลลัพธ์ด้านวัตถุหรือโครงสร้างสังคม แต่ยังมีมุ่งบ่มเพาะคุณภาพภายในของผู้คน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความยั่งยืนที่แท้จริง แม้คำว่า “วิถีพุทธ” มิได้ปรากฏโดยตรงใน พุทธธรรม ผลงานสำคัญของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) แต่เนื้อหาทั้งหมดในหนังสือเล่มนี้ได้วางโครงสร้างของ “วิถีพุทธ” ไว้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะผ่านแนวคิดสำคัญ ได้แก่ อริยสัจ 4 (ความจริงอันประเสริฐ), อริยมรรคมีองค์ 8 (หนทางแห่งการดับทุกข์), และ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งเป็นกลไกในการหล่อหลอมมนุษย์ให้มีความเข้าใจชีวิตอย่างถูกต้อง มีวินัยในพฤติกรรม มีความมั่นคงทางอารมณ์ และสามารถใช้ปัญญาในการร่วมสร้างสังคมที่เกื้อกูลกันได้

วิถีพุทธจึงมิใช่เพียงระบบความเชื่อ หากแต่เป็น “จริยธรรมเชิงปฏิบัติ” ที่สามารถบูรณาการเข้ากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะในมิติที่เน้นความเป็นธรรม ความสมดุล และความเคารพต่อความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างมนุษย์และโลกที่เราอาศัยอยู่

3. การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน หมายถึง กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว แนวคิดเรื่อง “ความยั่งยืน” ในบริบทของชุมชนตามกรอบของสหประชาชาติ จะพิจารณาถึงกระบวนการเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว โดยไม่กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของคนรุ่นต่อไป การพัฒนาที่ต้องดำเนินไปอย่างมีส่วนร่วม (participatory) และมีความยุติธรรม โดยเฉพาะในด้านการกระจายโอกาสและทรัพยากรอย่างทั่วถึง (United Nations, 2015).

3. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางสังคม

หลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางสังคม ในที่นี้จะขอยกคุณธรรมเรื่องความกตัญญูกตเวที สังคหวัตถุ 4 และกัลยาณมิตร

1. ความกตัญญูกตเวที

ในทูลลภสูตร ว่าด้วยบุคคลหาได้ยาก (อง.ติก.(ไทย), 20/115/358) พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ความปรากฏของบุคคล 3 จำพวกหาได้ยากในโลก คือ

1. ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
2. บุคคลผู้แสดงธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้
3. กตัญญูกตเวทีบุคคล

ซึ่งกตัญญูกตเวทียุคคล หมายถึงบุคคลที่รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นกระทำ แก่ตนแล้วกระทำปฏิการคุณตอบแทนพร้อมทั้งประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏ (อง.ตีก.อ. 2/115/261)

จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าได้จัดให้บุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทียเป็น 1 ใน 3 จำพวกของบุคคลที่หาได้ยากในโลก เมื่อเทียบกับอีก 2 จำพวกซึ่งคือพระพุทธเจ้าและบุคคลผู้แสดงธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศไว้ แสดงให้เห็นว่าบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทียได้รับการยกย่องเทียบชั้นกับบุคคลอันประเสริฐสูงสุดในพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว การเกิดขึ้นของคนมีความกตัญญูนั้นจึงเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าและเป็นมงคลต่อโลกอย่างยิ่ง ความกตัญญูกตเวทียนับเป็นคุณธรรมอันประเสริฐที่สำคัญในการผลักดันให้เกิดความดีงามต่างๆ อีกมากมาย เช่น เมตตา และกรุณา เป็นต้น

ดังนั้นการที่บุคคลอุทิศเวลา แรงกาย และแรงใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งนับเป็นการมีส่วนร่วมในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการทำงานอาสาสมัคร การช่วยเหลือชุมชน หรือการปฏิบัติหน้าที่ต่อครอบครัวและสังคมโดยมิได้หวังประโยชน์ส่วนตน ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา กรุณาและความกตัญญูรู้คุณเป็นสำคัญ เพราะเมื่อบุคคลมีความสำนึกในพระคุณของผู้มีพระคุณ หรือของสังคมที่ตนดำรงอยู่ ย่อมเกิดแรงจูงใจภายในใจที่จะตอบแทนคุณ หรือกระทำความดีกลับคืนแก่ผู้อื่นและชุมชน ตัวอย่างที่สะท้อนชัดเจน คือ กรณีศึกษาของทันตแพทย์จิตอาสาที่มาช่วยรักษาพระสงฆ์ แม่ชี และชาวบ้านผู้ยากไร้โดยไม่คิดค่าบริการ ซึ่งจะกล่าวอย่างละเอียดในหัวข้อต่อไป ก็ล้วนเกิดจากแรงขับเคลื่อนแห่งความกตัญญูกตเวทียและความเมตตากรุณาเป็นสำคัญเช่นเดียวกัน เพราะเมื่อทันตแพทย์

ดังกล่าวได้มาปฏิบัติธรรมและเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา รักษาศีล และยังคงปฏิบัติธรรมต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ ก่อให้เกิดความกตัญญูกตเวทิต่างอย่างมั่นคงต่อพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ มีความเพียรในการเจริญสติ รักษาศีล ภาวนา ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งหนึ่งในหลักปฏิบัตินั้นก็คือการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ตามกำลังของตน อันเป็นการแสดงออกของความเมตตากรุณาโดยแท้

2. สังคหัตถ์ 4

สังคหัตถ์ 4 (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2546) คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักการสงเคราะห์

1. ทานหรือการให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน
2. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก วาจาจุดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยมยอมตาม
3. อัตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม
4. สมานัตตตา หรือ ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วม

แก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิมสลักที่ยึดกุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดา ก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความใหญ่ และเป็นผู้นำสรรเสริญ (อง.จตุกก (ไทย) 21/32/50)

3. กัลยาณมิตร

พระพุทธรศาสนามองว่าการมี “กัลยาณมิตร” หรือเพื่อนผู้มีคุณธรรม เป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ในการเดินทางสู่เป้าหมายอันประเสริฐ คุณค่าของความเป็นกัลยาณมิตรนั้นยิ่งใหญ่ถึงขนาดที่พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่า คือทั้งหมดของพรหมจรรย์ ดังปรากฏในอุปัฏฐสูตร เมื่อพระอานนท์ได้ทูลถามว่าความเป็นผู้มีมิตรดีเป็นพรหมจรรย์กึ่งหนึ่งใช่หรือไม่ พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า “อย่ากล่าวอย่างนั้น อานนท์ ที่จริงความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว” (อง.ปญจก 19/2/3) ดังนั้นความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นเป้าหมายส่วนตัวหรือส่วนรวม ไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยลำพัง แต่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีงามเป็นเครื่องค้ำจุน เมื่อนำหลักการนี้มาประยุกต์ใช้กับงานพัฒนาสังคม “การเป็นหุ้นส่วน” ก็คือการสร้างเครือข่ายแห่งกัลยาณมิตรที่ประกอบด้วยองค์กรและบุคคลที่มีอุดมการณ์ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาสังคม

4. พระพุทธศาสนากับการร่วมมือเพื่อการพัฒนา (SDG17)

แนวคิดเรื่อง “การเป็นหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา” (ความร่วมมือเพื่อการพัฒนา) ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติว่าเป็นหัวใจสำคัญในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเป้าหมายที่ 17 มุ่งเน้นการเสริมความเข้มแข็งให้แก่งlobalizationและฟื้นฟูสภาพหุ้นส่วนความร่วมมือระดับโลกสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน (United Nations, 2015) อย่างไรก็ตาม หากมองย้อนกลับไป ยังแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา จะพบว่าหลักการแห่งความร่วมมือนี้ได้ถูกนำเสนอไว้เป็นเวลากว่าสองพันปีแล้ว โดยมีเป้าหมายที่ไม่ใช่เพียงเพื่อการพัฒนาทางวัตถุ แต่เพื่อการยกระดับจิตวิญญาณและสร้างสันติสุขให้แก่มวลมนุษยชาติ ซึ่งสำหรับความเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธศาสนากับ SDG17 และการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อส่งเสริมความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น พระพุทธศาสนาสอนให้เรามีความเมตตากรุณาต่อกันและกัน ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา หรือวัฒนธรรม สอนให้มนุษย์มีความรักความปรารถนาดีต่อกัน มีความสงสารและปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้ที่กำลังประสบทุกข์ให้ได้พ้นทุกข์ และเมื่อบุคคลที่มีความทุกข์ได้รับการช่วยเหลือให้พ้นทุกข์แล้ว เขาก็มีความกตัญญู กตเวทิต์ต่อผู้ที่ช่วยเหลือเขาหรือต่อคำสอนในพระพุทธศาสนา เขาก็จะส่งต่อความเมตตากรุณาแบบที่ได้รับมาแก่ผู้อื่น และชุมชนหรือสังคมที่เขาอยู่อาศัยต่อไป หลักธรรมเหล่านี้สนับสนุนการสร้างความร่วมมือระดับโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักในการส่งเสริมสัมพันธ์ภาพที่ดีในสังคม และยังเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการส่งเสริมงานอาสาสมัคร เช่น การเป็นผู้ให้การพูดสร้างแรงบันดาลใจ การร่วมแรงร่วมใจในกิจกรรมสาธารณะ และการประพุดอย่างไม่แบ่งแยก ต่างมีส่วนสำคัญในการพัฒนาสังคมให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน (Phra Brahmagunabhorn, 2013) สังคหวัตถุ 4 ทำหน้าที่เป็นกลไกในการสร้างความไว้วางใจและสานสัมพันธ์ระหว่างพันธมิตร

1. ทาน เป็นการแบ่งปันทรัพยากร ความรู้ และโอกาส คือการแสดงออกซึ่งความจริงใจและเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความร่วมมือ เช่น การจัดปฏิบัติธรรมฟรี การให้บริการทำฟันฟรี เป็นต้น

2. ปิยวาจา ใช้การสื่อสารที่เปี่ยมด้วยความเมตตา ให้เกียรติซึ่งกันและกัน และมุ่งหาทางออกร่วมกัน คือปัจจัยเสริมที่ป้องกันที่ป้องกันความขัดแย้งและสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน เช่น การต้อนรับดูแลผู้ปฏิบัติธรรมที่มาเข้าคอร์สปฏิบัติธรรม หรือมารับบริการรักษาฟันฟรีด้วยความเมตตาและมีวาจาที่อ่อนโยน

3. อัตถจริยา การชวนช่วยช่วยเหลือและลงมือทำประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม สร้างผลลัพธ์ที่จับต้องได้ ทำให้ทุกฝ่ายเห็นคุณค่าของการเป็นหุ้นส่วน เช่น การร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดคอร์สปฏิบัติธรรม การมาเป็นจิตอาสาช่วยงานในคอร์สปฏิบัติธรรม หรืองานด้านอื่น อย่างเช่น เป็นหมोजิตอาสาหัวใจพุทธะ หรือการเผยแพร่ธรรมะหรือข่าวสารงานสังคมสงเคราะห์ทางออนไลน์ผ่านโซเชียลมีเดียต่างๆ

4. สมานัตตตา การปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค เช่น ไม่แบ่งแยกชนชั้นหรือฐานะของผู้เข้าปฏิบัติธรรมหรือเข้ามารับบริการทำฟันฟรี การให้เกียรติในความเชี่ยวชาญของจิตอาสาหรือผู้ร่วมบำเพ็ญงานในแต่ละฝ่าย ซึ่งจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนบนพื้นฐานของความเคารพซึ่งกันและกัน

เพื่อให้เห็นพลังของสังคหวัตถุ 4 ในการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน ตัวอย่างจากพระไตรปิฎกได้สะท้อนให้เห็นถึง “จิตอาสา” ที่แท้จริงดังนี้

1. สุเมธดาบส แม้จะเป็นผู้มีทรัพย์สมบัติมาก เป็นปราชญ์ที่เชี่ยวชาญคัมภีร์ต่าง ๆ จนสามารถบรรลุธรรมได้ในชาตินั้น แต่กลับตั้งปณิธานเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ โดยอุทิศตนบำเพ็ญบารมีเพื่อช่วยมนุษยโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้นกระแสสังสารวัฏ ท่านได้สละผ้าคากรอง หนังสือ และทอดกายลงในโคลนตมเพื่อให้พระพุทธรูปเจ้าที่ปึงกรและพระชีณาสพจำนวนมากเหยียบผ่านร่างท่านไปสู่ฝั่งแห่งโพธิญาณ (ช. พุทธ. (ไทย) 33/54-58/574)

2. พระมหากัสสปะเถระ หลังการปรินิพพานของพระพุทธรูปเจ้าท่านได้เสียสละเวลาถึง 7 เดือน เพื่อเป็นผู้นำในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา กรุงราชคฤห์ โดยคัดเลือกพระอรหันต์จำนวน 500 รูป และมีพระอานนทกับพระอุบาลีเป็นผู้วิสันาธรรมและวินัยตามลำดับ พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก จนการสังคายนา

สำเร็จและช่วยให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่มาจนปัจจุบัน (ที.ปา. (ไทย) 7/437-438/375-377)

3. พระทัฬหีมัลลบุตรเถระ มีความสามารถในการจัดเตรียมที่พักให้แก่พระสงฆ์ได้อย่างเหมาะสมโดยไม่จำกัดเวลา แม้ในยามค่ำคืน ท่านก็ยังเสียสละเวลาและใช้เตโชกสิณทำให้ปลายนิ้วมือเปล่งแสงสว่างเพื่อจัดเตรียมเสนาสนะให้แก่ภิกษุผู้มาถึงในเวลาดึก (วิ. มหา. (ไทย) 1/382/413-414)

4. มฆมานพ ได้เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมโดยมุ่งหวังให้งานที่ตนและสหายร่วมกันกระทำจะเกิดประโยชน์แก่ผู้สัจจรูปไปมา เป็นแบบอย่างของผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์แก่สาธารณชน (อรรถกถาธรรมบท, อัปมาทวรรคที่ 2, เรื่องท้าวสักกะ)

นอกจากนี้แนวคิดของ “กัลยาณมิตร” ตามหลักพระพุทธศาสนา สอดคล้องอย่างยิ่งกับ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ 17 (SDG 17): หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา ซึ่งมุ่งส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ องค์กร และชุมชน เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาร่วมกันในระดับโลก เช่นเดียวกับที่พระพุทธศาสนาเน้นย้ำการร่วมมือกันอย่างมีเมตตาปรารถนาดี และปราศจากการแบ่งแยก ไม่ว่าจะเป็นในเชิงเชื้อชาติ ศาสนา หรือสถานะทางสังคม เมื่омองในบริบทของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน จะเห็นได้ว่า “เครือข่ายแห่งกัลยาณมิตร” เปรียบเสมือน ทูตทางความสัมพันธ์ ที่มีค่ามากกว่าทุนวัตถุ เป็นพลังที่ช่วยให้ชุมชนสามารถยืนหยัด ฟังตน และช่วยเหลือกันในทุกสถานการณ์ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ต่างก็สามารถทำหน้าที่เป็น “กัลยาณมิตรทาง

สังคม” ที่ร่วมกันแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน

5. การประยุกต์ใช้หลักธรรมในบริบทชุมชน : กรณีศึกษาคลินิกทันตกรรมสิริวัฑฒโก

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในบริบทชุมชน คือ การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธที่ดึงพลังศรัทธาและความกตัญญูของผู้คนมาเป็นทุนทางสังคม ควบคู่กับการใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนให้สอดคล้องกับกรอบ “Partnerships for the Goals” (SDG 17) ของสหประชาชาติ

ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักธรรมในบริบทชุมชน คือ การให้บริการทำฟันฟรีไม่มีค่าใช้จ่ายที่คลินิกทันตกรรมสิริวัฑฒโก (Sirivaddhako Dental Clinic: SDC) ธรรมสถานมูลนิธิพุทธะมหาเมตตา ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมูลนิธิพุทธะมหาเมตตา (Buddhamahametta Foundation) ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2558 โดยพระครูวินัยธรกิตติเชษฐ์ สิริวัฑฒโก (ปัจจุบันคือพระภิกษุญาณวชิรสุนทร วิ.) เป็นองค์กรทางศาสนาและองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร มีเป้าหมายในการจัดหลักสูตรปฏิบัติธรรมแก่ผู้ฝึกปฏิบัติภาวนาตลอดจนกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่สนใจจัดคอร์สปฏิบัติธรรมทั้งภายในสถานปฏิบัติธรรมและภายนอกสถานที่ของมูลนิธิ

การดำเนินงานของมูลนิธิบริหารจัดการโดยคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ แม่ชี และกลุ่มอาสาสมัครที่หลากหลาย นอกจากนี้

การปฏิบัติธรรมเป็นประจำในทุกวันแล้ว กิจกรรมของมูลนิธิยังครอบคลุมถึงโครงการอาสาสมัครหลายประเภทเพื่อช่วยเหลือผู้พิการและผู้ทุพพลภาพกับความยากลำบาก รวมไปถึงคลินิกทันตกรรมสิริวิฑฒโก ที่ให้บริการรักษาทางทันตกรรมโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายแก่พระสงฆ์ แม่ชี และผู้ปฏิบัติธรรม รวมถึงชาวบ้านผู้ยากไร้ และเนื่องจากมูลนิธิมีสถานะเป็นองค์กรการกุศล รายได้ทั้งหมดของมูลนิธิจึงได้มาจากเงินบริจาคเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมทั้งหมดจึงดำเนินงานโดยพระสงฆ์ แม่ชี และจิตอาสาเท่านั้น อาสาสมัครทุกคนที่เข้ามาทำงานที่มูลนิธิจะต้องปฏิบัติฝึกฝนในเรื่องการเจริญสติ เจริญสมาธิ และเจริญเมตตา เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าแห่งการทำความดี และประโยชน์สุขต่อผู้อื่น คลินิกทันตกรรมสิริวิฑฒโกดำเนินการโดยทีมทันตแพทย์อาสาสมัคร ซึ่งประกอบด้วยทันตแพทย์ ผู้ช่วยทันตแพทย์ และเจ้าหน้าที่ทั่วไป โดยทำงานร่วมกันในกระบวนการต่าง ๆ ได้แก่ การตรวจวินิจฉัยเบื้องต้นก่อนเข้ารับการรักษา การรักษาทางทันตกรรม และบริการหลังการรักษา เช่น การส่งต่อกรณีที่ซับซ้อนไปยังแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในโรงพยาบาล เป็นต้น ซึ่งจำนวนทันตแพทย์อาสาและผู้เข้ามาใช้บริการทางทันตกรรมโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ตั้งแต่ปี 2561-2568 เป็นจำนวนถึง 4,423 คน (ณ วันที่ 30 เมษายน 2568) มีดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 9.1 จำนวนผู้รับบริการด้านทันตกรรมโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ณ คลินิกทันตกรรมสิริวัฑฒโก

หมายเหตุ : ข้อมูลจากรายงานภายใน คลินิกทันตกรรม สิริวัฑฒโก ณ วันที่ 30 เมษายน 2568

อภิปรายผลจากกรณีศึกษา

กรณีศึกษาของคลินิกทันตกรรมสิริวัฑฒโก เป็นตัวอย่างรูปธรรมของการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้ปรากฏเป็นพฤติกรรมจิตอาสาที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ภายใต้กรอบแนวคิด “การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธ” ที่มีพลังขับเคลื่อนจากภายใน คือ ความกตัญญู สังคหวัตถุ 4 และ กัลยาณมิตร

จาก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ส .ม. (ไทย) 19/1042/565) ได้กล่าวถึง “การเข้าถึงพระรัตนตรัย” ว่า หมายถึง ความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งผู้ใดมีศรัทธาเช่นนี้อย่างมั่นคง ย่อมไม่มีทางตกต่ำในทางธรรม นอกจากนี้ใน พระไตรปิฎกเล่มที่ 4 (วิ.ม. (ไทย) 4/27/34) ยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ “ยสะกุลบุตร” กล่าวขอต่อพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” เศรษฐีผู้นี้จึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “เตวาจิกอุบาสก” คนแรกในโลก คือ ผู้กล่าวถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะอย่างมั่นคงและตลอดชีวิต การเข้าถึงพระรัตนตรัยในลักษณะเช่นนี้ ก่อให้เกิด “สภาวะธรรม” ภายในที่มั่นคง เป็นพลังศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว อันนำไปสู่ความมุ่งมั่นในการดำเนินชีวิตตามแนวทางแห่งพระธรรม และมีแนวโน้มที่จะอุทิศตนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวดตลอดชีวิต

แนวคิดนี้ได้นำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาทีม ทันทแพทย์จิตอาสา ของคลินิกทันตกรรมสิริวิฑฒโก โดยมีหลักการสำคัญว่า ผู้ที่จะเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครทุกคน ต้องผ่านการเข้าปฏิบัติธรรม เพื่อมีศรัทธาต่อพระรัตนตรัย จากงานวิจัยของ Nakarit (2022) พบว่า ทันทแพทย์จิตอาสาเหล่านี้ล้วนมีความเคารพรักและศรัทธาอย่างลึกซึ้งต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเมื่อมีศรัทธาต่อพระรัตนตรัยแล้ว ก็เกิด แรงจูงใจภายใน (*intrinsic motivation*) ที่หยั่งรากลึกจาก “ความกตัญญู” ต่อพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งต่อมาจึงพัฒนาเป็น “ความกตเวที” ที่แสดงออกในรูปของการอุทิศตน ใช้ความรู้และทักษะทางทันตกรรมที่ตนมี

ในการช่วยเหลือพระสงฆ์ แม่ชี อาสาสมัคร และประชาชนผู้ยากไร้ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

แรงผลักดันจากคุณค่าภายในนี้ ทำให้ทันตแพทย์จิตอาสาไม่ได้รับบริการเพียงชั่วคราวชั่วคราว แต่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง มั่นคง และเป็นระบบ โดยมีองค์กรประกอบเสริมที่เกื้อหนุนการทำงาน ได้แก่

1. ความกตัญญูทเวที ความกตัญญูมิได้เป็นเพียงคุณธรรมเฉพาะบุคคล หากแต่เป็นพลังจิตวิญญาณที่ผลักดันให้เกิดการอุทิศตนเพื่อสังคม ซึ่งความกตัญญูเป็นหนึ่งในมงคลสูงสุด 38 ประการ (ขุ.ข. (ไทย) 25/9/8) และความเป็นคนกตัญญูทเวทียังเป็นภูมิศาสตร์บุรุษอีกด้วย (อง.ทุก. (ไทย) 20/33/77) จุดเริ่มต้นของการอุทิศตนในงานจิตอาสาของทันตแพทย์และผู้ช่วยทันตแพทย์ เกิดจากการที่ได้มีโอกาสเข้าปฏิบัติธรรมและเกิดศรัทธาอย่างลึกซึ้งในพระรัตนตรัย เมื่อจิตใจได้สัมผัสถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ความกตัญญูจึงบังเกิดขึ้นเป็นแรงผลักดันภายใน และนำไปสู่ความกตเวที คือความปรารถนาที่จะตอบแทนคุณแห่งพระรัตนตรัยนั้นด้วยความรู้ความสามารถที่ตนมี เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมเป็นทันตแพทย์ จึงตั้งใจอาสาทำหน้าที่เป็นทันตแพทย์จิตอาสา ให้การรักษาทางทันตกรรมโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายแก่พระสงฆ์ แม่ชี อาสาสมัคร รวมถึงชาวบ้านผู้ยากไร้ ซึ่งเป็นการนำพลังแห่งความศรัทธาและกตัญญูให้กลายเป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนด้วยใจที่บริสุทธิ์ ไม่หวังสิ่งใดตอบแทน

2. สังคหวัตถุ 4 จากงานวิจัยของ Nakarit (2022) พบว่า คลินิกทันตกรรมสิริวิฑฒโกได้นำหลัก สังคหวัตถุ 4 มาปรับใช้เป็นกลไกการ

บริหารงานอาสาสมัครในรูปแบบ “4C Model” ซึ่งถือเป็นการ แปลง
 หลักธรรมทางพุทธศาสนาให้กลายเป็นนโยบายจัดการเชิงปฏิบัติการ ที่เอื้อ
 ต่อการสร้างร่วมมือทางสังคมในระดับชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมี
 รายละเอียดการเชื่อมโยงกับการพัฒนาแบบยั่งยืน ดังนี้

1. การให้ (Contribution/ทาน) แรงศรัทธาของจิตอาสาที่มี
 ต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือการเข้าถึงพระรัตนตรัย ส่งผลให้
 เกิดพฤติกรรมการให้ทานทั้งในรูปของวัตถุ สิ่งของ ความรู้ และเวลา เช่น
 การอุทิศตนเข้าร่วมเป็นจิตอาสาโดยไม่รับค่าตอบแทน การจ้างผู้ช่วยทันต
 แพทย์มืออาชีพเพื่อแบ่งเบาภาระงานส่วนตัว และการจัดฝึกอบรมพัฒนา
 ทักษะให้กับผู้ช่วยทันตแพทย์มือสมัครเล่น เพื่อสร้างความต่อเนื่องในการ
 ทำงานและส่งต่อองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่

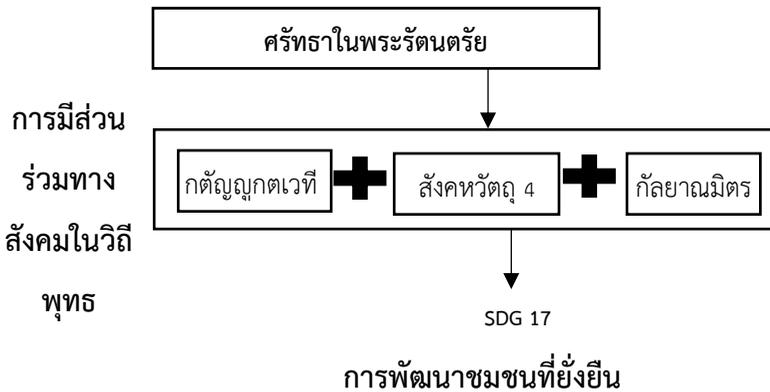
2. การพูดจาไพเราะ (Communication/ปิยวาจา) การใช้
 ถ้อยคำที่อ่อนโยนและสื่อสารอย่างเคารพกันทั้งในทีมและกับผู้รับบริการ
 ช่วยสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่อบอุ่นและลดความขัดแย้ง ซึ่งเอื้อต่อการ
 ทำงานเป็นทีมแบบมีส่วนร่วมในระยะยาว

3. การประพฤติให้เป็นประโยชน์ (Conduct/อรรถจริยา) การมี
 หลักสูตรการปฏิบัติสมาธิก่อนการรับสมัครอาสาสมัคร ทำให้เกิดการ
 ประพฤติที่ดี หรืออรรถจริยา จิตอาสาในคลินิกยังคงฝึกสมาธิและเจริญสติ
 อยู่ต่อเนื่อง รวมถึงเรียนธรรมะผ่านช่องทางออนไลน์ และมีโอกาสได้
 ติดตามกิจกรรมการกุศล เช่น คลิปวิดีโอคำติชมจากผู้ป่วยเกี่ยวกับบริการ
 ทันตกรรมของคลินิก ซึ่งการรับรู้นี้ทำให้เกิดแรงบันดาลใจให้จิตอาสา
 ร่วมทำบุญและมีส่วนร่วมในงานจิตอาสา

4. ความสม่ำเสมอและเสมอต้นเสมอปลาย (Consistency/สมานัตตดา) การปฏิบัติตนความสม่ำเสมอและเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งส่งผลอย่างมากต่อการเพิ่มความมุ่งมั่นและความร่วมมือในทีม ยกตัวอย่างเช่น ในหลายโอกาสทันตแพทย์อาสาและผู้ช่วยทันตแพทย์ช่วยกันทำงานทันตกรรมแม้ไม่ใช่หน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เช่น ทันตแพทย์ช่วยล้างและฆ่าเชื้ออุปกรณ์ทันตกรรม เพื่อให้ผู้ช่วยสามารถกลับบ้านได้ไม่ตึกเกินไป เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในทีมอาสาสมัคร

จากการวิเคราะห์เชิงลึกทั้งหมดข้างต้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ความศรัทธาในพระรัตนตรัยและการบ่มเพาะคุณธรรมภายใน นำไปสู่พฤติกรรมจิตอาสาที่มีรากฐานจากหลักพุทธธรรม และขยายผลสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนตามแนวทางของคลินิกทันตกรรมสิริวัฑฒโก

แผนภาพที่ 9.1 กระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา
คลินิกทันตกรรมสิริวัฑฒโก

อภิปรายผลในรูปแบบกรอบการพัฒนาเชิงระบบ

การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน
สรุปรวมเป็นกรอบการพัฒนาดังนี้

**1. ปัจจัยนำเข้า (Input) สมาชิกในชุมชนที่มีรากฐานแห่ง
คุณธรรม** ได้แก่ จิตอาสา ผู้มีศรัทธา และกัลยาณมิตร ที่มีพื้นฐานความ
เข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา พร้อมอุทิศตนเพื่อสาธารณะ
บุคคลเหล่านี้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าทั้งด้านพลังจิตใจและ
ความสามารถในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน

**2. กระบวนการ (Process) การขับเคลื่อนด้วยธรรมและ
จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม** โดยมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามา
ประยุกต์ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ความกตัญญู สังคหวัตถุ 4 และ
กัลยาณมิตร เป็นกระบวนการที่ไม่เพียงเสริมพลังทางจิตใจ แต่ยังวางกรอบ
จริยธรรมในการร่วมมือกันอย่างกลมเกลียวและมีเป้าหมายร่วมกัน

3. ผลลัพธ์ (Output) ชุมชนแห่งความร่วมมือและคุณธรรม
หลักธรรมในวิถีพุทธ ได้แก่ ความกตัญญู สังคหวัตถุ 4 และกัลยาณมิตร
เป็นรากฐานที่ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการ
ช่วยเหลือ การอาสา หรือการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งหล่อหลอมเป็นวัฒนธรรม
แห่งความร่วมมือ การเสียสละ และความเคารพซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็น
ชุมชนที่มีคุณธรรมและอยู่ร่วมกันอย่างสงบ

**4. ผลสัมฤทธิ์ (Outcome) การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและ
จิตสำนึก** ได้แก่ การที่สมาชิกในชุมชนที่เกิดจากการหล่อหลอมผ่านวิถีพุทธ
โดยเฉพาะการปลูกฝังคุณธรรมเรื่องความกตัญญู ทำให้ผู้คนมีจิตสำนึกใน

การตอบแทนบุญคุณ และแสดงออกถึงความเสียสละเพื่อส่วนรวม ขณะเดียวกัน การดำเนินชีวิตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ การให้ การพูดจาไพเราะ การช่วยเหลือเกื้อกูล และการวางตนเสมอกัน ได้นำไปสู่ความสัมพันธ์ที่เปิดกว้างและเกื้อกูลกันในหมู่ชุมชน ส่วนการมี “กัลยาณมิตร” เป็นแบบอย่างทางคุณธรรม ที่ก่อให้เกิด การทำงานร่วมกัน อย่างกลมเกลียว และการเห็นคุณค่าของกันและกัน ซึ่งล้วนเป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลงทางจริยธรรมและจิตวิญญาณที่แท้จริงในระดับบุคคล และชุมชน

5. ผลกระทบ (Impact) ความยั่งยืนและสันติสุขของชุมชน
หลักวิถีพุทธที่ยึดความกตัญญู สังคหวัตถุ 4 และกัลยาณมิตรเป็นแกนกลาง ช่วยสร้างรากฐานของความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนความไว้วางใจ ความเอื้อเฟื้อ และการเคารพซึ่งกันและกัน นำไปสู่การรวมพลังของชุมชนในการประสานความร่วมมือกับภาคีต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมได้อย่างกลมกลืน ส่งผลให้เกิด “หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา” ที่เข้มแข็งและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมาย SDG 17 และ นำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

6. สรุปท้ายบท

แนวคิด “การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน” ที่นำเสนอในบทนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงพลวัตแห่งการเปลี่ยนผ่านจาก “การพัฒนาเชิงโครงสร้าง” สู่ “การพัฒนาเชิงจิตวิญญาณ” โดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพลังขับเคลื่อนภายในสู่ความ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างยั่งยืน ผ่านคุณธรรมหลัก 3 ประการ ได้แก่ ความกตัญญูกตเวที สังคหวัตถุ 4 และกัลยาณมิตร ซึ่งมีใช้เพียงชุดคำสอนเชิงศีลธรรม แต่เป็นเครื่องมือสร้างทุนทางสังคมที่ลึกซึ้ง

กรณีศึกษาคลินิกทันตกรรมสิริวิวัฒน์โก ได้แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการธรรมะกับการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยถ่ายทอดพลังศรัทธาในพระรัตนตรัยให้กลายเป็นแรงบันดาลใจและแรงจูงใจภายในของทีมทันตแพทย์จิตอาสา ซึ่งไม่เพียงส่งผลต่อพฤติกรรมทำให้โดยไม่หวังผลตอบแทน แต่ยังสร้างระบบความร่วมมือที่มั่นคงและต่อเนื่องตามกรอบแนวคิด “4C Model” ที่พัฒนาขึ้นจากสังคหวัตถุ 4 เมื่อวิเคราะห์ในเชิงระบบ กระบวนการดังกล่าวสามารถสังเคราะห์ได้เป็นกรอบการพัฒนาที่ครอบคลุมตั้งแต่ปัจจัยนำเข้าด้านศรัทธาและคุณธรรม กระบวนการหล่อหลอมด้วยหลักธรรม ผลลัพธ์เชิงพฤติกรรมของจิตอาสา ไปจนถึงผลสัมฤทธิ์เชิงจิตสำนึกและผลกระทบเชิงโครงสร้างทางสังคม ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ โดยเฉพาะ SDG 17 หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธ มิใช่เพียงกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมแบบมีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder-based participation) แต่คือการ “ปลูกเร้าศักยภาพแห่งจิตใจ” ให้กลายเป็นพลังการเปลี่ยนแปลงที่มีรากฐานจากคุณค่าภายใน ซึ่งสามารถแปรเป็นพฤติกรรมร่วมมือ การเสียสละ และความเคารพซึ่งกันและกันในระดับชุมชน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

บทที่ 11

บทส่งท้าย

1. สรุปเนื้อหาประจำบท

แนวคิดในการพัฒนาชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนา ว่าด้วย ด้วยสัปปายะกับการบริหารหรือพัฒนาชุมชนเพื่อไปสู่อริยสังฆโมเดล โดยสภาพสังคมในปัจจุบันต้องเผชิญกับความซับซ้อนของปัญหาที่หลากหลาย ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ การบริหารชุมชนจึงไม่อาจจำกัดอยู่เพียงการจัดการทรัพยากรหรือโครงสร้างองค์กรท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ต้องพิจารณาให้ครอบคลุมถึงมิติของคุณภาพชีวิต ความสุข และความสงบของคนในชุมชนด้วย พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักการเรื่อง “สัปปายะ” ปัจจัยที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและการศึกษาเรียนรู้ พระพุทธศาสนาสู่การพัฒนาาร่วมกับชุมชนอย่างยั่งยืนโดยในหนังสือเริ่มตั้งแต่

บทที่ 1 ชุมชนคืออะไร ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความหมายและที่มาของคำว่า ชุมชน จนกระทั่งแนวคิดต่อการขับเคลื่อนชุมชนให้ไปข้างหน้า

บทที่ 2 ชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ให้นิยามของชุมชนกับกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ต้องอิงวัฒนธรรม โดยต้องเป็นการบูรณาการและมีเป้าหมายเป็นความสมดุลจึงจะได้อีกว่าเป็นการพัฒนา ที่ประกอบด้วย การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนา เพื่อให้บรรลุตามความต้องการของมนุษย์และเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตด้วยความยุติธรรม การพัฒนาที่ยั่งยืน

บทที่ 3 พุทธเศรษฐศาสตร์ “ยุติความยากจนและความหิวโหยเพื่อสังคมที่ยั่งยืน” : ผู้เขียนได้เสนอแนวคิดเพื่อให้เป็นทางเลือก ต่อนักวิชาการ นักพัฒนา นักการเมือง และผู้กำหนดนโยบายทั่วโลก ที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเสนอว่าพุทธเศรษฐศาสตร์ไม่ได้ปฏิเสธหรือต่อต้านระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบเดิม แต่เป็นการเสนอกรอบความคิดใหม่ที่มุ่งเน้นความเป็นอยู่ที่ดีอย่างแท้จริง การพึ่งพาตนเองที่เข้มแข็ง การสร้างความสามัคคีในสังคม และการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยมีรากฐานมาจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มาใช้เป็นเกณฑ์วัดความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน ความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุและจิตใจ และความยั่งยืนของสังคมและสิ่งแวดล้อม แทนการวัดความสำเร็จทางเศรษฐกิจ แทนที่จะมุ่งเน้นเพียงตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) หรือกำไรสูงสุดเพียงอย่างเดียว

บทที่ 4 พุทธเศรษฐศาสตร์ “บทวิเคราะห์ความยากจนและความหิวโหย” : ผู้เขียนเสนอแนวคิดทางเชื่อมโยง กับทางเจริญก้าวหน้าผ่าน

หลักธรรมทั้ง 2 ประการเพื่อเป็นหลักในการแก้ปัญหาความยากจน และความหิวโหย (1) เว้นเหตุแห่งความเสื่อม (อบายมุข 6 เว้นทางเสื่อม-เว้นยาเสพติด-อบายมุข-การคบเพื่อนไม่ดี-และต้องขยันประกอบอาชีพ เป็นผู้ประกอบสัมมาชีพ) ประการที่ (2) แสวงหาความก้าวหน้าโดยมุ่งมองที่ประโยชน์ของการดำเนินชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต (ทิฐฐัมมิกัตถสังวัตตนิถรรรม 4) ที่ส่งเสริมให้เกิดการขวนขวายเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งการประกอบอาชีพสุจริต รู้จักหา รู้จักใช้ รู้จักลงทุนสร้างมูลค่าเพิ่ม แสวงหาเพื่อนพาไปสู่การสร้างอาชีพและงานที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในองค์กรวม และผู้เขียนก็เชื่อว่าหลักการนี้จะเป็นวิธีแก้ปัญหาความยากจนและหิวโหยได้

บทที่ 5 พุทธเศรษฐศาสตร์ “การเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจไปสู่ความยั่งยืน” : ว่าด้วยหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบคิดสำคัญในการแก้ไขปัญหาสังคมและเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 8 (งานมีคุณค่า), 9 (นวัตกรรม), 10 (ความเหลื่อมล้ำ), และ 12 (การบริโภคที่ยั่งยืน) ในระดับปรัชญา อริยสัจ 4 วินิจฉัยว่า ความโลภ (โลภะ) และ ตัณหา คือรากเหง้าของปัญหาเศรษฐกิจสังคม รวมถึงแรงงานที่ไม่มั่นคงและการบริโภคเกินตัว การแก้ไขจึงใช้สัมมาชีพ และ ไตรสิกขา เพื่อสร้างระเบียบแรงงานที่ไม่เปียดเบียน ลดการบริโภคนิยม และสร้างนวัตกรรมที่ไม่ทำลายโลก ขณะที่ ปฏิจจสมุปาบาทชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงเป็นองค์รวมระหว่างความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และวิกฤตสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความจำเป็นในการแก้ปัญหอย่างครบวงจร

ในระดับจริยธรรมและนโยบาย หลักธรรมได้ถูกแปลงสู่แนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเพื่อขับเคลื่อน SDGs โดยตรง สัมมาชีพ แก้ไข SDG 8 ด้วยการสนับสนุนงานที่ไม่เบียดเบียนชีวิตและสิ่งแวดล้อม ส่วน อธิบาท 4 ส่งเสริม SDG 9 ด้วยความมุ่งมั่นในการวิจัยและพัฒนาเพื่อส่วนรวม การลดความเหลื่อมล้ำ (SDG 10) อาศัย พรหมวิหาร 4 เพื่อช่วยเหลือและจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ขณะที่ สันโดษ และ มัตตัญญุตตา เป็นกลไกสำคัญในการควบคุมการบริโภคเกินจำเป็นเพื่อบรรลุ SDG 12 ในระดับโครงสร้าง หลักเศรษฐกิจพอเพียง (พอประมาณ มีเหตุผล ภูมิคุ้มกัน) ถูกใช้เป็นกรอบคิดหลักในการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งหมด นอกจากนี้ นโยบายภาครัฐเชิงพุทธยังสนับสนุน ระบบภาษีที่ลดความเหลื่อมล้ำ และการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่เสมอภาค รวมถึงการ คุ้มครองแรงงาน และการผนวกการศึกษาเชิงพุทธ เพื่อสร้างพลเมืองที่มีความรับผิดชอบและลดวัฒนธรรมบริโภคนิยมอย่างแท้จริง

บทที่ 6 สันติภาพเชิงพุทธ ผู้เขียนเสนอว่า สันติภาพในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการ “ไม่มีสงคราม” หากแต่หมายถึงภาวะของการ “หมดเหตุแห่งทุกข์” ซึ่งเริ่มต้นสันติจากภายใน (Inner Peace) สู่อันติสุขภายนอก ในแบบสัมพันธ์เกาะเกี่ยว (Relational Peace) อยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ เมตตา และไม่เบียดเบียน จนกระทั่งบรรลุถึงสันติภาพที่ยั่งยืนทั้งใน มิติ ของบุคคล ชุมชน และโลก เป็นสันติโครงสร้าง (Structural/Ultimate Peace) ทั่วถึง เชื่อมโยงกับแนวทาง SDGs, Positive Peace และนโยบายสาธารณะร่วมสมัย เช่น GNH และการพัฒนาชุมชนเชิงคุณธรรม

บทที่ 7 สุขภาวะเชิงพุทธ เป็นแนวคิดที่ฝานการพัฒนาชีวิตในทุกมิติ ได้แก่ กาย วาจา ใจ ปัญญา และจิตวิญญาณ โดยตั้งอยู่บนรากฐานของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป้าหมายสูงสุดคือการดับทุกข์และเข้าถึงความสุขแท้จริงผ่านการดำเนินชีวิตอย่างมีศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งสะท้อนแนวคิดสุขภาวะที่ไม่จำกัดเพียงการไม่มีโรคภัย แต่รวมถึงความสมดุลภายใน การรู้จักพอประมาณ และการไม่ยึดติดในวัตถุหรืออารมณ์

บทที่ 8 พุทธิปัญญา คือการพัฒนามนุษยธรรมให้มันมาในทิศทางที่ถูกต้อง คือ ละความเห็นแก่ตัว จนเป็นไปสู่การเบียดเบียนและความรุนแรง บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพนั้นคือเป้าหมายของการศึกษา ตามหลักพุทธิปัญญาตามแนวพุทธ

บทที่ 9 วิปัสสนากรรมฐาน แก่นคำสอนทางพระพุทธศาสนา เมื่อศึกษาและลงสู่ปฏิบัติจะทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงว่า มนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถือเป็นหนึ่งเดียวกัน แยกออกจากกันไม่ได้ ไม่มีธรรมชาติ มนุษย์ย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ แต่หากไม่มีมนุษย์ ธรรมชาติสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ ดังนั้น การแสวงหาผลประโยชน์แก่ชีวิต การจำแนก การแสวงผลประโยชน์ในชีวิตที่ผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้ปัญญาของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ควรเป็นไปอย่างสอดคล้องเหมาะสม พอดีพองามทางศีลธรรมอันไม่ขัดแย้งกับกฎของธรรมชาติ พระพุทธศาสนาเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งพืชและสัตว์ต่างมีคุณค่าเช่นเดียวกับมนุษย์ หลักจริยธรรมจึงสอนให้มนุษย์ ไม่ทำลายธรรมชาติ และสอนให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติและอนุรักษ์ธรรมชาติและนำไปสู่การพัฒนาสันติสุขอย่างยั่งยืน

บทที่ 10 การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ที่ผู้ศึกษาเสนอแนวคิด หลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดขึ้น ตามเป้าหมายที่ 17: หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา (Partnerships for the Goals) ซึ่งเน้นการบูรณาการจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และชุมชนท้องถิ่น เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างครอบคลุมและทั่วถึง เป็นความร่วมมือแบบ 4P ได้แก่ ภาครัฐ (Public) ภาคเอกชน (Private) ประชาชน (People) และองค์กรการกุศล (Philanthropy) บทนี้ได้เสนอแนวคิด “การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธ” ซึ่งถือเป็นการบูรณาการระหว่างเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) กับหลักคุณธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ตั้งอยู่บนฐานของจิตสำนึกทางจริยธรรม การพัฒนาในลักษณะนี้มิได้มุ่งเน้นเพียงผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจหรือโครงสร้างภายนอก แต่ให้ความสำคัญกับมิติด้านในของมนุษย์ อันได้แก่ การพัฒนาจิตใจ คุณภาพความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมอย่างลึกซึ้ง การขับเคลื่อนชุมชนในวิถีพุทธจึงไม่ใช่แค่การวางแผนเชิงกลยุทธ์ แต่เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่างจิตสำนึกส่วนบุคคลกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นการถักทอความร่วมมือที่หยั่งรากในคุณค่าภายใน และค่อย ๆ ขยายออกไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายนอกอย่างกลมกลืนและยั่งยืนในระยะยาว

การมีส่วนร่วมทางสังคม (Social Engagement) วิถีพุทธ และการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิด “การมีส่วนร่วมทางสังคมในวิถีพุทธเพื่อการพัฒนา

พัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ”ที่นำเสนอในบทนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงพลวัตแห่งการเปลี่ยนแปลงจาก “ การพัฒนาเชิงโครงสร้าง ”สู่ “ การพัฒนาเชิงจิตวิญญาณ ”โดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพลังขับเคลื่อนภายในสู่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างยั่งยืน ผ่านคุณธรรมหลัก 3 ประการ ได้แก่ ความกตัญญูตเวที สังคหวัตถุ 4 และกัลยาณมิตร ซึ่งมีใช้เพียงชุดคำสอนเชิงศีลธรรม แต่เป็นเครื่องมือสร้างทุนทางสังคมที่ลึกซึ้ง

จากภาพรวมทั้งหมด ยืนยันร่วมในหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ใช้คำว่าปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม ซึ่งจากการศึกษาเสนอแนวคิดเรื่อง ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาที่เรียกว่า “สัปปายะ” สิ่งที่เหมาะสม เกื้อกูล และเอื้อต่อความเจริญ พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสัปปายะ “ปัจจัย” ที่ “เอื้อ” สนับสนุนต่อการพัฒนา พุทธศาสนามุ่งไปที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมให้มีสภาวะจิตที่สูงขึ้น เช่น ที่อยู่อาศัยเหมาะสม อาหารที่เกื้อกูล มิตรดี และสิ่งแวดล้อมที่สงบ สรุปรูปนิยามได้ว่า “องค์ประกอบที่เกื้อกูลให้บุคคลมีความก้าวหน้าในธรรมและชีวิต” เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับสังคมร่วมสมัยถึงการจัดการสังคมและการพัฒนาชุมชน ซึ่งสามารถนำมาปรับเป็นเครื่องมือได้ดังนี้

1. ที่ตั้งถิ่นฐาน ที่อยู่อาศัยเหมาะสมเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในองค์กรรวมได้ (อवासสัปปายะ)
2. อาหารเหมาะสม สถานที่สำหรับประกอบอาชีพ การประกอบอาชีพเพื่อให้ได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตในแหล่งอาหารย่อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการพัฒนาชุมชน (โภชนะสัปปายะ-อาหารเหมาะสม)

3. ทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยของการพัฒนา ที่เรียกว่าสมาชิกในชุมชนเอื้อ เกื้อ สนับสนุนและเห็นสอดคล้องในการพัฒนาร่วมกัน (บุคคลสัปปายะ-บุคคลเกื้อกูล)

4. หลักการที่ถูกต้อง กฎหมาย กฎเกณฑ์ เป็นธรรมเป็นประโยชน์ต่อสังคมและชุมชนและเป็นไปเพื่อการพัฒนาร่วมกัน (ธัมมสัปปายะ-หลักการเหมาะสม)

5. ภาวศึเครือข่ายมีส่วนสนับสนุนต่อการพัฒนา (ภัสสสัปปายะ-การสร้างมิตรเกื้อกูล)

6. ภูมิศาสตร์เชิงพื้นที่ เอื้อต่อการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานถูกออกแบบมาเพื่อรองรับการพัฒนาในองค์รวมได้ดี (วิหารสัปปายะ-สิ่งแวดล้อมเหมาะสม)

7. ค่าความเสถียรของภูมิอากาศ ดิน น้ำ ฟ้า ฝน ถูกต้องตามฤดูกาลเอื้อต่อการรองรับการพัฒนาได้อย่างสมดุลเหมาะสม (อุตสัปปายะ-ภูมิอากาศเหมาะสม)

8. โครงสร้างพื้นฐานที่เป็นพื้นฐาน (infrastructure) ของชุมชน ทั้งน้ำไฟ ถนน หนทาง ระบบการขนส่ง รวมทั้งระบบ IT เอื้อสนับสนุนต่อการพัฒนา (อิริยาบถสัปปายะ-อิริยาบถเหมาะสม) ดังนั้นแนวคิดในเรื่องปัจจัยเอื้อต่อการพัฒนา (สัปปายะ) จึงหมายถึงเอากระบวนการจัดการทรัพยากร บุคลากร และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีและความเข้มแข็งของชุมชน หลักการสำคัญคือ การมีส่วนร่วม ความโปร่งใส ความเป็นธรรม สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

2. การประยุกต์สัปปายะสู่การบริหารชุมชน

การประยุกต์สัปปายะสู่การบริหารชุมชน 1. การจัดการที่อยู่อาศัย ให้ถูกสุขลักษณะและปลอดภัย เช่น การวางแผนผังชุมชน การพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย (อवासสัปปายะ) 2. การสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชน เช่น เกษตรอินทรีย์ ตลาดชุมชน และสหกรณ์การเกษตร (โภชนะสัปปายะ) 3. การพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรมและสร้างเครือข่ายชุมชนที่ช่วยเหลือเกื้อกูล (บุคคลสัปปายะ) 4. การออกกฎเกณฑ์และระเบียบชุมชนบนฐานคุณธรรม ความยุติธรรม และธรรมาภิบาล (ธัมมสัปปายะ) 5. การส่งเสริมเครือข่ายชุมชน เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบ (ภัสสสัปปายะ) 6. การสร้างสิ่งแวดล้อมที่สงบ ร่มรื่น เช่น สวนสาธารณะ และการใช้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ (วิหารสัปปายะ) 7. การวางระบบรับมือภัยพิบัติ เช่น น้ำท่วม ไฟป่า โดยเน้นความร่วมมือของคนในชุมชน (อุตุสัปปายะ) 8. การส่งเสริมการทำงานและการใช้ชีวิตที่สมดุล เช่น สนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพองค์กรวม (อิริยาปถสัปปายะ) เป็นต้น

ประโยชน์ของการนำสัปปายะมาใช้ 1. เสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี 2. ลดความขัดแย้งและเสริมความสามัคคี 3. สร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม 4. เกื้อหนุนการพัฒนาทางจิตวิญญาณ

การบริหารชุมชนโดยใช้หลักสัปปายะช่วยให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาวัตถุกับการพัฒนาคน ไม่เน้นเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่ครอบคลุมด้านจิตใจและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ สัปปายะมิใช่เพียงแนวคิดทางธรรม แต่สามารถเป็นกรอบคิดเชิงปฏิบัติประยุกต์สำหรับการบริหารชุมชน หากผู้นำชุมชนและ

หน่วยงานท้องถิ่นน้อมนำหลักสัปปายะมาใช้ จะทำให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความสงบสุข และสามารถพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ ส่งเสริมการศึกษา และเผยแพร่ความรู้เรื่องสัปปายะในชุมชน บูรณาการหลักสัปปายะกับแผนพัฒนาท้องถิ่น ก็จะนำไปสู่แนวทางหรือรูปแบบที่เรียกว่าอริยสังฆโมเดลกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ได้ตามกรอบของการศึกษานี้

3. การประยุกต์อริยสังฆสู่การบริหารชุมชน

การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เป็นการสร้างความเจริญก้าวหน้าของชุมชนในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยมีรากฐานของความสมดุลและคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งสามารถบูรณาการเข้ากับ “อริยสังฆ 4” ที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างเป็น “อริยสังฆโมเดล” สำหรับการพัฒนาชุมชน ได้คือ

หลักการ	วิธีการ
1. ทุกข์ (การมองปัญหาอย่างตรงไปตรงมา)	เห็นปัญหาที่แท้จริงของชุมชน เช่น ความยากจน การขาดโอกาสทางการศึกษา ความเหลื่อมล้ำ สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม หรือการขาดสามัคคี เป็นการ “รู้ทุกข์” เพื่อให้สมาชิกชุมชนเข้าใจว่าต้นเหตุคืออะไร

<p>2.สมุทัย (การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา)</p>	<p>แสวงหาสาเหตุของปัญหา เช่น การขาดการวางแผน การบริหารจัดการไม่โปร่งใส การใช้ทรัพยากรเกินขอบเขต ความโลภหรือความเห็นแก่ตัว การรู้สาเหตุจะช่วยให้ไม่แก้ไขเพียงปลายเหตุ แต่สามารถหาทางแก้ไขที่ตรงจุด</p>
<p>3.นิโรธ (เป้าหมายหรือสภาพที่ชุมชนต้องการบรรลุ)</p>	<p>มุ่ง “แก้ปัญหา” ชุมชนที่มีความสงบสุข สมดุล พึ่งพาตนเองได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีตัวอย่างเช่น ชุมชนที่มีเศรษฐกิจพอเพียง ระบบการศึกษาที่ทั่วถึง การรักษาสีงแวดล้อมอย่างจริงจัง และมีความสามัคคี</p>
<p>4.มรรค (แนวทางหรือวิธีแก้ปัญห)</p>	<p>ใช้หลักมรรค 8 มาประยุกต์ในเชิงพัฒนาชุมชน เช่น สัมมาทิฐิ : ให้การศึกษาและให้เข้าใจเรื่องการพึ่งตนเอง สัมมาสังกัปปะ : ปลุกฝังเจตคติเอื้อเพื่อ สามัคคี ไม่เห็นแก่ตัว สัมมาวาจา : ส่งเสริมการสื่อสารที่ถูกต้อง โปร่งใสและสร้างสรรค์ สัมมากัมมันตะ : พัฒนาอาชีพสุจริต</p>

	<p>รักษาสິงแวดลอม</p> <p>สัมมาอาชีวะ : สนับสนุนอาชีพที่ยั่งยืน ไม่เบียดเบียน</p> <p>สัมมาวายามะ : ขยันเพียรพัฒนาตน และชุมชน</p> <p>สัมมาสติ : ฝึกสติรู้เท่าทันการใช้ ทรัพยากร</p> <p>สัมมาสมาธิ : สร้างจิตใจที่มั่นคง เอื้อ ต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ</p>
--	---

การบูรณาการ “อริยสัจโมเดล ”กับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ด้านเศรษฐกิจ : ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการผลิตที่พอใช้
และพอเพียง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ด้านสังคม : สร้างความสามัคคี ความเสมอภาค การมีส่วนร่วมใน
การตัดสินใจของทุกกลุ่ม

ด้านสิ่งแวดล้อม : การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ตาม
หลัก “รู้จักพอประมาณ”

ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ : รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ควบคู่กับการ
ปลูกฝังคุณธรรมและสติ

แนวทางปฏิบัติอันจะพึงกระทำ

1. จัดตั้งกองทุนชุมชนเพื่อลดหนี้
2. ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์และเศรษฐกิจพอเพียง

3. สร้างกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
4. ใช้กระบวนการสภาชุมชนในการตัดสินใจ

จุดแข็งของ “อริยสัจโมเดล” ในการพัฒนาชุมชน

1. เป็นโมเดลแบบองค์รวม ครอบคลุมตั้งแต่ปัญหาจนถึงการแก้ไข
2. ใช้ได้ทุกระดับ ตั้งแต่ครัวเรือนจนถึงนโยบายรัฐ
3. บูรณาการจิตใจ-สังคม-เศรษฐกิจ-สิ่งแวดล้อม เข้าด้วยกัน
4. เน้นความยั่งยืน ไม่ใช่แก้ปัญหาเฉพาะหน้า
5. ยึดหลักธรรมเป็นฐาน ทำให้เกิดความโปร่งใส มีคุณธรรม และ
ความสามัคคี

บรรณานุกรม

ภาษาไทย :

- กนกวรรณ มะโนรัมย์ และคณะ. (2565). ความยากจน : ความหมายและ
ปฏิบัติการ. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ดลพัฒน์ ยศธร. (2542) การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่
ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2556). ชุมชน. สงขลา: นำศิลป์โฆษณา.
- ทศพล ทรรศนกุลพันธุ์. (2557). สภาพปัญหาและแนวทางการพัฒนา
สิทธิด้านอาหารตามแนวทางการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร
ขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ 2004
(รายงานวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ทอมสันคอย สวัสดิ์. (2542). การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน.
โดย จัดหมายจากลอนดอน (นามแฝง), โลกสีเขียว, ฉบับที่ 5
(พฤศจิกายน-ธันวาคม, 2536) 3-4.
- ธนพล สราญจิตร์. (2558). ปัญหาความยากจนในสังคมไทย.
วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย ฉบับสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, 5(2), 14-16.

นิภาพรรณ เจนสันติกุล. (2566). ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, 6(1), 64-66.

นุชนาจ พลอยพันธ์, สุมาลี ชัยเจริญ และชลิสา โพธิ์น้อมแดง. (2549). ผลของมัลติมีเดียที่พัฒนาตามแนวทฤษฎีพุทธิปัญญาที่ใช้ keyword method สาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ เรื่องสัตว์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. วารสารเทคโนโลยีทางปัญญา, 1(1), 76-85.

บุญยิ่ง ประทุม. (2566). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน (เอกสารประกอบการสอน). นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

ประเวศ อินทองปาน. (2567). พุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปรีศณิยา กองอาษา. (2546). ผลของการใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนแบบมัลติมีเดียที่พัฒนาตามแนวทางพุทธิปัญญาบนพื้นฐานการขยายความคิด (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พระคันธสาราภิวังค์ แพลและเรียบเรียง, (2549). มหาสติปัฏฐานสูตรทางสู่พระนิพพาน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โศดก ญาณสีหิ). (2550). คำบรรยายวิปัสณากรรมฐาน. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2540). **ชีวิตที่ดีงาม: หลักการทั่วไปของการปฏิบัติธรรม**. สืบค้น 10 เมษายน 2568, จาก https://www.watnyanaves.net/th/book_detail/142
- _____. **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (Buddhist Economics)** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิดา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- _____. (2557). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 27). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2556). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย** (พิมพ์ครั้งที่ 36). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิดัมม์.
- _____. (2559). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. สืบค้น 10 เมษายน 2568, จาก http://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/buddhadhamma_extended_edition.pdf.
- _____. (2548). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ** (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

- พระพุทธรโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 12). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2560). **พัฒนาปัญญา**. สืบค้น 10 มิถุนายน 2568 จาก <https://www.watnyanaves.net/en/book-content-index/297>
- _____. (2562). **สุขภาวะองค์กรรวม: พุทธธรรมเพื่อความสมบูรณ์ของชีวิต**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพุทธรโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2529). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย** (พิมพ์ครั้งที่ 3). พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- _____. (2561). **การพัฒนาที่ยั่งยืน** (พิมพ์ครั้งที่ 21). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธิมม์.
- พระไพศาล วิสาโล. (2549). **สุขแท้ด้วยปัญญา: วิถีสู่สุขภาวะทางปัญญา**. กรุงเทพฯ: เครือข่ายพุทธิกา
- พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. (2554). **สุขภาวะและสัปปายะ**. เชียงราย: สำนักพิมพ์บ้านอารีย์.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. (2559). **พระพุทธรศาสนามักับการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการทิศเทพ ฐานโกโร. (2559). พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาความยากจนในสังคมไทย. **วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์**, 1(3), 61-70.

- พิมพ์พร เกษดี. (2565). ปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนและความเหลื่อมล้ำของรายได้ของผู้มีรายได้น้อย: กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์. **วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย**, 17(61), 26 - 35.
- พุทธทาสภิกขุ. (2560). **ตัวกู ของกู**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ธรรมะ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2558) **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (พิมพ์ครั้งที่ 10)**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มาร์ควาร์ดท์, เอ็ม. เจ. (2554). **การพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้. แปล บดินทร์ วิจารณ์ เรียบเรียง วีรยุทธ มาชะศิริานนท์**. กรุงเทพฯ: เอ็กสเปอร์เน็ท.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- ลีลาภรณ์ บัวสาย และคณะ. (2549). **เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วงศ์ตระกูล มาเกตู. (2559). **การสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนป่าตอง อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี**. **วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย**, 11(38), 68-69.

- วาสนา ศรีจำปา. (2568). การทำความเข้าใจเมือง ผ่านสภาวะความเปราะบางทางอาหารของกลุ่มแรงงานรับจ้างทั่วไปที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**, 16(1), 104-105.
- ศุภเจตน์ จันทร์สาส์น. (2552). ความยากจนและความเหลื่อมล้ำของรายได้ในประเทศไทย. **วารสารประชากรศาสตร์**, 25(2), 71-73.
- สนธยา พลศรี. (2547). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน** (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- สนธยา พลศรี. (2553). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน** (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- สาริกา. (2568). **นวัตศิลป์ศาสน์ แนวการสอนยุคพุทธกาล**. สืบค้น 10 มิถุนายน 2568 จาก <https://www.salika.co/2019/05/20/buddhist-era-teaching/>
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). (2560). **แนวคิดสุขภาพองค์รวม**. สืบค้น 10 เมษายน 2568, จาก <https://www.thaihealth.or.th>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570)**. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). **รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย พ.ศ. 2565**. กรุงเทพฯ: กองพัฒนาข้อมูลและ

ตัวชี้วัดสังคม สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ.

สุปราณี บุระ. (2557). การพัฒนาแบบสอบเชิงวิวินิจฉัยทางพุทธิปัญญา
เรื่องการดำเนินการเลขคณิตพื้นฐานโดยใช้คอมพิวเตอร์: การ
ประยุกต์โมเดลดีไอเอ็นเอ (ดุขฎฐีนินพณ์ครุศาสตร์ดุขฎฐีบัณทิต
สาขาการวัดและประเมินผลการศึกษา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

สุรางค์ ไคว์ตระกูล. (2541). จิตวิทยาการศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ 4).
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสถียร เหลืองอร่าม. (ม.ป.ป.). การพัฒนาชุมชน. มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.

อดิศร บาลโสง. (2557). การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนตามทฤษฎี
การเรียนรู้ ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญาและแนวคิดการวางแผน
ยุทธศาสตร์ชีวิต เพื่อเสริมสร้างการกำกับตนเองและผลสัมฤทธิ์
ทางการเรียนสุศึกษาของ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น (ดุขฎฐี
นินพณ์ครุศาสตร์ดุขฎฐีบัณทิต สาขาหลักสูตรและการสอน).
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุสรณ์ ธรรมใจ. (2551). ฝ่าพายุเศรษฐกิจวิกฤติไทย วิกฤติโลก.
กรุงเทพฯ: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด.

อภิชัย พันธเสน. (2558). พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการ
ประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นตังแอนด์พับลิชชิ่ง.

- อภิภา ปรัชญพุทธิ. (2555). **หลักสูตรและการเรียนการสอนอุดมศึกษา พาราไดม์และวิธีปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: อินทภาษ.
- อลงกรณ์ พรหมที. (2556). **การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนตาม ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพุทธินิยมเรื่องคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าและการ แพร่กระจายสำหรับการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขา วิศวกรรมไฟฟ้า (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต)**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- อุทัย ปริญญา สุทธินันท์. (2561). **การพัฒนาชุมชน: แนวคิดและทฤษฎี การพัฒนา ประเด็นปัจจุบัน และกรณีศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

English:

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). **Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty**. New York: Crown.
- Angelsen, A & Wunder, S. (2003). **Exploring the Forest-Poverty Link: Key Concepts, Issues and Research Implications**. Bogor; Center for International Forestry Research.
- Barash, D. P., & Webel, C. P. (2021). **Peace and conflict studies** (4th ed.). Thousand Oaks: Sage.

- Bloom, B.S. (Ed.). Engelhart, M.D., Furst, E.J., Hill, W.H., Krathwohl, D.R. (1956). **Taxonomy Of Educational Objectives, Handbook I: The Cognitive Domain**. New York: David McKay Co Inc.
- Bodhi, B. (2012). **The numerical discourses of the Buddha: A translation of the Aṅguttara Nikāya**. New York: Wisdom Publications.
- Brandt, L. (1908). The Causes of Poverty. **Political Science Quarterly**. 23(4), 639-640.
- Buddharakkhita, A. (Trans.). (1985). **The Dhammapada: The Buddha's path of wisdom**. Virginia: Buddhist Publication Society.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. **Journal of Peace Research**, 6(3), 167–191.
- Goleman, D., & Davidson, R. J. (2017). **Altered traits: Science reveals how meditation changes your mind, brain, and body**. New York: Avery.
- Hornby, A. S. (1995). **Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English** (5th ed.). Oxford: Oxford University Press.

- Inner Development Goals. (2021). **Inner development goals: Background, purpose, and framework**. Retrieved July 2, 2025, from <https://www.innerdevelopmentgoals.org>
- Institute for Economics & Peace. (2024). **Positive Peace Report 2024: Analysing the factors that build, predict and sustain peace**. Sydney, Australia: Institute for Economics & Peace. Retrieved May 1, 2025, Form <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/04/PPR-2024-web.pdf>
- Jiwattanasuk, N. (2025). **Sustainable development goals, inner development goals, and Buddhism**. Naticul Press Co., Ltd. Retrieved July 2, 2025, <https://www.researchgate.net/publication/390092142>
- Johnston, K. (2018). **Social engagement as a social theory**. In K. Johnston & M. Taylor (Eds.), *The handbook of communication engagement* (pp. 19–32). Wiley-Blackwell.
- Kabat-Zinn, J. (1994). **Wherever you go, there you are: Mindfulness meditation in everyday life**. New York: Hyperion
- Karlin, J. (1940). **Chicago Background of Education**. Chicago: Workman, Book House.

- Nakarit, P. (2022). **The development process of the work of volunteer dentists' team by Buddhist peaceful means: A case study of Sirivaddhako Dental Clinic, Buddhamahametta Foundation, Bang Pa-in District, Phra Nakhon Si Ayutthaya** (Doctoral dissertation). Phra Nakhon Si Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Ñāṇamoli, B., & Bodhi, B. (Trans.). (1995). **The middle length discourses of the Buddha: A translation of the Majjhima Nikāya**. New York: Wisdom Publications.
- Prasad, K. 2017. **Communication, Culture and Ecology: Rethinking Sustainable Development in Asia**. Andhra Pradesh: Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayan College.
- Pretty, J. N. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. **World Development**, 23(8), 1247–1263. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00046-F](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00046-F)
- Redclift, M. (1994). **Strategies for sustainable development. Local Agendas for the Southern Hemisphere**. Chichester, UK.: John Wiley & Sons Ltd.
- Ricard, M. (2015). **Altruism: The power of compassion to change yourself and the world**. New York: Little, Brown and Company.

- Rosenberg, M. B. (2015). **Nonviolent communication: A language of life** (3rd ed.). CA: Puddle Dancer Press
- Sen, A. (1999). **Development as freedom**. Oxford: Oxford University Press.
- Simon, S.S., Shah, R.C., & Bennett, D A. (2024). Social engagement and healthy aging: Insights from longitudinal studies. **Journal of Aging and Health**, 36(2), 145–163.
- Sivaraksa, S. (2009). **The Wisdom of Sustainability: Buddhist Economics for the 21st Century**. Kihei: Koa Books.
- Speece, Mark W. (2019). Sustainable development and Buddhist economics in Thailand. **International Journal of Social Economics**, 46(5), 704–721.
- Srisawat, K. (2022). **Metta circles and domestic peace in Thailand's Deep South** (Doctoral dissertation). Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Thurow, L. C. (1967). The Causes of Poverty. **The Quarterly Journal of Economics**. 81(1), 39-57.
- UNESCO-ACEID. (1997). **Educating for a Sustainable Future: A Trans disciplinary Vision for Concerted Action**. Report of the Third UNESCO-ACEID International Conference, Bangkok Thailand.

- United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2025). **Sustainable alternative livelihood development: Doi Tung Development Project, Thailand. UN SDG Partnerships Platform.** Retrieved July 2, 2025, from <https://sdgs.un.org/partnerships/sustainable-alternative-livelihood-development-doi-tung-development-project-thailand>
- United Nations Development Programme. (2020). **Human Development Report 2020: The Next Frontier - Human Development and the Anthropocene.** New York: UNDP.
- United Nations. (2015). **Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development.** Retrieved July 2, 2025, from <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- United Nations. (2015). **Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.** New York: UN Publishing.
- Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T., Wangdi, K. (2012). **A short guide to gross national happiness index.** Thimphu: The Centre for Bhutan Studies and GNH Research.
- World Bank. (2024). **Understanding Poverty.** Retrieved May 1, 2025, Form <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/>

september-2024-global-poverty-update-from-the-world-bank—revise

World Food Program (WFP). (2025). **Understanding Hunger.**

Retrieved May 1, 2025, Form <https://www.wfpusa.org/hunger/issues/>

World Health Organization. (1948). **Constitution of the World Health Organization.** Geneva: WHO.

World Health Organization. (2002). **Active ageing: A policy framework.** Geneva: WHO.

Zehr, H. (2015). **The little book of restorative justice** (2nd ed.). PA: Good Books.

Zsolnai, László. (2018). Buddhist economics: An overview. **Society and Economy**, 40(4), 497-513.

ภาคผนวก

คณะทำงาน

ชื่อ : พระเทพวัชรสารบัณฑิต, รศ.ดร.

ฉายา/นามสกุล : จนทสาโร/หนองพร้าว

ตำแหน่ง : รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา

สังกัด : คณะสังคมศาสตร์

ความเชี่ยวชาญ : การจัดการเชิงพุทธ, นโยบายและการวางแผน, การวางแผนและกลยุทธ์

ชื่อ : พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร.

ฉายา/นามสกุล : กิตติโสภโณ/แช่หลือ

ตำแหน่ง : ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

สังกัด : คณะสังคมศาสตร์

อีเมล: Krisada.sae@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : การจัดการเชิงพุทธ, การวิจัยและพัฒนา

ชื่อ : พระครูสังฆวิริยกิจ, รศ.ดร.

ฉายา/นามสกุล : พุทธิสาโร/ดั่งลอย

ตำแหน่ง : รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์ ฝ่ายวิชาการ

สังกัด : คณะสังคมศาสตร์

อีเมล : raphind@yahoo.com

ความเชี่ยวชาญ : พระพุทธศาสนา

ชื่อ : พระครูพิศิษฐ์พัชรบัณชิต, ผศ.ดร.

ฉายา/นามสกุล : อชีโต

ตำแหน่ง : อาจารย์

สังกัด : หน่วยวิทยบริการวัดอินทาราม

อีเมล : ekkalak.nok@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : การจัดการเชิงพุทธ ,บริหารธุรกิจ

ชื่อ : พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์, รศ.ดร.

ฉายา/นามสกุล : ภูริปณโณ

ตำแหน่ง : รก.หัวหน้าภาควิชาบริหารการศึกษา

สังกัด : คณะครุศาสตร์

อีเมล : dew2511@gmail.com

ความเชี่ยวชาญ : เทคโนโลยีการศึกษา, วิจัยด้านนวัตกรรม ,สิ่งแวดล้อม

ชื่อ : พระคมสัน, ผศ.ดร.

ฉายา/นามสกุล : ฐิตเมธโส/เจริญวงศ์

ตำแหน่ง : อาจารย์

สังกัด : คณะสังคมศาสตร์

อีเมล : komsan.jal@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : เศรษฐศาสตร์, พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน

ชื่อ : พระปลัดวีระศักดิ์, ดร.
ฉายา/นามสกุล : ชีรงกูโร (ปุกคำ)
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะสังคมศาสตร์
อีเมล : weerasak.puk@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : สังคมวิทยา, การพัฒนาชุมชน

ชื่อ : พระมหาสมชาย, ดร.
ฉายา/นามสกุล : ขนติสรโณ (มะลิซ้อน)
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะสังคมศาสตร์
อีเมล : somchai.mal@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : การจัดการ, พระพุทธศาสนา

ชื่อ : พระอธิวัฒน์, ดร.
ฉายา/นามสกุล : รตนวณโณ (ธรรมวัฒน์ศิริ)
ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศิลป์กรรม
(บัณฑิตศึกษา)
สังกัด : มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
อีเมล : athiwat.tham@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : สาขาวิชาพุทธศิลป์กรรม,
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, วิปัสสนากรรมฐาน

ชื่อ : พระครูศรีสิทธิบัณฑิต, ดร.

นามสกุล : สมตัว

ตำแหน่ง : อาจารย์/ผู้อำนวยการสำนักทะเบียนและวัดผล

สังกัด : คณะพุทธศาสตร์

อีเมล : thawin.som@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : พระพุทธศาสนา

ชื่อ : พระครูสิริรัตนบัณฑิต, ผศ.ดร.

นามสกุล : แก้วมณี

ตำแหน่ง : อาจารย์ / รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ ฝ่าย
วิชาการ

สังกัด : คณะพุทธศาสตร์

อีเมล : happy_kmn@hotmail.com

ความเชี่ยวชาญ : พระพุทธศาสนา, พระไตรปิฎก

ชื่อ : พระมหาธารชัน, ดร.

ฉายา/นามสกุล : จิตตปาโล (มูลลา)

ตำแหน่ง : อาจารย์

สังกัด : คณะพุทธศาสตร์

อีเมล : rachan.mool@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : พระพุทธศาสนา

ชื่อ : พระครูปลัดโยธิน

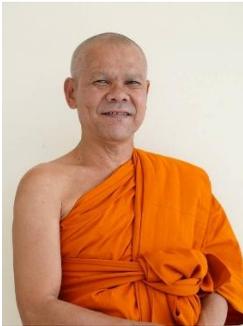
ฉายา/นามสกุล : โชติธมโม/พลตงนอก

ตำแหน่ง : รักษาการผู้อำนวยการส่วนประเมินผลการศึกษา

สังกัด : สำนักทะเบียนและวัดผล

อีเมล : yothin.phon@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : โปรแกรมระบบทะเบียน

ชื่อ : พระมหาติลกรัศมี,ดร.

ฉายา/นามสกุล : ฐิตจาโร (วุฒิยา)

ตำแหน่ง : ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี

สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี

อีเมล: dilokrassme.vut@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ: การบริหารหลักสูตร: การบูรณาการการเรียนการสอนรัฐประศาสนศาสตร์ และการพัฒนาองค์ความรู้ด้านรัฐประศาสนศาสตร์กับศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น

ชื่อ : พระครูปลัดคำรณ,ดร.

ฉายา/นามสกุล : กตปุญโญ/แก้วเกลี้ยง

ตำแหน่ง : รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี

สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี

อีเมล : Dr.dome789@gmail.com

ความเชี่ยวชาญ : การบริหารหลักสูตร, การบูรณาการการเรียนการสอนด้านพระพุทธศาสนา, งานวิจัย และการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนากับสังคม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะศรีวิชัย และการบูรณาการหลักธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ

ชื่อ : พระครูสุธีสารบัณฑิต, ผศ.ดร

นามสกุล : หาญพงษ์

ตำแหน่ง : ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา รองผู้อำนวยการหน่วยวิทยบริการวิทยาลัย

สงฆ์ขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์

สังกัด : วิทยาเขตขอนแก่น

อีเมล : natthabhan.han@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : การจัดการวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์

ชื่อ : พระมหากิตติ กิตติเมธี

นามสกุล : สอนเสนา

ตำแหน่ง : นักวิเคราะห์นโยบายและแผน

สังกัด : วิทยาเขตขอนแก่น

อีเมล : mahakitti2027@gmail.com

ความเชี่ยวชาญ : การวิจัยเพื่อการพัฒนา

ชื่อ : พระมหาสุทธิดล จิตตปณฺโญ, ดร.

นามสกุล : ฎนอก

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต

สังกัด : วิทยาเขตขอนแก่น

อีเมล : suddon.poo@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : การวางแผนเชิงกลยุทธ์

ชื่อ : พระครูปิยสุเมธารณ

นามสกุล : วาริโป

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต

สังกัด : วิทยาเขตขอนแก่น

อีเมล : supotwareebor@gmail.com

ความเชี่ยวชาญ : งานวิจัยรวมความรู้จากหลายสาขาพุทธศาสตร์ สาขารัฐศาสตร์ สาขาเศรษฐศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม

ชื่อ : ดร. แม่ชี นฤมล

นามสกุล : จิวัฒน์สุข

ตำแหน่ง : ผู้อำนวยการหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติวัฒนธรรมและสันติศึกษา (หลักสูตรนานาชาติ)

สังกัด : วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

อีเมล : narumonji@gmail.com

ความเชี่ยวชาญ : ด้านสันติศึกษา/พุทธสันติวิธี/สันติวัฒนธรรม/การบริหารจัดการ/การธนาคารและการเงิน

ชื่อ : ผศ.ดร.ประเสริฐ

นามสกุล : ธิลาว

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

สังกัด : หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อีเมล : nakornnan22927@hotmail.com

ความเชี่ยวชาญ : พฤติกรรมศาสตร์, สังคมศาสตร์, นโยบายศาสตร์, ทรัพยากรมนุษย์, การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่

ชื่อ : ผศ.ดร.เอนก
 นามสกุล : โยอินทร์
 ตำแหน่ง : อาจารย์
 สังกัด : คณะสังคมศาสตร์
 อีเมล : Anek4861@gmail.com
 ความเชี่ยวชาญ : นโยบายสาธารณะและการวางแผน,
 การวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น

ชื่อ : ผศ.ดร. สุภัทรชัย
 นามสกุล : สีสะไบ
 ตำแหน่ง : อาจารย์
 สังกัด : คณะสังคมศาสตร์
 อีเมล : suphattharachai.sis@mcu.ac.th
 ความเชี่ยวชาญ : รัฐประศาสนศาสตร์ การจัดการเชิงพุทธ
 การวิจัย

ชื่อ : ผศ.ดร.คงสฤษดิ์
 นามสกุล : แผงทรัพย์
 ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ ,รักษาการรอง
 ผู้อำนวยการสำนักทะเบียนและวัดผล
 สังกัด : คณะพุทธศาสตร์
 อีเมล : Khongsaris.pan@mcu.ac.th
 ความเชี่ยวชาญ : ด้านคอมพิวเตอร์

ชื่อ: ดร.สุตธิดา
นามสกุล : พาดฤทธิ์
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะสังคมศาสตร์
อีเมล : sutida.padrit@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา/สันติศึกษา

ชื่อ : ผศ.ดร.พุทชชาติ
นามสกุล : แผนสมบุญ
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะมนุษยศาสตร์
อีเมล : saha70@gmail.com
ความเชี่ยวชาญ : การจัดการกระบวนการอบรม/นักวิจัย/ด้าน
พุทธจิตวิทยา

ชื่อ : ผศ.ดร.สมโภชน์
นามสกุล : ศรีวิจิตรวรกุล
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะมนุษยศาสตร์
อีเมล : sompodsri447@gmail.com
ความเชี่ยวชาญ : ด้านพุทธจิตวิทยา

ชื่อ : ดร.มนัสนันท์
 นามสกุล : ประภัสสรพิทยา
 ตำแหน่ง : อาจารย์พิเศษ คณะมนุษยศาสตร์ มจร
 สังกัด : คณะมนุษยศาสตร์
 อีเมล : pmanasanan456@gmail.com
 ความเชี่ยวชาญ : ด้านพุทธจิตวิทยา

ชื่อ : นางสาวหนึ่งธิดา
 นามสกุล : สาริศรี
 ตำแหน่ง : นักวิจัย
 สังกัด : คณะมนุษยศาสตร์
 อีเมล : taleiw1717@gmail.com
 ความเชี่ยวชาญ : ด้านพุทธจิตวิทยา

ชื่อ : นางสาวกนกรวรรณ
 นามสกุล : บุญคะเน
 ตำแหน่ง : นักจัดการงานทั่วไป
 สังกัด : หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพุทธ
 จิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
 อีเมล : Kanokwanboonkane@gmail.com
 ความเชี่ยวชาญ : การจัดการโครงการ

ชื่อ : ดร.จันทรัทสม์

นามสกุล : ตาปูลิง

ตำแหน่ง : ประธานหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อีเมล : chantarat.ta@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : งานวิจัยทางพระพุทธศาสนา, พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา, การบูรณาการพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชน

ชื่อ : ดร.อำนาจ

นามสกุล : ชัดวิชัย

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศิลปกรรม (ปริญญาตรี)

สังกัด : วิทยาเขตเชียงใหม่

อีเมล : kangkong_emmi@hotmail.com

ความเชี่ยวชาญ : การจัดกิจกรรมการเรียนรู้, การบูรณาการการเรียนการสอนของหลักสูตรด้านพุทธศิลปกรรม, และการพัฒนาองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม, ประเพณี, พระพุทธศาสนา, ศิลปะล้านนา

ชื่อ : รศ.ดร.ภัชลดดา

นามสกุล : สุวรรณนวล

ตำแหน่ง : รักษาการรองผู้อำนวยการ ฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี

สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี

อีเมล : patchlada_@hotmail.com

ความเชี่ยวชาญ : การประกันคุณภาพการศึกษา, งานวิจัย, การบริหารหลักสูตร, การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการเชิงพุทธกับการพัฒนาชุมชน